

e- ISSN  
2717-6363



# NEAR EAST HISTORICAL REVIEW

Volume: 11 Issue: 3 Year: July 2021

Editor: Prof. Dr. M. Yavuz ERLER

NEAR EAST HISTORICAL REVIEW

11/3 July 2021





**11/2, April - Nisan 2021**  
e-ISSN: 2717-6363 (Online)  
www.nehrreview.com

**Near East Historical Review (NEHR)** uluslararası bir hakemli dergidir. NEHR özgün çalışmaları kabul edip, hakem sürecinden sonra yayımlar. Yayın hayatına Ağustos 2011 yılında **Studies of The Ottoman Domain (SOTOD)** adıyla başlamıştır. İlk dokuz yılında kesintisiz olarak 17 sayısı yayımlanan dergimiz 2020 yılı itibariyle yeni adıyla yılda 4 sayı (Ocak - Nisan- Temmuz - Ekim) olarak yayım hayatına devam etme kararı almıştır. Yakın Doğu Coğrafyasının Tarihine dair bilimsel makaleleri yayımlayacak olan NEHR'in yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir.

**Near East Historical Review (NEHR)** is an International peer-reviewed journal. NEHR accepts original works and publishes them after the referee process. NEHR started its' publishing life in August 2011 under the name of "**Studies of The Ottoman Domain (SOTOD)**". In the first nine years, the issue of 17 was published without any failure. As of 2020, it has decided to continue its' publishing life with its new name 4 times a year (January-April-July-October). The languages of our magazine, which will publish scientific articles on the History of Near East Geography, are either Turkish or English.

#### **Indexes and Databases**

Acar Index, ASI, ASOS, EuroPub, GENAMICS, I20R, ISI, SIS, Türk Eğitim Endeksi, SSRN, Academia, Google Scholar.



**11/2, April - Nisan 2021**  
e-ISSN: 2717-6363 (Online)  
www.nehrreview.com

**Editor / Editör**

Mehmet Yavuz ERLER (Prof. Ph.D.; Ondokuz Mayıs University, Turkey)

**Editorial Board / Yayın Kurulu**

Abidin TEMİZER (Prof. Ph.D.; Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Turkey)  
Aleksander KADIJEVIĆ (Prof. Ph.D.; University of Belgrade, Serbia)  
Dušan MLACOVİĆ (Asst. Prof. Ph.D.; Ljubljana University, Slovenia)  
Ema MILJKOVIC (Prof. Ph.D.; University of Belgrade, Serbia)  
İbrahim SERBESTOĞLU (Assoc. Prof. Ph.D.; Ondokuz Mayıs Univ., Turkey)  
Karoline RÖRIG (Justus - Liebig-Giessen University, Germany)  
Marijan PREMOVIĆ (Assoc. Prof. Ph.D.; Montenegro University, Montenegro)  
Metin AYIŞIĞI (Prof. Ph.D.; Beykent University, Turkey)  
Nalan TURNA (Assoc. Prof. Ph.D., Yıldız Technical University, Turkey)  
Nuray KESKİN (Prof. Ph.D., Ondokuz Mayıs University, Turkey)

**Referee Board / Hakem Kurulu**

Aleksander KADIJEVIĆ (Prof. Ph.D.; University of Belgrade, Serbia)  
Alpaslan DEMİR (Prof. Ph.D.; Tokat Gaziosmanpaşa University, Turkey)  
Athina VITOPOULOU (Asst. Prof. Ph.D.; Aegean University, Greece)  
Ayşe KAYAPINAR (Prof. Ph.D.; Turkish National Defense University, Turkey)  
Christoph K. NEUMANN (Prof. Ph.D.; Münih Ludwig Maximilian University, Germany)  
Dimitris MICHALOPOULOS (Prof. Ph.D.; People University, Greece)  
Dušan MLACOVİĆ (Asst. Prof. Ph.D.; Ljubljana University, Slovenia)  
Ekrem ČAUŠEVIĆ (Prof. Ph.D.; Zagreb University, Croatia)  
Ema MILJKOVIC (Prof. Ph.D.; University of Belgrade, Serbia)  
Hasan BABACAN (Prof. Ph.D.; Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Turkey)  
Jasmina S. CIRIC, (Dr.; University of Belgrade -Serbia)  
John D. TREADWAY (Prof. Ph.D.; Richmond University, USA)  
Levent KAYAPINAR (Prof. Ph.D.; Ankara University, Turkey)  
Mehmet İNBAŞI (Prof. Ph.D.; Erciyes University, Turkey)  
Metin AYIŞIĞI (Prof. Ph.D.; Beykent University, Turkey)  
Mucize ÜNLÜ (Prof. Ph.D.; Ondokuz Mayıs University, Turkey)  
Ömerül Faruk BÖLÜKBAŞI (Assoc. Prof. Ph.D.; Marmara University, Turkey)  
Samuel (Sam) WHITE (Assoc. Prof. Ph.D.; Ohio Devlet University, U.S.A.)  
Sauro GELICHI (Assoc. Prof. Ph.D.; Ca'Foscari Venezia University, Italy)  
Sevilay ÖZER (Assoc. Prof. Ph.D.; Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Turkey)

Sezai BALCI (Prof. Ph.D.; Giresun University, Turkey)  
Suraiya FAROQHI (Prof. Ph.D.; Ibn Haldun University, Turkey)  
Turan AÇIK (Assoc. Prof. Ph.D.; Aksaray University, Turkey)  
Vasilis KOLONAS (Prof. Ph.D. Thessaly University, Greece)  
Vehbi İMAMOĞLU (Assoc. Prof. Ph.D. Sinop University, Turkey)  
Vygantas VAREIKIS (Prof. Ph.D.; Klaipeda University, Lithuania)  
Walter ANDREWS (Prof. Ph.D.; Washington University, U.S.A.)  
Yasemin DEMİRCAN (Prof. Dh.D., Gazi University, Turkey)  
Zafer GÖLEN (Prof. Ph.D.; Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Turkey)  
Zübeyde G. YAĞCI (Assoc. Prof. Ph.D.; Balıkesir University, Turkey)

### Referees of this Issue / Bu Sayının Hakemleri

Abidin TEMİZER (Prof. Ph.D.; Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Turkey)  
Aleksander KADIJEVIĆ (Prof. Ph.D.; University of Belgrade, Serbia)  
Hakan TAN (Asst. Prof. Ph.D.; Ondokuz University, Turkey)  
Hasan BABACAN (Prof. Ph.D.; Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Turkey)  
Hüseyin Vehbi İMAMOĞLU (Assoc. Prof. Ph.D.; Sinop University, Turkey)  
İbrahim SERBESTOĞLU (Assoc. Prof. Ph.D.; Ondokuz Mayıs University, Turkey)  
M. Fatih SANSAR (Ph.D.; Çukurova University, Turkey)  
Metem Ünal GİRGEN (Ph.D.; Final International University, TRNC)  
Mustafa IŞIK (Assoc. Prof. Ph.D.; Hatay Mustafa Kemal University, Turkey)  
Nalan TURNA (Assoc. Prof. Ph.D., Yıldız Technical University, Turkey)



11/2, April - Nisan 2021

e-ISSN: 2717-6363 (Online)

[www.nehrreview.com](http://www.nehrreview.com)

### CONTENTS / İÇİNDEKİLER

Near East Historical Review

[www.nehrreview.com](http://www.nehrreview.com)

## Research Articles / Araştırma Makaleleri

- Meryem Kaçan Erdoğan 1 - 26  
**Osmanlı Döneminde Selanik'teki Vakıf Hanlarla İlgili Bazı Tespitler**  
*Observations on Ottoman Waqf Khans in Salonika*
- Rafet Metin 27 - 36  
**1260-61 / 1844-45 Temettuat Kayıtları Işığında Sarım Bey Köyünün Sosyal Ve Ekonomik Yapısı**  
*1260-61 / 1844-45 Social and Economic structure of Sarım Bey Village according to Temettuat Registers*
- Rafet Metin 37 - 46  
**1260-61 / 1844-45 Temettuat Kayıtları Işığında Ağcakavak Köyünün Sosyal Ve Ekonomik Yapısı**  
*1260-61 / 1844-45 Social and Economic structure of Ağcakavak Village according to Temettuat Registers*
- 47 - 59
- Duygu Tanıdı  
**16. Yüzyılda Kandıra'nın Huzursuz Tarihi**  
*Restless History of Kandıra in 16<sup>th</sup> Century*
- Seden Turamberk Özerden – İsmet Esenyel 61 - 79  
**The Analysis of Spoken Legends Under The Perspective of Intangible Cultural Heritages Tourism in North Cyprus**  
*Kuzey Kıbrıs'taki Konuşulagelen Efsanelerin Somut Olmayan Kültürel Miras Turizmi Perspektifinde Analizi*



11/2, April – Nisan 2021

e-ISSN: 2717-6363 (Online)

www.nehrreview.com

### From Editor

**Near East Historical Review (NEHR)** is an International refereed journal. NEHR started its publishing life in August 2011 under the name **Studies of The Ottoman Domain (SOTOD)**. In the first nine years, the issue of 17 was published without interruption. As of 2020, it has decided to continue its publishing life with its new name 4 times a year (January-April-July-October). The language of our magazine, which will publish scientific articles on the History of Near East Geography, is Turkish and English. In this issue of Near East Historical Review, it presents 5 different articles to the discretion of scientists. Thanks to Meryem Kaçan Erdoğan, Rafet Metin, Duygu Tanıdı, Seden Özerden Turamberk and İsmet Esenyel who contributed with their articles in this issue. We would like to express our gratitude to our referees who carefully evaluated the articles. Dear scientists, we expect your support in our new issue.

Best regards.

Prof. Mehmet Yavuz ERLER, Ph.D.  
Editor

### Editörden

Uluslararası bir hakemli dergi olan **Near East Historical Review (NEHR)**, yayın hayatına Ağustos 2011 yılında **Studies of The Ottoman Domain (SOTOD)** adıyla başlamıştır. İlk dokuz yılında kesintisiz olarak 17 sayısı yayımlanan dergimiz 2020 yılı itibariyle yeni adıyla yılda 4 sayı (Ocak - Nisan- Temmuz - Ekim) olarak yayım hayatına devam etme kararı almıştır. Yakın Doğu Coğrafyasının Tarihine dair bilimsel makaleleri yayımlayacak olan dergimizin dili Türkçe ve İngilizce'dir. Near East Historical Review 11. cilt 3. sayısında 4 farklı makaleyi okurlarına sunuyor. Bu sayıda yazılarıyla katkı sağlayan Meryem Kaçan Erdoğan, Rafet Metin, Duygu Tanıdı, Seden Özerden Turamberk ve İsmet Esenyel'e teşekkür ederiz. Makaleleri titizlikle değerlendiren hakem hocalarımıza şükranlarımızı sunarız. Yeni sayımızda siz değerli bilim insanlarının desteklerini bekleriz.

Saygılarımızla.

Prof. Dr. Mehmet Yavuz ERLER  
Editör



## OSMANLI DÖNEMİNDE SELANİK'TEKİ VAKIF HANLARLA İLGİLİ BAZI TESPİTLER

*Observations on Ottoman Waqf Inns in Salonika*

**Meryem Kaçan Erdoğan**

Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye  
e-mail: meryem@ogu.edu.tr  
ORCID ID: 0000-0002-8885-0936

**Near East Historical Review**

11/3, July / Temmuz 2021  
e-ISSN: 2717-6363 (Online)  
www.nehrreview.com

**Article Type - Makale Türü : Research Article / Araştırma Makalesi**  
**Received Date - Geliş Tarihi : 19.04.2021**  
**Accepted Date - Kabul Tarihi : 21.05.2021**  
**Pages - Sayfa : 1 - 26**  
**doi** : <http://dx.doi.org/10.29228/nehrreview.50967>

**Citation - Atıf :** Meryem Kaçan Erdoğan, "Osmanlı Döneminde Selanik'teki Vakıf Hanlarla İlgili Bazı Tespitler", *Near East Historical Review*, 11/3, July, 2021, pp. 1 - 26



## OSMANLI DÖNEMİNDE SELANİK'TEKİ VAKIF HANLARLA İLGİLİ BAZI TESPİTLER\*

*Observations on Ottoman Waqf Inns in Salonika*

**Meryem Kaçan Erdoğan**

Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye

e-mail: meryem@ogu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-8885-0936.

### Öz

Selanik şehri limanı, coğrafi konumu, uluslararası ticaret pazarıyla olan bağlantıları ve hinterlandı ile Balkanların önemli şehirlerinden biri haline gelmiştir. Şehrin bu durumunda, fetihten sonraki süreçte Osmanlılar tarafından inşa ettirilen ekonomik ve ticari müesseselerin de rolü bulunmaktadır. Osmanlılar, şehri bedesten, han, kervansaray, çarşı ve pazarlarla donatarak canlı bir merkez haline getirmiştir. Bedesten etrafında gelişen ticari merkezde, hanlar da önemli bir rol oynamış, vakıf ve mülk olarak birçok han inşa ettirilmiştir. II. Murad döneminde başlayan bu süreç XX. yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir. Yolcu ve ticaret hanları olarak karşımıza çıkan bu yapılar, kimi zaman içinde bulundurduğu esnafın ismiyle anılır olmuş, kimi zaman da ismini etnik yapıdan, büyüklüğünden, bulunduğu konumdan, inşa malzemesinden veya sahibinden almıştır. Hanlar, şehre çeşitli nedenlerle gelen yolcu, gezgin, asker ve esirlere barınma imkânı sağlamıştır. Ayrıca ticari işletmelere ev sahipliği yapmış, büro, dükkân ve mağazaları içinde barındırarak şehrin ticari hayatına katkıda bulunmuştur. XIX. yüzyılda ileri gelen ailelerin inşa ettirdikleri hanlar da şehrin ticari çehresini değiştirmiştir.

Selanik hanlarının birçoğu zamanla ortadan kalkmış, kalanların bir kısmı ise şehrin Yunanistan'a geçmesinden sonra yıktırılarak yerini otel veya başka yapılara bırakmıştır. Bu çalışmada Selanik'te inşa ettirilen vakıf hanlar, vakfiyeler, arşiv belgeleri ve basılı kaynaklar kullanılmak suretiyle tespit edilmeye çalışılacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Osmanlı, Selanik, Han, Kervansaray, Vakıf

### Abstract

Salonika has become one of the most important cities of the Balkans with its port, geographical location, its connectivity to international trade, and its hinterland. Financial and commercial institutions built on the Ottomans' command in the post-conquest period also played a role in the current situation of the city. The Ottomans turned the city into a vital center, equipping it with covered markets, inns, caravansaries, souks, and bazaars. Although covered markets were the center of trade, inns also played a key role, and many charity-run and privately owned inns were built, starting in Murad II's reign and continuing until the early twentieth century. These buildings were classified as traveler inns and commercial inns. They were given a name referencing the ethnicity or name of the innkeeper, or the size, location, or materials of the construction and were sometimes named for the owners. The inns provided accommodation for travelers, wanderers, soldiers, and captives who came to the city for a multitude of reasons. They also hosted commercial enterprises and contributed to the commercial life of the city, harboring offices, shops, and stores. The inns built by notable families in the nineteenth century also changed the commercial landscape of the city.

Lots of Salonika inns disappeared in time; some of the rest had been demolished after Greece was captured and left their place other buildings such as hotels etc. In this study, waqf inns were built will be tried to determine by using the endowment deeds, archive materials, and published sources.

**Keywords:** Ottoman, Salonika, inn, caravansary, foundation.

\* Bu çalışma "Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu" tarafından desteklenmiştir.



## Giriş

Han ve kervansaray, kimi zaman eş anlamlı olarak kullanılmışsa da aslında kervansaray, kervan yolları veya askeri yollar üzerinde konaklama amaçlı ve ticaretin güvenliğini sağlayan yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yapılar, Hac yolu üzerinde inşa edilen menzil külliyelerinin bir parçası olabildikleri gibi menzil hanları olarak da inşa edilmiştir. Şehir içinde inşa edilen hanlar ise çoğu kez han olarak adlandırılmakla birlikte kervansaray olarak da anılmıştır.<sup>1</sup>

Bir Osmanlı şehir içi hanını (ya da şehir hanını) fiziksel olarak tanıtmak gerekirse; kare ya da kareye yakın dikdörtgen planlı, avlulu, avluyu çevreleyen revaklar ve revakların gerisine yerleştirilmiş odalardan oluşan bir veya çok katlı kâgir yapılarla karşılaşılır. Arazinin durumuna göre bazen üç kat veya bodrum katın görülebildiği hanlarda bazen de ikinci bir avlu bulunur ve burada ahır yer alabilirdi. Ahırlar kimi zaman hana dıştan bitişik kapalı bir mekân olarak da tasarlanmıştır. Giriş katları ahır, depo, develik ve tamirhane gibi çeşitli birimlere ayrılan hanların üst katları konaklama amaçlı kullanılmıştır. Ayrıca bazı hanların içinde veya avlunun ortasında mescide yer verilmiş, bazı hanlarda avludaki mescidin altı şadırvan olarak planlanmıştır. Osmanlı şehir içi hanlarının bir kısmında hamam da hizmet vermiştir.<sup>2</sup> Keza kahvehane de hanın bir parçası olup çoğu kez ek bölüm olarak inşa edilmiştir. Güvenlik gerekçesiyle hanların çoğunlukla tek bir girişi vardır. Alt katlarında dışarıya açılan pencerelerinin bulunmayışı can ve mal güvenliğine yönelik bir uygulamaydı.<sup>3</sup>

Hanlar, çok yönlü bir işleve sahipti. Buralara küçük kervanlar iner, yolcular konaklar, depo-atölye olarak kullanılır ve perakende ticaret yapılırdı. Hanların üst kat odalarında yolcu ve tüccarın yanı sıra gezginler ile resmi görevliler de kalırdı. İsmi içinde konaklayan kişilere göre alan hanlar olduğu gibi içerisinde depolanan veya pazarlanan ürüne göre isim alan hanlar da mevcuttu.<sup>4</sup> Dolayısıyla hanları işlevlerine göre “yolcu hanları” ve “ticaret hanları” olarak ikiye ayırmak mümkündür. Şehir içindeki yolcu hanları, dışarıdan gelen ve kısa süreli konaklamaya ihtiyaç duyan insanlar tarafından kullanılmış; yolcuların, tüccar olduğu durumlarda ise mal-alışverişi yapılmış, ürünler depolanmıştır. Ticari hanlar ise yolcu konaklama işlevi taşımayan sadece ticari işlevli dükkânların oluşturduğu yapılarıdır. Bu hanların alt ve üst katları dükkân olarak düzenlenmiş, giriş katları bazen imalathane veya depo olarak kullanılmış, zemin katın altındaki bölümler ise mahzen olarak işlev görmüştür. Buralarda zaman zaman demir sandıklarda kıymetli eşya da saklanmıştır. Ticari hanlarda avluya bakan dükkân ve mahzenlerin yanı sıra dışa bakan dükkânlar da bulunabiliyordu. Ahırlar ise kimi hanlarda avluda ya da ayrı olarak planlanmıştır.<sup>5</sup> Hayvanların barınma ve bakım hizmetine ayrılmış olan ahırlar, her handa mevcut olmadığı gibi otluk, samanlık ve arpa ambarları için de aynı şeyi söylemek mümkündür.<sup>6</sup>

Hanlarda konaklayanlar, odaları belli bir ücret karşılığında kiralamış ve ücretini hancıya ödemiştir. Ticaret amacıyla gelip handa uzun süreli kalanlar ise kiralarını aylık olarak ya da handan ayrılırken ödemişlerdir.<sup>7</sup> Bazen bu konaklama yıllarca sürmüş hatta handa hastalanıp

<sup>1</sup> Tuba Akar, “Osmanlı Kentinde Ticari Mekânlar: Bedesten-Han-Arasta-Çarşı Mekânları Literatür Değerlendirmesi”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 7, Sayı 13, 2009, s. 270-271.

<sup>2</sup> Bozkurt Ersoy, “Osmanlı Şehir-içi Hanları Plan Tasarımı İle Cephe ve Malzeme Özellikleri”, *Sanat Tarihi Dergisi*, 7/7, İzmir 1994, s. 83-85; T. Akar, *a.g.m.*, s. 271; Özlem Atalan-Hasan Şahan Arel, “15. Ve 16. Yüzyıllara Ait Osmanlı Han Yapılarının Mekânsal Analizi”, *Turkish Studies*, V.11/2, 2016, s. 221-222.

<sup>3</sup> Işık Tamdoğan-Abel, “Hanlar ya da Osmanlı Kentinde Yabancı”, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşamak*, Derleyenler: François Georgeon-Paul Dumont, Çeviren: Maide Selen, İstanbul 2000, s. 389, 396-397.

<sup>4</sup> T. Akar, *a.g.m.*, s. 271.

<sup>5</sup> Ö. Atalan-H. Ş. Arel, *a.g.m.*, s. 221-223.

<sup>6</sup> Serdar Genç-Fusun Gülsüm Genç, “Ruşuk'ta Hanlar ve Yolcular (17-19. Y.Y.)”, *Osmanlı Dönemi Balkan Ekonomisi*, Editörler: Zafer Gölen vd., Ankara 2018, s. 159.

<sup>7</sup> S. Genç-F.G. Genç, *a.g.m.*, s. 158-159.

hayatını kaybedenler olmuştur. Bu nedenle hanlar, bir bakıma orada oturanların gerçek adresi olmuştur. Müşterileri tamamen erkeklerden oluşan hanların sakinleri ile şehirde yaşayanlar arasında çeşitli ilişkiler de kurulmuştur. Haberler, dışarıdan gelen yabancılar sayesinde öğrenilmiş, kervanlar handa oluşturulmuş, kervancılarla handa pazarlık edilmiştir. Hanlarda kalan tüccar, şehir sakinleriyle sadece ticari ilişkiler kurmamış aynı zamanda borçlanmış, kimi durumda alacaklı olmuş, kimi durumda da bazı suçlara karışmıştır. Farklı din, ırk ve sosyo-ekonomik yapılardan gelen ve ortak bir hayatı paylaşmak durumunda olan han sakinleri, yanında temel ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde bazı eşyalar bulundurmıştır. Yorgan, yastık, kilim, tencere, kahve takımları vs.den<sup>8</sup> oluşan bu eşyalar, hanların içyapısı hakkında fikir vermektedir. Genellikle küçük bir penceresi olan han odalarında herhangi bir döşeme yoktur. Bu yapılar, doğulu insanın konaklamasına uygun şekilde dekore edilmişlerdir. Yolcular, yerden yüksekçe olan bir peyke, kerevet veya sedir üzerinde uyumuş veya yere serdikleri yatak, yorgan ve şiltelerinin üzerinde geceyi geçirmiştir. Hatta sadece seccade ve örtüden oluşan yataklarında yastık olarak atlarının eyerlerini, yorgan olarak da kaftanlarını kullanmışlardır. Odalarda bulunan ocaktan ise ısınmak ve yemek pişirmek amacıyla istifade etmişlerdir. Dolayısıyla yolcular yatak, yorgan ve yiyeceğini kendileri temin etmek durumunda kalmıştır. XVIII. ve XIX. yüzyılda ise şehir içi hanları, mobilyalı ve menzil kervansaraylarına göre daha konforlu hale gelmiştir.<sup>9</sup>

### I. Osmanlı Dönemi'nde Selanik'te Ticari Hayat ve Ticaret Merkezleri

Konumu açısından son derece iyi bir ticaret üssü olan Selanik'in Balkanlar'ın iç kesimlerindeki pazar ve panayırlara<sup>10</sup>; güney ve doğuya doğru İran, Yemen ve Hindistan'a giden Asya ticaret yollarına; Adriyatik üzerinden Venedik ve diğer İtalyan limanlarına erişimi vardı. Bu ticarete İtalyan, Arap ve Ermeni tüccarlar katılıyordu. Özellikle Mısır ve Venedik arasındaki hayati öneme sahip Akdeniz üçgeninde, Selanik Yahudilerinin büyük bir etkinliği söz konusuydu. Bunun yanında XVI. yüzyılın başlarından itibaren Selanik Yahudilerine yeniçerilerin üniformalarının imalatı sorumluluğu verilmiş ve ilerleyen dönemde bu durum, şehri Doğu Akdeniz'de önemli kumaş üreticilerinden ve ihracatçılarından biri haline getirmiştir. Ayrıca, tuzlalar ile gümüş bakımından zengin olan Sidrekapsi madenlerinin işletilmesi, tütün üretimi ve ticaretinin yaygınlaşması, tahıl ve pamuğun ihracı şehrin ekonomik anlamda gelişmesine katkı sağlamıştır.<sup>11</sup>

Özellikle Akdeniz havzası ülkelerden gelen yabancı tüccar, şehrin ticari potansiyelini artırmış, yeni ticari müesseselerin kurulmasını sağlamıştır.<sup>12</sup> XVII. yüzyılda ticaret yapmak üzere Fransız ve Hollandalılar şehre yerleşmeye başlamıştır ki bu durum şehrin Akdeniz ticaretindeki önemini ortaya koymaktadır. Balkanların temel yün pazarı, keçe ve ipekli kumaş üretiminde önemli bir merkez olan Selanik, XVIII. yüzyıldan itibaren uluslararası ticaret pazarıyla da bütünleşmiştir. Ticaret ağları üzerinde yer alması, Orta Avrupa ile kurduğu ilişkiler ve verimli hinterlandı, şehrin önemini artırmıştır. Bu dönemde Selanik'in ithalat ve ihracatta canlanan bir

<sup>8</sup> I. Tamdoğan-Abel, *a.g.m.*, s. 391-393, 398, 402-404.

<sup>9</sup> Murat Özer, *Osmanlı'da Seyahat Kültürü Kervansaraylar*, İstanbul 2018, s. 96-99, 101-103, 106, 110, 119, 121-122, 170.

<sup>10</sup> XVII. yüzyıl sonlarında ve XVIII. yüzyıl boyunca panayırlar, dış ticarete önemli bir rol oynamış, tüccarlar Selanik'e indirdikleri mallarını Teselya, Makedonya ve Güney Bulgaristan yoluyla dağıtmışlardır. Bölgede Karaferye, Katarina, Çitroz, Zihne, Doçin, Usturuga, Milaşeva, Taşlıca, Uzuncaabad-ı Hasköy, Maşkolur ve Dolyan gibi çok sayıda panayır mevcuttu. Ayrıntılı bilgi için bk. Suraiya Faroqi, "Balkan Panayırlarının Eski Tarihi", *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*, Çeviren: Emine Sonnur Özcan, Ankara 2018, s. 152-181.

<sup>11</sup> Mark Mazower, *Selanik Hayaletler Şehri Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler 1430-1950*, Çeviren: Gül Çağalı Güven, İstanbul 2013, s. 78-79, 81.

<sup>12</sup> İsmail Bıçakçı, "Selanik'te Türk Mimari Eserleri". *Balkanlar'da İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri*, 21-23 Nisan 2000 Sofya, İstanbul 2002, s. 433.

liman olması, Fransızların ardından diğer devletlerin de şehirde konsolosluk açmalarına sebep olmuştur. Ticaretin artışıyla birlikte Avrupalı tüccar ve temsilcileri şehre gelmeye başlamıştır.<sup>13</sup>

Şehri çeşitli sebeplerle ziyaret eden yerli ve yabancı seyyahlar, şehrin ekonomik açıdan gelişmişliği ve ticaretinin zenginliği üzerinde durmuşlardır. XVII. yüzyıl ortalarında şehrin ayrıntılı bir tasvirini sunan Evliya Çelebi özellikle liman ve çevresi ile ticarethaneler hakkında önemli bilgiler vermiştir. Seyyah, Liman Kapısı'nın dışında İskele Varoşu olarak adlandırdığı alanda 500 dükkânlı Mısır Çarşısı'nın bulunduğunu, burada keten, şeker, pirinç, kahve ve benzeri malların satıldığını ifade etmiştir. Ayrıca 300 adet tüccar mahzeni, 50 adet keresteci dükkânı, 100 adet debbağ dükkânı ve bir mescitten bahseden seyyah, şehrin büyük bir limana sahip olduğuna vurgu yapmıştır.<sup>14</sup> 1770'te şehre gelen G.T. Raynal ise Selanik'in Osmanlı'nın Akdeniz'deki en büyük ticaret limanı olduğunu, buraya Mısır, Suriye, Mora ve diğer bölgelerde üretilen tüm ürünlerin geldiğini belirtmiştir. Sadece seyyahlar değil Selanik'te görev yapan konsoloslarda şehrin ticari trafiği hakkında kayda değer bilgiler sunmuşlardır.<sup>15</sup>

Selanik şehrinin ticaret alanını Eski Liman ile Vardar Caddesi'nin güneyi oluşturmuştur.<sup>16</sup> Esasen bu bölge, Osmanlılardan önce de ticari merkez olarak varlığını sürdürmüş, çarşılar aşağı yukarı aynı yerlerinde kalmıştır.<sup>17</sup> Bölgesel ürünler için doğal bir pazara açılma noktası oluşturan liman bölgesi, Osmanlı döneminde de ticaret alanının yoğunlaştığı belli başlı noktalardan biri olmuştur.<sup>18</sup> Bu bölge "İştira" olarak adlandırılmış, liman ve rıhtım inşa edilinceye kadar toptan ticaretin merkezi olmuş, tahıl ticareti de bu alanda yoğunlaşmıştır.<sup>19</sup> Şehrin diğer bir ticaret alanı ise Vardar Caddesi (Via Egnatia)'nin güneyinde şekillenmiştir. Osmanlı dönemi öncesinde ortaya çıkan ve şehri baştanbaşa kat eden Vardar Caddesi, kenarında çarşıların ve hanların sıralandığı bir ana yol durumunda olmuştur.<sup>20</sup> Yolun güneyinde şehrin önemli ticaret yapılarından biri olan bedesten bulunmaktaydı. XV. yüzyılın ikinci yarısında inşa ettirilen bedesten kısa zamanda ticari hayatın merkezi haline gelmiştir.<sup>21</sup> Selanik bedesteni, eş büyüklükte altı adet kübik ünitelerden oluşan dikdörtgen planlı bir yapı olup örtü sisteminde kubbe kullanılmıştır.<sup>22</sup> Evliya Çelebi'nin övgü ile bahsettiği bu yapı, kâgir, kurşun örtülü ve demir

<sup>13</sup> Ceylan İrem Gençer, *1840-1912 Yılları Arasında İzmir ve Selanik'teki Kentsel ve Mimari Değişim*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2012, s. 66, 85.

<sup>14</sup> *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 8.Kitap, Hazırlayan: Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı-Robert Dankoff, İstanbul 2003, s. 67-68.

<sup>15</sup> C. İ. Gençer, *a.g.t.*, s. 65-70.

<sup>16</sup> Şehrin ticaret alanıyla ilgili harita için bk. Ek 1.

<sup>17</sup> M. Maurice Cerasi, *Osmanlı Kenti Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi* İstanbul 1999, s. 107.

<sup>18</sup> Meropi Anastasiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik (1830-1912)*, Çeviren: Işık Ergüden, İstanbul 2016, s. 283.

<sup>19</sup> C. İ. Gençer, *a.g.t.*, s. 106.

<sup>20</sup> M. M. Cerasi, *a.g.e.*, s. 91.

<sup>21</sup> Selanik bedesteni hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Meryem Kaçan Erdoğan, "II. Bayezid'in Selanik'teki Vakıf Akarları", *Türkiye Günlüğü*, Sayı 133, 2018, s. 115-116. Eyice bedesteninin II. Bayezid'in evkafı olarak 1481-1512 yılları arasında yaptırılmış olduğunu ifade etmekle birlikte (Semavi Eyice, "Bedesten", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 308) tarihi kaynaklar yapının daha erken dönemde inşa edildiğini ortaya koymaktadır. Büyük olasılıkla Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılan Selanik bedesteni, hemen bir vakfa bağlanmamış, buradaki dükkânların kiralari, Selanik tuzla mukataasına dahil edilmiştir. Mukataaya verilen Selanik'in bazı vergileri, tuzla gelirleri, bağ, bahçe, dükkân, kervansaray, hamam ve bedestenin kira gelirleri ile diğer gelirlerin önemli bölümü II. Murad'ın Selanik'teki camii ile II. Bayezid'in İstanbul'daki vakıf eserleri için tahsis edilmiştir. Tarihi süreçte geçirdiği tamirlerden dolayı bedestenin pencereleri ile kubbeleri asli şekline göre bir miktar bozulmuştur (Mustafa Cezar, *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, İstanbul 1985, s. 261-262).

<sup>22</sup> Osmanlı bedestenleri arasında en kalabalık grubu oluşturan bu tipe ait yapılar, Anadolu ve Balkanlar'da on üç adet olarak inşa edilmiştir (Mehmet Tunçel, "Osmanlı Mimarisinde, Makedonya'daki Arasta ve Bedesten Binaları", *Prof. Dr. Halûk Karamağaralı Armağanı*, Ankara 2002, s. 335).

kapısıyla bir kaleyi andırmaktadır. Bedesten, canlı bir ticarete ev sahipliği yapar. Üç yüz sokaktan oluşan şehrin her bir sokağında çeşitli meslek gruplarının dükkânları yer almıştır.<sup>23</sup> Özellikle fetihten sonraki süreçte de görüldüğü üzere debbağlık ve dokumacılık şehrin önemli zanaat kolları olarak ön plana çıkmıştır.<sup>24</sup> Keza şehir, XVI. yüzyılda birçok çarşı ve pazara da ev sahipliği yapmıştır. Bunlar arasında bedestenin biraz aşağısında Gelincik Çarşısı ile Balık Pazarı, Mumcular Çarşısı ve Basmacılar Çarşısı sayılabilir. Bu çarşılardan Balık Pazarı'nın Aya Minas Kilisesi'nin güneyinde (günümüzde Eski Balık Pazarı denen alanda) bulunduğu düşünülmektedir. Rotonda yanında bulunan Simkeşhane'de ise simli kumaş esnafı faaliyet göstermiştir.<sup>25</sup> Şehirdeki ticari hareketlilik çarşı, dükkân, pazar ve kapanlardan tahsil edilen vergilerle de takip edilebilmektedir.<sup>26</sup> Evliya Çelebi de bu hareketliliğe yakından şahit olmuştur. O'nun betimlemesine göre çarşılar şehrin aşağı kesiminde dar ve uzun sokaklar boyunca sıralanmıştır. Tahtakale Pazarı, Mısır Çarşısı, Halıcılar Pazarı, Ayakkabıcılar Pazarı, Terziler Çarşısı, Takkeçiler ve Kavukçular Çarşısı ile 4.400 adet dükkânın varlığından bahseden seyyah, meyhane ve bozahane çarşıları ile kahvehaneler hakkında da bilgiler vermiştir.<sup>27</sup> 1812 yılında Selanik'e gelen seyyah Holland ise şehrin çarşılarının adeta resmini çizmiş, çarşıların bulunduğu sokakların diğer Osmanlı kentlerinde olduğu gibi üstünün çardaklar veya asmalarla ya da dükkânların ahşap sundurmalarıyla örtülü olduğunu kaydetmiştir. Ayrıca satıcıların Rumlardan ve ağırlıklı olarak Yahudilerden oluştuğunu, dükkânlarda mamul ürünlerin bulunduğunu, ancak Yannina Çarşısı'ndaki mücevher, şal ve doğuya özgü giysilerin Selanik Çarşısı'ndan daha zengin olduğunu belirtmiştir.<sup>28</sup> Kapalıçarşı konumunda olan Selanik Çarşısı, şehrin merkez bölgesinde eski adı Sabri Paşa Caddesi olan (şimdiki Venizelos Caddesi) cadde üzerindedir.<sup>29</sup> Şehrin önemli eserlerinden biri olan bu çarşıda kumaş satılmıştır.<sup>30</sup>

## II. Osmanlı Döneminde Selanik'te İnşa Edilen Hanların Sayısı ve Konuları

Osmanlılar tarafından fethedildikten sonra, Selanik'in fiziki görünümünde önemli değişiklikler meydana gelmiş, şehirde dini ve sosyo-kültürel kurumların yanında birçok ekonomik ve ticari müesseseler de kurulmuştur. Şehri fetheden II. Murad'ın kesintiye uğrayan ticareti canlandırmak amacıyla şehrin tam merkezinde-Vardar (Egnatia) Caddesi'nde-tüccarlar için büyük bir han inşa ettirdiği ve bu hanın Balkanlar'da inşa ettirilmiş en büyük yapı olduğu

<sup>23</sup> *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 8.Kitap, s. 72.

<sup>24</sup> Şehrin 1478 tarihli tahrir defterinde bu iki zanaatın büyük bir ağırlığının olduğu tespit edilmektedir (Heath W. Lowry, "Portrait of a City: The Population and Topography of Otoman Selânik (Thessaloniki) in the Year 1478", in *Diptycha*, Volume II. Athens 1980-1981, s. 282, 288-290). Bu zanaatlar açısından şehrin XV. ve XVI. yüzyıldaki durumu için bk. Ayhan Pala, *XV ve XVI. Yüzyıllarda Selanik Şehri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1991, VII. Bölüm.

<sup>25</sup> C. İ. Genç, *a.g.t.*, s. 106-107.

<sup>26</sup> Delilbaşı, 1567-1568 tarihli tahrir defterinden hareketle şehrin sosyo-ekonomik yapısını değerlendirmiştir. Buna göre Selanik bir padişah hassı olup en önemli gelir kaynağını Selanik ve Çitroz tuzlarından elde edilen tuz oluşturmaktadır. Ticari vergiler ise ikinci önemli vergi kategorisidir. Bunları da bac-ı bazar, ihtisab, kapan resmi, gümrük ve tuz inhisarından alınan vergiler, çuhaya vurulan damga resmi ile Kule Kapısı, Vardar Kapısı ve Yalu Kapısı gelirleri olarak sıralamak mümkündür. Özellikle batıdaki Vardar Kapısı ile güneydeki Yalu Kapısı şehre gelen ticari ürünlerin en önemli giriş noktaları olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk. Melek Delilbaşı, "16. Yüzyılda Via Egnatia ve Selanik", *Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, Editör: Elizabeth A. Zachariadou, Çevirenler: Özden Arıkan, Ela Güntekin, Tülin Altınova, İstanbul 1999, s. 73-91.

<sup>27</sup> *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 8.Kitap, s. 72-73.

<sup>28</sup> C. İ. Genç, *a.g.t.*, s. 107.

<sup>29</sup> Sultan Mehmed Reşad'ın 1911 yılında Selanik'i ziyareti sırasında Sabri Paşa tüccarları tarafından kapalıçarşının girişine bir tak kurdurulmuştur. Selanik Kapalıçarşısı Osmanlı idaresinin sonlarına kadar varlığını sürdürmüştür (M. Cezar, *a.g.e.*, s. 178-179).

<sup>30</sup> Neslihan Ünal, *İzmir ve Selanik Liman Kentlerinin Gelişim Süreçlerinin Karşılaştırmalı Analizi (1650-1750)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2013, s. 187.

ifade edilmektedir.<sup>31</sup> Bununla birlikte Selanik'teki hanlarla ilgili en erken tarihli kayıt 883/1478-1479 tarihli mufassal tahrir defteridir. Bu defterde kervansaray olarak nitelendirilen, konumu ve özellikleri belirtilmeyen tek bir hanın varlığına işaret edilmiş ve yapının yıllık 7.000 akçelik gelirine yer verilmiştir.<sup>32</sup> XVI. yüzyılın sonlarında şehri ziyaret eden Âşık Mehmed, Selanik'te büyük hanların çok sayıda olduğunu belirtmesine rağmen sayı vermez; sadece üç hanın ismini vermekle yetinir. Bunlar Mustafa Paşa Hanı, Suluca Han ve Malta Hanı'dır.<sup>33</sup>

Evliya Çelebi ise şehirdeki hanların sayısını 16 olarak belirtip iki katlı, kurşun örtülü ve büyük hanlar arasında Sultan Bayezid tarafından inşa ettirilen Sulu Han'ı özellikle zikreder. Diğer hanları isim belirtmeden kurşunlu ve büyük hanlar olarak tarif eder. Seyahatnâmesinde kervansaraylara ayrı bir başlık açmasına rağmen sayı ve isim vermez; sadece "hasbî" olduklarına vurgu yapar.<sup>34</sup> Çeşitli kaynaklardaki bilgileri toplayan E. Hakkı Ayverdi, şehirdeki belli başlı hanları Malta Hanı, Mehmed Paşa Hanı, Mustafa Paşa Sulu Han, Sinan Paşa Hanı olarak kaydetmiş; kervansaraylardan ise sadece ikisine değinmiş, bunlardan birisinin II. Bayezid'e ait olduğunu yazmıştır.<sup>35</sup>

Ticari faaliyetlerin giderek artması şehirdeki han sayısını da etkilemiş, vakıflar dışında özel mülkiyet olan ve yabancıların işlettikleri hanlar da hizmet sektörüne katılmıştır. 1840'lara doğru hizmet sektöründe çalışan hancıların sayısı 56 olarak kaydedilmiştir. Bu hanların hemen hepsi de Türklerin ellerindeydi. Hatta gedik yoluyla han sahibi olan kadınlar da vardı.<sup>36</sup> 1848 tarihli bir kayıt ise şehirde Müslim ve gayrimüslimlerin işlettiği büyük-küçük olmak üzere toplam 62 hana işaret etmektedir.<sup>37</sup> Şehirdeki han sayısı *Selanik Vilayet Salnâmeleri*'ne göre 1870-1882 yılları arasında 70<sup>38</sup>, 1893-1895 yılları arasında 111<sup>39</sup>, 1897-1905 yılları arasında ise 112<sup>40</sup> olarak kaydedilmiştir.

Hanların şehirdeki konumlarına bakıldığı zaman Çayır Mahallesi, Eski Balıkhane Sokağı, Frenk Mahallesi, Gülmezoğlu Mahallesi, Hamza Bey Mahallesi, Haraççı Ali Mahallesi, Kara Hacı Mahallesi, Kara Hacıoğlu Mahallesi, Malta, Parmak Kapı, Pazar-ı kebir, Pulya Mahallesi, Tahtakale, Unkapanı, Vardar Kapısı Caddesi, Vardar Kapısı bitişiği, Vardar Kapısı dışı ve Yalı Kapısı Caddesi olmak üzere çeşitli bölgelere dağılmış durumdaydı<sup>41</sup>.

### III. Selanik'te İnşa Edilen Vakıf Han ve Kervansaraylar

Şehirde Müslim ve gayrimüslimler tarafından kurulan vakıfların dini, sosyo-kültürel vs. amaçlarla birçok yapıyı insanların hizmetine sunduğu görülmektedir. Bu yapılar arasında sosyal bir kurum olmasının yanında ticari işlevleri de olan han ve kervansarayları da saymak gerekir. Şehirdeki hanlar genellikle vakıflara gelir sağlamak üzere inşa ettirilmiş ve yapılacak alan, kazanç sağlayacağı vakfa yakınlığına göre seçilmiştir. Bununla birlikte ücret almadan hizmet veren hanlar da bulunmaktadır. Nitekim XVII. yüzyılda yaşamış bir Fransız rahibi olan Robert de

<sup>31</sup> Machiel Kiel, "Selânik", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 353.

<sup>32</sup> Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Tahrir Defteri (TD)*, 7, s. 551.

<sup>33</sup> Âşık Mehmed, *Menâzırı'l-avâlim (Metin)*, Cilt: III, Hazırlayan: Mahmut Ak, Ankara 2007, s. 990.

<sup>34</sup> *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 8.Kitap, s. 72.

<sup>35</sup> Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri Bulgaristan Yunanistan Arnavudluk*, Cilt: IV, 4, 5, 6. Kitap, İstanbul 1982, s. 267.

<sup>36</sup> M. Anastasiadou, *a.g.e.*, s. 289, 294, 303.

<sup>37</sup> BOA, *Meclis-i Vâlâ (MVL)*, 60/15-1.

<sup>38</sup> *Salnâme-i Vilâyet-i Selanik*, Def'a 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8 (1287-1299/1870-1882).

<sup>39</sup> *Salnâme-i Vilâyet-i Selanik*, Def'a 12, 13, 14 (1311-1313/1893-1895).

<sup>40</sup> *Salnâme-i Vilâyet-i Selanik*, Def'a 15 (1315/1897), Def'a 18 (1322/1905).

<sup>41</sup> Hanların bulunduğu bölgelerin tespit edilmesinde çeşitli arşiv belgelerinin yanında önemli bir kaynak olarak VGMA, *VGM. Defter* serilerinden istifade edilmiştir. Selanik'teki vakıf han ve kervansarayların isimleri ve konumlarıyla ilgili olarak bk. Ek 2.

Dreux, Selanik çevresinde tüm gezginlerin barınması için enfes bir şekilde inşa edilen ve karşılığında bir şey ödenmesine gerek olmayan kiliseler kadar büyük hanlar görmüş ve bunlardan çok etkilenmiştir.<sup>42</sup> Vakıf yapısı olan hanların işletilmesi doğrudan vakıflar eliyle değil, vakıfların hanı bütünüyle kiraya vermesi şeklinde olmuş, bu yapıları işletmeyi üzerlerine alanlar da hancı olarak adlandırılmıştır.<sup>43</sup>

### 1. Büyük Kervansaray

Kervansarayın banisinin kim olduğu ve ne zaman inşa ettirildiği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bu görüşleri Paschalis Androudis Yunanca kaleme aldığı makalesinde tartışmıştır. Yazar, yapı tarzına dayanarak Büyük Kervansaray'ın Bizans "oteli" olduğunu, II. Murad'ın vakfı içerisinde yer aldığını ve onun tarafından onarıldığını düşünen Texier ve Pullan'ın görüşüne yer vermiştir. Değindiği bir diğer görüş A. Vakalopoulos'a aittir. Vakalopoulos, kervansarayın Bizans dönemi yapısı olarak XVI. yüzyılın başlarında Koca Mustafa Paşa tarafından onarıldığı hususundaki temelsiz düşüncüyü desteklemiştir. Yazar ise yapının XV. yüzyılda bir sultan ya da yüksek kademedeki bir görevli tarafından inşa ettirildiğini söylemektedir. Ona göre kervansarayın II. Murad döneminde yapıldığını iddia eden yazarların bir kanıtı yoktur. Ayrıca XV. yüzyılın ikinci yarısında Balkanlarda kullanılan ve dönemin modası olarak tabir edilebilecek duvar cephesi motifleri bu kervansarayda da yer almıştır. Yazar, II. Bayezid'in Selanik'teki vakfında Büyük Kervansaray içerisinde 26 işyeri ve dükkânın bulunduğu hareketle kervansarayın Sultan II. Bayezid'in bir vakfı ya da vakfının bir parçası olduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte V. Dimitriadis'ten yaptığı bir alıntıda kervansarayın Koca Mustafa Paşa'ya ait olduğunu ve 1546'da paşaya ait vakıf mülkleri içerisinde yer aldığını kaydetmiştir.<sup>44</sup> Bütün bu görüşleri bilinenlerin ışığında değerlendirdiğimiz zaman daha önce de belirtildiği üzere 1478-1479 tarihli tahrir defterinde Selanik'te yıllık 7.000 akçe geliri olan bir kervansaray bulunmaktaydı. Eğer bu yapı bahsedilen kervansaray ise II. Bayezid döneminden önce mevcuttu dolayısıyla bu sultana ait olması mümkün değildi. II. Bayezid'in vakfiyesinde geçen kervansaray (Suluhan) ise bedesten yakınında olup 1509 yılında daha yapım aşamasındaydı. Kervansarayı Koca Mustafa Paşa Vakfı ile bir araya getiren bağlantı ise 1546-1547 yılındaki kayıta "han-ı büzürk" olarak kaydedilen yapının Büyük Kervansaray ile örtüştürülmesidir. Burada dikkat çeken ayrıntı ise her iki kervansarayın da yıllık kira gelirinin 7.000 akçe olması idi. Bütün bu veriler kervansarayı kesin olarak bir vakıf veya kişiyle ilişkilendirmemize yetecek kadar bilgi sunmamaktadır. Dolayısıyla banisi tam olarak tespit edilemeyen bu kervansarayın ayrı bir başlık halinde incelenmesi uygun görülmüştür.

Büyük Kervansaray, Hamza Bey Mahallesi'nde (Mahalle-i Ketafi) olup mahalleye ismini veren caminin yakınında idi. Çevresinde Hamza Bey Camii, Tahtakale Hamamı ile Tahtakale Hanı bulunuyordu. Çok büyük bir alanı kaplayan kervansaray iki katlı olarak inşa ettirilmiş, inşa malzemesi olarak tuğla, kaba taş ve harç kullanılmıştır. Gezginler ve tüccarlar için çok sayıda odası bulunan kervansarayın üst katındaki odalara revaklarla örtülü merdivenlerle ulaşılmış olup odaların her birinde ocak ve pencere mevcuttu. Alt kattaki odalar esasen çalışma odası olmakla birlikte penceresi olmayanlar, depo olarak kullanılmıştır. Kervansarayın alttaki kemerleri yuvarlak, üsttekiler ise "s" biçimli idi. Giriş kapısındaki kemerlerin ise kemer taşları vardı. Dıştaki küçük bacalar, büyük ve sade bir bina olan yapının ön cephesine ilginç bir görünüm eklemiştir. Odaları, ahırları, tuvaletleri, depoları, kapıları ve ortasındaki havuzu ile kervansaray abidevi bir karaktere sahipti. Yapının 1864 yılında C. Texier ve R. Pullan tarafında bir planı

<sup>42</sup> M. Mazower, *a.g.e.*, s. 64.

<sup>43</sup> M. Özer, *a.g.e.*, s. 147.

<sup>44</sup> Paschalis Androudis, *Historical and archaeological evidence on the great Karavan-Seray (Büyük kervansarayı) of Thessaloniki*, p.77-79) [https://www.academia.edu/Kervansaray\\_of\\_Thessaloniki\\_Historical\\_and\\_Archaeological\\_Evidence](https://www.academia.edu/Kervansaray_of_Thessaloniki_Historical_and_Archaeological_Evidence), erişim tarihi: 25.05.2019.

çizilmiştir. Kervansarayın canlı bir tasviri 1875-1876'da şehri ziyaret eden Alman Karl Braun-Wiesbaden (Bismark'ın elçisi) tarafından yapılmıştır. Elçi, hanın çok geniş bir avluya sahip olduğunu, üst katın bir kısmından çarşı olarak istifade edildiğini, birçok küçük dükkânın ticari işlemler için kullanıldığını belirtmiştir. Hanın odalarını da tasvir eden elçiye göre odalarda yatak olmadığı gibi yiyecek ve içecek ikramı da söz konusu değildir. Handa konaklayacak kişilerin yiyeceğini ve battaniyesini yanında getirmesi gerektiğini vurgulayan elçi, handa medeniyet izi olarak görülebilecek tek şeyin ocak olduğunu ifade etmiştir. Elçi handa kalanlara da değinmiş, bunların daha çok iç bölgelerden şehre iş bulmak üzere gelip geçici olarak handa konaklayan Bulgar köylüler olduğunun altını çizmiştir. Selanik'in ekonomik anlamda gelişmesinde önemli bir rol oynayan kervansaray, 1917 Selanik yangınında büyük zarar görmüş ve harabeye dönmüştür. Yapının kalıntıları bir süre muhafaza edilmişse de 1923 yılında yeni binanın (otel) planı hazırlanarak inşaatına başlanmıştır. 1932 yılında ise kervansarayın kalıntıları tamamen ortadan kaldırılmıştır. Yeni yapılan bina daha sonraki süreçte Selanik Belediye Binası olarak hizmet vermiştir. Bugün Büyük Kervansaray'ı hatırlatan tek şey ismi, iç avlusu ve güney girişidir.<sup>45</sup>

## 2. II. Bayezid Vakfı'na Bağlı Han/Kervansaraylar<sup>46</sup>

### a) Suluhan

Han veya kervansaray olarak nitelendirilen bu yapı, şehirde bedesten civarında olup Suluhan olarak tanınmıştır. Han, II. Bayezid'in İstanbul'daki külliyesine gelir sağlamak üzere inşa ettirilmiştir. Külliyeinin inşası bitmeden hanın yapımına başlanmakla birlikte yapının başlangıç ve bitiş tarihleri hakkında kesin bilgi bulunmamaktadır. Ancak 1509 yılında hanın yapımının devam ettiği bazı kayıtlardan anlaşılmaktadır. XVI. yüzyılın sonlarında Selanik'e gelen Âşık Mehmed, şehrin büyük hanlarından söz ederken Suluhan'ın da ismini zikretmiştir. Bu dönemde genellikle Yahudilerin sakin olduğu hanlar, XVII. yüzyılın ortalarında Evliya Çelebi'nin de dikkatini çekmiştir. Şehirdeki 16 tüccar hanından Suluhan'ı öncelikle zikreden seyyah, hanın kurşun örtülü ve altlı üstlü odalardan oluşan büyük bir yapı olduğuna vurgu yapmıştır. Hanın bir yüzyıl sonrasında bazı sıkıntılar yaşadığı görülmektedir. Özellikle bu dönemde gelir kaybına uğrayan ve çevresindeki diğer hanlara göre daha az tercih edilen Suluhan'a merkezi idare tarafından fermanla bazı ayrıcalıklar tanınmasına rağmen bunlar uzun ömürlü olmamış, kısa süre içinde han faaliyetini sürdürmeyecek hale gelmiştir. Vakfın nazırı olan şeyhülislamın girişimi üzerine merkezi idare duruma müdahale etmiş ve vakfın korunmasına yönelik bir ferman çıkarmıştır.<sup>47</sup>

XIX. yüzyılda Suluhan'ın faaliyetine devam ettiği görülmektedir. Han, üst katında 9, alt katında 8 odası, 11 mahzeni, ahır ve su kuyusuyla önemli bir ticari yapı idi. Handaki mahzen ve odaların kiracılarını Müslim ve gayrimüslimler oluşturmuş, hatta içlerinde altlı üstlü 12 odayı işletenlere de rastlanmıştır.<sup>48</sup> Bu dönemde, kervansarayda 26 işlik ve dükkân bulunuyordu.<sup>49</sup> Ayrıca handa bir mescidin varlığı tespit edilmektedir. Mescidin ihtiyaçları doğrultusunda zaman zaman mum yağı, balmumu ve süpürge satın alınmıştır.<sup>50</sup> 1839 yılında handaki mescit, civarda cami bulunmadığından dolayı cemaatin ihtiyaçlarına cevap vermesi açısından bir minber

<sup>45</sup> Büyük Kervansaray hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Paschalis Androudis, *Historical and archaeological evidence on the great Karavan-Seray (Büyük kervansaray) of Thessaloniki*, p.63-97 [https://www.academia.edu/Kervansaray\\_of\\_Thessaloniki\\_Historical\\_and\\_Archaeological\\_Evidence](https://www.academia.edu/Kervansaray_of_Thessaloniki_Historical_and_Archaeological_Evidence), erişim tarihi: 25.05.2019. Ayrıca bk. Ek 3 ve Ek 4.

<sup>46</sup> Vakfa bağlı han ve kervansaraylar ile ilgili ayrıntılı bilgi tarafından kaleme alınan makalede bulunmaktadır (Meryem Kaçan Erdoğan, "II. Bayezid'in Selanik'teki Vakıf Akarları", *Türkiye Günlüğü*, Sayı 133, 2018, s. 113-126).

<sup>47</sup> M. Kaçan Erdoğan, "II. Bayezid'in Selanik'teki...", s. 116-117.

<sup>48</sup> M. Kaçan Erdoğan, "II. Bayezid'in Selanik'teki...", s. 122.

<sup>49</sup> C. İ. Gençer, *a.g.t.*, s. 107.

<sup>50</sup> BOA, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TSMA.d.)*, 3760, vr. 2a.

eklenerek camiye dönüştürülmüş ve bir hatip tayin edilmiştir.<sup>51</sup> Suluhan'ın odaları ve ahırında zaman zaman tamir çalışmaları da yapılmış, çivi, kürek, süpürge, tahta gibi çeşitli araç-gereçler satın alınmıştır.<sup>52</sup> Hanın aydınlatılması, temizlik işlerinin yapılması ve çöplerinin toplanması için vakıf gelirlerinden tahsisat ayrılmıştır.<sup>53</sup>

#### b) Kervansaray

II. Bayezid'in vakfı olarak XVI. yüzyılın ikinci yarısında karşımıza çıkan kervansaray, Suluhan'a kıyasla daha küçük bir yapıydı. Zira bu dönemde Suluhan'ın yıllık 14.833 akçelik gelirin karşılığında bu hanın 5.223 akçelik geliri bulunmaktaydı.<sup>54</sup>

### 3. Koca Mustafa Paşa Vakfı'na Bağlı Kervansaraylar

Koca ve maktul gibi sıfatlarla anılan Mustafa Paşa, II. Bayezid dönemi devlet adamlarından olup vezarette de bulunmuştur. İstanbul-Sulu Manastır, Eyüb, Yenice-i Karasu ve Nevrekob'da inşa ettirdiği vakıf eserler için İstanbul, Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli yerlerinde birçok gayrimenkul vakfetmiştir.<sup>55</sup> 937/1530 tarihli tahrir defterinde Selanik'teki Mustafa Paşa evkafı sadece Karaoğlu Köyü'nün gelirinden oluşurken<sup>56</sup> 953/1546-1547 tarihli İstanbul tahrir defterinde vakfın gelir kaynaklarını arttırdığı, Selanik'te dükkân, oda ve değirmenlerin yanı sıra 2 adet kervansaraya da sahip olduğu görülmektedir. Büyük ve küçük olarak kaydedilen bu kervansaraylardan büyük olanın geliri yıllık 7.000 akçe, diğerinin ise 1.500 akçe idi.<sup>57</sup>

### 4. Makbul İbrahim Paşa Vakfı'na Bağlı Han

Kanuni Sultan Süleyman döneminde 12 yıldan fazla bir süre vezaret makamında bulunan İbrahim Paşa, Selanik'te cami, medrese ve sıbyan mektebinden oluşan bir külliye vücuda getirmiş, bunlara gelir sağlayacak şekilde çok sayıda gayrimenkul ve nakit vakfetmiştir. 1530-1531 yılında tescil edilen vakfiyesinde Selanik'te çok katlı ve çok sayıda odayı içeren evlerden söz edilmektedir. Bu evlerin bir kısmı müyâtâb kârhanesi, bezhane, sabunhane, bezirhane ve masara olarak kullanılmıştır.<sup>58</sup> Vakfiyede açıkça bir han kaydı bulunmamasına rağmen bu evlerde hanlardaki ticari faaliyetlere benzer bir işleyişin olduğu tahmin edilmektedir. İlerleyen süreçte vakfa bağlı hanların ortaya çıkışı muhtemelen bu evlerden bir kısmının hana dönüşmesiyle mümkün olabilmıştır.

**Boyacılar Hanı:** 1568-1569 tarihli evkaf defterinde, İbrahim Paşa'nın vakıf akarları arasında Kervansaray-ı cedit olarak adlandırılan bir yapıdan bahsedilmektedir. Bu yapı, Vardar Kapısı yakınında *Manuri evleri* tabir edilen iki katlı, fırın, su kuyusu ve tuvalet içeren evlerin yerindedir.<sup>59</sup> Aynı mevki, bu kez XVIII. yüzyıl ortalarında vakfa bağlı Boyacılar Hanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Dergâh-ı âli Kapıcıbaşılarından Abdurrahman Ağa'nın tasarrufunda olan han, 1160/1747-1748 yılında boyacı esnafının yerleştiği bir merkez olmuştur. Adı geçen esnaf, bir arada iş yapmak ve başka yerlere gitmemek üzere fermanla bu hana nakledilmiştir. Boyacı

<sup>51</sup> BOA, *Hatt-ı Hümayûn (HAT)*, 1621/31-1, 1621/31-2; Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), *Osmanlı Arşivleri (OA)*, *Evkaf Muhasebe Kalemi (EV.MH)*, 00048.00118.

<sup>52</sup> BOA, *TSMa.d.*, 3760, vr. 2b.

<sup>53</sup> M. Kaçan Erdoğan, "II. Bayezid'in Selanik'teki...", s. 123.

<sup>54</sup> M. Kaçan Erdoğan, "II. Bayezid'in Selanik'teki...", s. 117.

<sup>55</sup> M. Tayyib Gökbilgin, *XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İstanbul 2007, s. 441-448.

<sup>56</sup> *167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937/1530)*, I, Dizin ve Tıpkı Basım, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2003, s. 103.

<sup>57</sup> M. Tayyib Gökbilgin, *a.g.e.*, s. 446.

<sup>58</sup> Meral Bayrak (Ferlibaş), "Makbul/Maktul İbrahim Paşa Vakfı: Selanik ve Kavala ile Diğer Yerlerde Bulunan Hayratı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 35, İstanbul 2016, s. 2-8.

<sup>59</sup> Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi (TKGMA), *Tapu Tahrir Defteri-Evkaf (TT.d.Evkaf)*, 553, vr. 55a.



esnafının bir araya toplanma isteğinde, şehirde dağınık bir şekilde faaliyet gösteren dükkânlarına eşkıyanın yaptığı baskılar etkili olmuştur. Ancak Selanik'te boyacıbaşılık mukataasını malikâne olarak tasarruf eden Hacı Ahmed Efendi, 1766'larda yeni bir han inşa ettirmiş, boyacı esnafını da bulunduğu handan zorla çıkartarak kendi hanına nakletmiştir. İbrahim Paşa Vakfı'nın Selanik'teki hanını tasarruf eden ve yıllık kirasıyla geçimini sağlayan Emine Hanım, merkeze sunduğu arzuhalde hanın harap hale gelmesine yol açacak bu gelişmenin önlenmesini ve mevcut ferman doğrultusunda hareket edilerek boyacı esnafının tekrar eski yerine nakledilmesini talep etmiştir.<sup>60</sup> Boyacı esnafı, mukavele gereği han dışındaki dükkânlarda faaliyet gösteremeyecek, aksi halde taahhütleri olan neziri ödemek zorunda kalacaklardı. Handaki boyacı esnafı, boyadıkları ipek, pamuklu ipek, aba, basma, bogası, yapağı ve pamuksuz abanın ölçüsüne göre resim ödediklerinden bir kısım esnafın han dışındaki diğer han ve dükkânlarda güvez, bakkam ve çivit boyası işlemesi, peştamal boyacıbaşılığı mukataası mutasarrıfı olan Ahmed Efendi'nin şikâyetine sebep olmuştur. Karşılıklı şikâyetler üzerine boyacı esnafının tekrar eski hanlarına nakilleri konusunda ferman verilmesi talep edilmiştir.<sup>61</sup>

### 5. Çoban Mustafa Paşa Vakfı'na Bağlı Han

Aslen Bosnalı olan Çoban Mustafa Paşa, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni döneminde kapıcıbaşılık, beylerbeylik, üçüncü ve ikinci vezirlik, Mısır Valiliği gibi çeşitli makamlarda bulunmuş, 1529 yılında vefat etmiştir. Gebze ve Eskişehir'de cami, medrese ve imareten oluşan külliye tesis eden Mustafa Paşa<sup>62</sup>, kurduğu vakıflara çok sayıda gayrimenkul bağışlamıştır. Mustafa Paşa'nın Selanik'te de birçok akarı bulunmaktadır. Bunlardan biri son derece şöhretli olan Hamza Bey Mescidi Mahallesi'ndeki handır. Hanın odaları, ambarları ve bunlara ilave edilen diğer kısımları hesaba katıldığında büyük bir alanı kapladığı anlaşılır. Vâkıf, başlangıçta çeşitli evlerden ve birimlerden oluşan yapıları peyderpey satın alarak yeniden düzenlemiş; inşa ettirmiş ve hana dönüştürmüştür. Mesela; bir kısmı iki katlı 30 ev ve 2 avludan oluşan yapıyı Ramazan b. Hüseyin'den 31.000 dirhem karşılığında satın almıştır. Yapıların bir kısmı ise Çukur Meyhane adıyla bilinen ve bir gayrimüslimden 4.000 dirheme satın alınmış 4 evden oluşmaktadır. Diğer bir kısmı ise içinde boyahane denilen bir evin de bulunduğu çeşitli evler ile eski bir hamam ve avludan oluşan yapı olup Hacı Ali b. Hacı Mustafa'dan 34.000 dirhem karşılığında satın alınmıştır. Mustafa Paşa, bütün bu yapıları değiştirerek ve düzenleyerek hana dönüştürmüş ve vakfetmiştir.<sup>63</sup>

Selanik'teki vakıf akarlardan hanın XVII. yüzyılın başlarında 45.000 akçelik bir geliri vardı.<sup>64</sup> Vakfın 1669-1671 yıllarına ait muhasebe defterine göre hanın kira gelirini kesin olarak belirlemek güçtür. Zira hanın geliri, vakfın şehirdeki dükkân ve hamam gibi diğer gayrimenkul gelirleriyle birlikte kaydedilmiştir. Bu dönemde hanın tamir ve diğer masrafları için vakıf gelirlerinden 8.402 akçe sarf edildiği ve bu miktardan 7.259 akçenin tamir için kullanıldığı anlaşılmaktadır.<sup>65</sup> XIX. yüzyılın sonlarında da faal olan ve *Han-ı kebir* adıyla kayıtlarda yerini alan hanın 1892 yılında yıllık kirası 400 kuruş idi.<sup>66</sup>

<sup>60</sup> 8 Receb 1180/10 Aralık 1766 tarihli Emine Hanım'ın merkeze gönderdiği arzuhal: BOA, *Ali Emiri Sultan III. Mustafa (AE.SMST. III)*, 356/28569.

<sup>61</sup> Topkapılı Seyyid Mehmed Ağa'nın arzı: BOA, *AE.SMST. III*, 356/28569.

<sup>62</sup> Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 4, Yayına Hazırlayan: Nuri Akbayar, Eski Yazıdan Aktaran: Seyit Ali Kahraman, İstanbul 1996, s. 1192.

<sup>63</sup> Çoban Mustafa Paşa'nın Evail-i Receb 932/13-22 Nisan 1526 tarihli vakfiyesi: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (T SMA), *Defter (D)*, 7003, vr. 21a-21b.

<sup>64</sup> Evâsıt-ı Rebiülevvel 1017/25 Haziran-4 Temmuz 1608 tarihli vakıf muhasebe defteri: BOA, *T SMA.d.*, 1272, vr. 2b.

<sup>65</sup> BOA, *T SMA.d.*, 1786, vr. 1b, 3b-4a.

<sup>66</sup> VGMA, *VGM. Defter*, 5063/00009, s. 100.

## 6. Hüsrev Kethüda Vakfı'na Bağlı Han/Kervansaraylar<sup>67</sup>

Hüsrev Kethüda, Vezir Kara Ahmed Paşa ve Sokullu Mehmed Paşa gibi devlet adamlarının kethüdalığını yapmış ve kurduğu vakıflarla ön plana çıkmış bir şahsiyettir. 1573 tarihli vakfiye ve 1582 tarihli zeyl vakfiyesiyle İstanbul, Kırkkilise, İpsala, Malkara ve diğer yerlerde oluşturduğu vakıf eserler için imparatorluğun çeşitli bölgelerinde yüzlerce gayrimenkul vakfeden Hüsrev Kethüda, Selanik'e ayrı bir önem vermiş, burada bir takım sosyo-ekonomik müesseseler oluşturmuştur.

**a) Kervansaraylar:** İsimleri bilinmemekle beraber vakfedilen iki kervansaray, şehirde Kara Hacı Mahallesi'nde Katırcılar Kervansarayı'nın yakınında olup ikişer katlı olarak inşa edilmiştir. Diğerine göre daha büyük olan kervansarayda 25 oda, 2 tuvalet, hayat, ahır ve çeşme bulunmaktadır. Kervansarayın dışında ayrıca 2 adet dükkânı vardır. Dolayısıyla kervansarayları sadece konaklama amaçlı değil etrafındaki ticari eklentilerle birlikte ekonomik faaliyetlerin yürütüldüğü bir merkez olarak da düşünmek gerekir. Diğer kervansarayın ise üst katında 10 odası; alt katında hayat ile tuvalet, avlu ve su kuyusu bulunmaktadır.

**b) Hanlar:** Vakfın XVIII. yüzyıla ait muhasebe defterlerinde han sayısı 6 olarak tespit edilmektedir. Yeni Han (Han-ı cedid), Han-ı kebir (Taş Hanı), Muhtesip Hanı veya sadece han olarak nitelendirilen bu yapılar Tahtakale, Vardar Kapısı yanı, Burmalı Camii civarı, Yalı Yolu gibi buldukları yere göre de tarif edilmiştir.

**Tablo I: Muhasebe Defterlerine Göre Hüsrev Kethüda Vakfı'nın XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Selanik'teki Hanlarının Kira Gelirleri<sup>68</sup>**

HANLAR	1 Ş 1136/25 Nisan 1724	1141/1728- 1729	1142/1729- 1730	1143/1730- 1731
	Yıllık (akçe)	Yıllık (akçe)	Yıllık (akçe)	Yıllık (akçe)
Yeni Han-Tahtakale	2.004	2.004	2.004	2.004
Han (meyhaneden dönüşme)	1.500	1.500	1.500	1.500
Muhtesip Hanı-Katırcılar Hanı yakınında	720	720	720	

11

NEAR  
EAST  
HISTORICAL  
REVIEW  
11 / 3  
July  
2021

**Tablo II: Muhasebe Defterlerine Göre Hüsrev Kethüda Vakfı'nın XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısı ile XIX. Yüzyılın Başlarında Selanik'teki Hanlarının Kira Gelirleri<sup>69</sup>**

HANLAR	1193/1 779- 1780	1197/ 1782- 1783	1203/1 788- 1789	1212/1 797- 1798	1213/1 798- 1799	1214/1 799- 1800	1216/1 801- 1802	1217/1 802- 1803	1218/1 803- 1804	1219/1 804- 1805
	Yıllık (akçe)	Yıllık (akçe)	Yıllık (akçe)	Yıllık (akçe)	Yıllık (akçe)	Yıllık (akçe)	Yıllık (akçe)	Yıllık (akçe)	Yıllık (akçe)	Yıllık (akçe)
Tahtakale'deki Han-ı Cedid	2.004	2.004	2.004	2.004	2.004	2.004	2.004	2.004	2.004	2.004
Tahtakale'deki diğer han		180	180	180	180	180	180	180	180	180
Vardar Kapısı yanındaki han	150	150	150	150	150	150	150	150	150	150
Burmalı Camii	1.500	1.500	1.500	1.500	1.500	1.500	1.500	1.500	1.500	1.500

<sup>67</sup> Vakfa bağlı han ve kervansaraylarla ilgili ayrıntılı bilgi tarafımdan kaleme alınan makalede bulunmaktadır (Meryem Kaçan Erdoğan, "Hüsrev Kethüda Vakfı ve Selanik'teki Gelir Kaynakları", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 50, Ankara 2018, s. 65-83).

<sup>68</sup> M. Kaçan Erdoğan, "Hüsrev Kethüda Vakfı...", s. 74.

<sup>69</sup> M. Kaçan Erdoğan, "Hüsrev Kethüda Vakfı...", s. 74-75.

civarındaki han										
Yalı Yolu'ndaki dükkânlar ve han-ı kebir	2.500	2.500	2.500	2.500	2.500	2.500	2.500	2.500	2.500	2.500
Tahtakale'deki han		700	700	700	700	700	700	700	700	700

**b.1) Vakfın Tahtakale Bölgesindeki Hanları:** Tablodan görüldüğü üzere vakfın Tahtakale'de ismi bilinen Yeni Han dışında 2 hanı daha bulunuyordu. Hamza Bey Camii yanındaki Tahtakale Çarşısı ticaretin yoğun olarak yapıldığı merkezlerden biriydi. Burada çok sayıda dükkânın yanı sıra hanlarda da ticari faaliyetler yürütülmüştür. Bu dönem kayıtlarından (1837 yılı) hanlarda bazen farklı bazen de aynı meslek gruplarına ait işlik ve dükkânların faaliyet gösterdiği tespit edilmiştir.<sup>70</sup>

**b.2) Vakfın Vardar Kapısı Yanındaki Hanı:** Hanın ismi bilinmemekle birlikte büyüklüğüne dair arşiv belgelerinde bazı bilgiler mevcuttur. Buna göre han 1.050 zira büyüklüğünde idi.<sup>71</sup>

**b.3) Vakfın Yalı Yolu'ndaki Taş Hanı (Han-ı kebir):** Yalı Yolu'nda (Üzümcüyan Sûku) bulunan Han-ı kebir *Taş Han*<sup>72</sup> adıyla bilinen bir yapı idi. XIX. yüzyılın ilk yarısında (1837 yılı) II. Bayezid'in kervansarayına yakın olan bu handa 9 dükkân vardı.<sup>73</sup> Şehrin en iyi binalarından biri olan bu hanı Avrupalı ziyaretçiler de tercih etmiştir. Hanın girişinde kendi kahvehanesi ve şerbethanesi vardı.<sup>74</sup> Yüzyılın ikinci yarısında hanın vakıf hisselerinin müşterek olarak tasarruf edildiği görülmektedir. Bu dönemde hanın, vakıf olan 6 hissesi eski Yanya Alaybeyi Ahmed Reşad Bey, kardeşi Celal Efendi ile Selanik'te sakin Süleyman Efendi arasında tasarruf edilmiştir.<sup>75</sup>

**b.4) Vakfın Burmalı Camii Civarındaki Hanı:** Bu hanın fiziki yapısı hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır.

Hüsrev Kethüda Vakfı'na bağlı bu hanlar, Müslüman veya gayrimüslimlere yıllık bir bedel karşılığında kiraya verilerek işletilmiştir. Yapıları kiralayanlardan bazıları bu işi ortaklaşa olarak yürütmüştür. Vakfın Selanik'teki gelir kaynaklarının yaklaşık %25'ini hanların kira geliri oluşturmuştur.<sup>76</sup>

## 7. Yemen Fatih Gazi Sinan Paşa Vakfı'na Bağlı Hanlar

### a) Malta Hanı

Han, Yemen Fatih Gazi Koca Sinan Paşa'nın vakfına dahil ettiği yapılardan biridir. Adı geçen vâkıf, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murad ve III. Mehmed dönemlerinde çeşitli

<sup>70</sup> C. İ. Gençer, *a.g.t.*, s. 107-108.

<sup>71</sup> VGMA, OA, *Evkaf Haremeyn Muhasebeciliği Defterleri (EV.HMH.d.)*, 00103.00003, vr. 2a.

<sup>72</sup> Taş Han'da bulunan leblebici dükkânı 1262/1846 yılında üç hisseli olarak işletilmiştir [BOA, *Evkaf Defterleri (EV.d.)*, 12887, vr. 5a].

<sup>73</sup> C. İ. Gençer, *a.g.t.*, s. 107.

<sup>74</sup> M. Anastasiadou, *a.g.e.*, s. 290.

<sup>75</sup> Taş Han'ın 6 hissesinden bir hissesini tasarruf eden Celal Efendi'nin çocuksuz olarak vefat etmesi üzerine hissesi mahlûl kalmış, müzayede sonucunda hisse 10.000 kuruştan Ahmed Reşad Bey ile Süleyman Efendi'ye geçmiştir. Hissesine denk gelen 5.000 kuruşu Ahmed Reşad Bey'in kısa sürede ödemesiyle ilgili Selanik evkaf muhasebecisinin baskıları ile hanın mülk ve vakıf olan kısımlarının araştırılmasına dair ilgililere gönderilen 15 Cemaziyelâhir 1296/6 Haziran 1879 tarihli bir yazı: VGMA, OA, *Evkaf Mektubi Kalemi (EV.MKT)*, 00957.00524.

<sup>76</sup> M. Kaçan Erdoğan, "Hüsrev Kethüda Vakfı...", s. 77.

idari görevlerde bulunmuş, beş defa vezaret makamına getirilmiştir. 1596 yılında vefat eden Sinan Paşa'nın imparatorluğun çeşitli yerlerine dağılmış çok sayıda vakıf eseri bulunmaktadır. Paşa'nın Selanik'teki vakıf eseri ile gelir kaynaklarından bahseden vakfiyesi Evail-i Cemaziyelâhir 1004/1-10 Şubat 1596 tarihini taşımaktadır. Arapça olarak kaleme alınmış olan vakfiyenin içinde 7 adet vakfiye bulunmaktadır. Selanik vakıfları üçüncü vakfiyede yer almaktadır. Sinan Paşa, burada bir kiliseyi (Rotonda) satın alarak duvarlarını ve içini yeniden yaptırmış ve camiye dönüştürmüştür. Camiye gelir olması açısından Paşa'nın bazı mülkleri vakfettiği görülmektedir. Caminin yanındaki odaları bir Hristiyan papazdan; eskiden Yahudilerin sahip olduğu bazı evleri de Derviş Çelebi'den satın alarak vakfetmiştir. Bu evlerden biri, Halil Ağa Hamamı yanında olup 24 hücreli bir evdir. Diğeri ise Kara Hacı Mahallesi'nde iki katlı ve 70 odalıdır. Aslında bu ev, han olarak tarif edilebilecek bir yapıdır.<sup>77</sup> Yüzyılın sonlarında şehri ziyaret eden Âşık Mehmed, Sinan Paşa Camii Vakfı'na bağlı olarak Malta Hanı'na işaret etmektedir. Seyyah, Selanik'te büyük hanlardan biri olarak ismini zikrettiği Malta Hanı'nda diğer birçok handa olduğu gibi Yahudilerin ikamet ettiğini ve Yahudilerin uzun kiralama yöntemi ile hanları kiralayarak âdeta meskene dönüştürdüklerini ifade etmiştir. Han, Sinan Paşa Camii Vakfı'na yıllık kira geliri olarak 1.000 kuruş katkıda bulunmuştur.<sup>78</sup> XVIII. yüzyıl kaynaklarında da adı geçen han, ünlü bir han olarak adını Malta'dan Selanik'e getirilip köle olarak satılan esirlerden almıştır.<sup>79</sup>

**b) Simkeşhane:** Sinan Paşa Camii Vakfı'na bağlı olan ve cami yakınında bulunan han, simkeş esnafına kiraya verilmiş ve burası simkeşhane olarak kullanılmıştır. Simkeş esnafının handaki faaliyetlerine ne zaman başladığı bilinmemektedir. XVII. yüzyılın sonlarında sim tedarik edilemediğinden<sup>80</sup> zarara uğrayan simkeşhane faaliyetini 1703 yılına kadar devam ettirebilmiştir. Zira bu tarihte Selanik'te sırma işlemek padişah fermanı ile yasaklandığından simkeş esnafı da faaliyetine son vermiştir. Simkeş esnafı, hanı boşaltmakla birlikte buradaki alet ve edevatı götürmediğinden malzemeler âtil bir halde kalmıştır. Alet ve edevatın zamanla harap hale gelmesi üzere 1728 yılında bu eşyaların güvenli bir yere nakledilmesi için girişimde bulunulmuştur. 1732 ve 1733 yılına ait kayıtlarda ise simkeşhanenin 1703 yılında yıktırıldığı, duvarlarının enkazının kaldığı ve vakıf arsanın kirasıyla ilgili çeşitli hüccetlerden bahsedilmektedir.<sup>81</sup>

## 8. Selanik Mevlevîhânesi Vakfı'na Bağlı Han

Ekmekçizâde Ahmed Paşa tarafından Selanik'te Yenikapı denilen yerde (surların dışında) 1615 yılında inşa ettirilen ve XX. yüzyıl başlarına kadar hizmet veren mevlevîhânenin çeşitli gelir kaynakları yanında, sonraki süreçte bağış yoluyla edinilmiş başka gelir kaynakları da vardı.<sup>82</sup> Bunlardan biri, mevlevîhâne şeyhlerinden Ahmed Efendi'nin bağışladığı, Selanik'te Gülmezoğlu Mahallesi'nde bulunan ve çevresinde *Dutlu Han* olarak bilinen bir yapıydı. Hanın fiziki

<sup>77</sup> Sadi Bayram, "Yemen Fatihî Gazi Sinan Paşa'nın Kahire ve Şam Vakfiyeleri". 38. ICANAS (Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Milletlerarası Kongresi), *Bildiriler*, Ankara 10-15 Eylül 2007, Cilt: II, Ankara 2012, s. 705-708, 710-711; Nurcan Yazıcı, "Osmanlı Mimarlığında XVI. Yüzyılın Önemli Bir Banisi: Yemen Fatihî Gazi Sinan Paşa ve Camileri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 4, Sayı 17, 2011, s. 437-439, 446-448; Hasan Basri Öcalan, "Koca Sinan Paşa Vakıfları: Kuruluş Amaçları, İşlevselliği ve İstihdam Yönünden Analizi", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 19, Sayı 35, 2018, s. 724-727, 730.

<sup>78</sup> Âşık Mehmed, *a.g.e.*, Cilt: III, s. 990.

<sup>79</sup>Ch. K Papastathis- E. A. Hekimoglou, *The Great Fire of Thessaloniki (1917)*, p.37, Thessaloniki 2010, [https://www.academia.edu/2306858/The\\_Great\\_Fire\\_of\\_Thessaloniki\\_1917](https://www.academia.edu/2306858/The_Great_Fire_of_Thessaloniki_1917), erişim tarihi: 14.05.2019.

<sup>80</sup> Himmet Taşkömür, *Osmanlı İmparatorluğunda Simkeşlik ve Tel Çekme (XV-XIX. y.y.)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1990, s. 18.

<sup>81</sup> Tahsin Öz, "Topkapı Sarayı Müzesinde Yemen Fatihî Sinan Paşa Arşivi", *Belleten*, 10/37, 1946, s. 188-189.

<sup>82</sup>Cizyedarlık, mukataacılık, sefer defterdarlığı ve başdefterdarlık gibi görevlerde bulunan Ekmekçizâde Ahmed Paşa'nın Selanik dışında İstanbul, Edirne, Karasu Yenicesi ve Ferecik'te vakıfları bulunmaktadır. Selanik Mevlevîhânesi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Emine Gümüşsoy, "Selanik Mevlevîhânesi", *Balkanlar'da İslâm Medeniyeti Beşinci Uluslararası Kongresi Tebliğleri Mayıs 2015, Saraybosna*, Editör: Halit Eren, İstanbul 2018, s. 39-61.

özellikleri bilinmemekle birlikte büyük bir yapı olduğu 1860'lı yıllarda yapılan bazı yazışmalardan anlaşılmaktadır. Bu dönemde hanın kiralanması, tamiri ve bölünmesiyle ilgili bir dizi sorun ortaya çıkmış, kiracı, vakıf mütevellisi ve mevlevîhâne şeyhleri karşı karşıya gelmiştir. Han, Şeyh Ahmed Efendi'nin vefatından sonraki süreçte postnişin olan ikinci oğlu İbrahim Efendi zamanında Selanik Yahudi taifesinden ve Avusturya tebaasından Mişon Ferlandez'in oğluna kiraya verilmiştir. Kiralama işlemi, her sene senedin yenilenmesi kaydıyla yapılmıştır. Ancak bir süre sonra şeyhlikten azledilen Mehmed Ali Efendi'nin yerine getirilen Yakup Çelebi, hanla ilgili usulsüz bazı tasarruflarda bulunmuştur. Bu dönemde hanın kirası, 5 seneliği 3.000 kuruş olmak üzere yeniden düzenlenmiş ve kontrata eklenmiştir. Yakup Çelebi, hanın 2 senelik kirasını peşin olarak almış, 3 senelik kirasını ise tamir masrafları için ayırmıştır. Kontrata kiracı lehine bazı hususların ilave edilmesi, bir süre sonra kiracının bu durumdan yararlanması ile sonuçlanmıştır. Hanı kiralayan tüccar, hanın ortasından bir duvar çekerek ikiye ayırmış, yarısını han olarak yıllık 7.000 kuruşa kiraya vermiş, diğer yarısını ise ipek fabrikası olarak kullanmıştır. Ahmed Efendi Vakfı'na ait olarak tevliyeti evlada bırakılan ve mevlevîhâneye bağışlanan handaki son gelişmeler, Postnişin Yakup Çelebi ile vakıf mütevellisini karşı karşıya getirmiştir. Ahmed Efendi Vakfı Mütevellisi Mehmed Ali Efendi, Yakup Çelebi'nin hanla ilgili yaptığı sözleşmeyi kabul etmemiş, ikinci defa postnişinliğe getirildiğinde hanı kiralayan tüccarla görüşmüş ve mukavele dışında handa değişiklik yapamayacağını kendisine ifade etmiştir. Buna karşılık tüccar, hanın imarı için 30.000 kuruş sarf ettiğini dolayısıyla 15 yıla kadar buradan çıkmasının mümkün olmadığını beyan etmiştir. Hatta hanı tamamen zapt ederek vakfın ortadan kalkmasına yol açacak girişimlerde bulunmuştur. Şeyh ve vakıf mütevellisi Mehmed Ali Efendi vakfın geleceğini tehlikeye atan bu girişimlerin önlenmesi için hükümetten yardım istemiştir.<sup>83</sup>

### 9. Hüseyin Çavuş oğlu Ahmed Ağa Vakfı'na Bağlı Han

**Kürt Hanı:** Selanik sakinlerinden Hüseyin Çavuş oğlu Ahmed Ağa, Şubat 1711 tarihli vakfiyesi ile Kara Hacı Mahallesi'nde bulunan mülk hanını vakfetmiştir. Han, çevrede Kürt Hanı adıyla bilinmekte olup demircilikle meşgul olan kıptilere bitişik bir konumdadır. Vakfiyede hanın fiziki özellikleri hakkında bilgi verilmemiştir. Hanın 90 kuruş olan yıllık kira geliri Edirne'deki Kadiriler Tekkesi fukarasının iâşe giderleri için vakfedilmiştir.<sup>84</sup>

### 10. Küçük Ahmed Ağa'nın Vakfı'na Bağlı Kervansaray

Selanik'te Ahmed Subaşı Mahallesi'nde ikamet eden Küçük Ahmed Ağa, Şubat 1724 tarihinde tescil ettirdiği vakfiyesi ile bir vakıf kurmuş, birçok gayrimenkulünü bu vakfa tahsis etmiştir. Bunların arasında bulunan 2 adet kervansaraydan biri Selanik'in merkezinde olup Haraççı Ali Mahallesi'nde *mahkeme-i atik* olarak bilinen boş bir arsa üzerine inşa ettirilmiştir. Arsa, Küçük Ahmed Ağa'nın tasarrufunda olmakla birlikte mülkiyeti Sinan Paşa Vakfı'na aittir. Bu nedenle adı geçen vakfa zemin kirası olarak yılda 1.080 akçe ödenmiştir. Küçük Ahmed Ağa, bu arsa üzerine vakıf mütevellisinin de iznini alarak kendi imkânlarıyla birçok yapı yanında bir adet kervansaray da inşa ettirmiş ve kurduğu vakfa bağışlamıştır. Kervansarayın kiraya verilerek işletilmesini ve gelirin vakfiye şartlarına uygun olarak sarf edilmesini şart koşmuştur. Vakfiyede kervansarayın fiziki özellikleri hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Sadece kervansarayın aynı arsa üzerine inşa ettirilen bezirhane, at değirmeni, fırın, berber, kalaycı, hoşafçı ve kasap dükkânlarıyla bir arada olduğu tespit edilmektedir.<sup>85</sup>

<sup>83</sup> BOA, MVL, 365/5. 1860 yılına ait diğer yazışmalar için bk. E. Gümüşsoy, *a.g.m.*, s. 45.

<sup>84</sup> *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, 3, Editör: Halit Eren, Hazırlayanlar: Halit Eren, Mustafa Oğuz, Zekai Mete, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul 2017, s. 340-341.

<sup>85</sup> Küçük Ahmed Ağa vakıf gelirlerinin, cami haline getirdiği Abacı Mustafa Mescidi ile Ali Paşa Mahallesi'ndeki mescidin görevlilerine, tamir ve tefriş masraflarına harcanmasını; artan paranın evlatlarına verilmesini, soyu tükendiği

## 11. Selanik Mutasarrıfı Seyyid Numan Paşa Vakfı'na Bağlı Hanlar

Selanik ayanından Hacı Seyyid Ahmed Ağa'nın oğlu olan Numan Paşa, çeşitli idari görevlerde bulunmuş, iki defa Selanik valisi olarak görevlendirilmiştir.<sup>86</sup> II. Selanik valiliği sırasında menkul ve gayrimenkul vakfederek aile vakfı kuran Numan Paşa, kısa süre sonra şehirde cami, tekke, mektep ve kütüphane inşa ettirmiş, vakıflarını bu vakıf eserleri de kapsayacak şekilde yeniden düzenlemiştir. Numan Paşa'nın vakfettiği gayrimenkuller arasında hanlar da bulunmaktadır. Eylül 1754 tarihli vakfiyesinde hanların özellikleri hakkında çeşitli bilgilere ulaşılmaktadır. Han-ı kebir, han-ı sağır ve Alacahan isimleriyle anılan bu hanlar mevkii, fiziki yapısı ve eklentileriyle birlikte vakfiyede tarif edilmiştir.<sup>87</sup>

**Han-ı kebir:** Selanik'te Kara Hacıoğlu Mahallesi'nde bulunan hanın arsası, Hüsrev Kethüda ile Hacı Derviş vakıflarına ait olup adı geçen vakıflara yıllık 270 akçe zemin kirası ödenmiştir. Han ve eklentileri Numan Paşa'nın mülkiyetindedir. Hanın etrafında İbrahim Ağa Hanı, Ali Beşe menzili ile ana cadde yer almaktadır. Han, iki katlı olarak inşa edilmiş; üst katında 5 adet şahnişinli<sup>88</sup> odanın yanı sıra 9 adet oda ile bir adet cihannüma; alt katında ise ahır ve samanlık bulunmaktadır. Ayrıca han, bir miktar avlu ile su kuyusuna sahiptir.<sup>89</sup>

**Han-ı sağır:** Selanik'te aynı mahallede bulunan han iki katlı olarak inşa ettirilmiş, etrafı Debbağzade ve Kadri Beşe'ye ait evler ve ana cadde ile çevrilmiştir. Üst katında 5 oda, alt katında ahır bulunan hanın su kuyusu ve bir miktar avlusu vardır.<sup>90</sup>

**Alacahan:** Selanik'te Yalı Kapısı yakınında bulunan bu hanın arsası, Sofu Mehmed Paşa Vakfı'na aittir. Vakıf, zemin kirası olarak adı geçen vakfa yıllık 1.800 akçe ödemiştir. Hanın etrafında un değirmeni, Yahudihane ve ana cadde yer almaktadır. İki katlı olarak inşa edilen hanın üst katında 19 adet oda; alt katında ise 4 adet bağ odası ile 3 adet ahır ve otluk bulunmaktadır. Ayrıca han, su kuyusu, bir miktar avlu ile 1,5 dönümlük arsaya sahiptir. Bitişğinde ise handa çeşitli sebeplerle konaklayan yolcuların ve hayvanların ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde nalbant dükkânı ile şirahaneye yer verilmiştir.<sup>91</sup>

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru vakfın gayrimenkulleriyle ilgili birtakım sorunlarla karşılaşmıştır. Vakfın musakkafâtı arasında yer alan hanın Selanik mutasarrıflığına bağlı görevlilerinin ikametine tahsis edildiği ancak kirasının 10 yıldır ödenmediği anlaşılmaktadır. 1796 yılında vakıf mütevellisinin dile getirdiği bu durum karşısında hükümet, olayın soruşturulmasını ve alacakların tahsil edilerek vakfa teslim edilmesini emretmiştir.<sup>92</sup>

takdirde paranın vakıf için kullanılmasını şart koşmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk. *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, 3, s. 344-350.

<sup>86</sup> Numan Paşa, Osmanlı idari yapısında silahşor, mîrahûr-ı sâni, kapıcılar kethüdası olmuş, ilki 1748, ikincisi 1754'de olmak üzere iki defa Selanik valiliğine getirilmiştir. Ayrıca İnebahtı, Hotin, Vidin, Adana, Sayda, Trabzon, Van, Erzurum, Çıldır, Rakka, Rumeli ve Kandiye valiliklerinde bulunmuştur. 1784 yılında şeyhü'l-vüzera iken vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, s. 1264.

<sup>87</sup> Bu vakfiye ile Numan Paşa, birçok gayrimenkulün yanı sıra hanları da hayatta olduğu sürece kendisinin kullanmasını, ölümünden sonra bu hakkın kendi soyundan gelenlere geçmesini, nesil tükendikten sonra ise azatlı kölelere, azatlı kölelerin soyu tükenince de gayrimenkullerin kiraya verilerek gelirinin Medine fukarasına verilmesini şart koşmuştur. Ancak 16 Mart 1755 tarihli vakfiyesi ile daha önce tesis ettiği vakıfların şartlarında bazı değişiklikler yapmış, vakıf gelirlerinden inşa ettirdiği vakıf eserlerin ve evlatlarının yararlanmasını istemiştir (*Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, 3, s. 359, 361-362, 365-368).

<sup>88</sup> En yüksek geliri elde etmek amacıyla hanların ağırlama imkânları genişletilir ve şahnişinler inşa ettirilirdi. Bunlar, hanların iç cephesine eklenmiş ve ahşap cumbalar oluşturan balkonlardır (I. Tamdoğan-Abel, *a.g.m.*, s. 395).

<sup>89</sup> *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, 3, s. 361.

<sup>90</sup> *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, 3, s. 362.

<sup>91</sup> *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, 3, s. 361.

<sup>92</sup> BOA, *Cevdet Evkaf (C.EV)*, 241/12045.

## 12. Alagözzâde İbrahim Ağa Vakfı'na Bağlı Han

Selanik'te Sarı Hatib Mahallesi sakinlerinden Alagözzâde İbrahim Ağa b. Mustafa Ağa, Ekim 1767 tarihinde tescil ettirdiği vakfına han ve bozahane olmak üzere 2 adet gayrimenkul vakfetmiştir. Vâkıf, bu yapıların mülkiyetine sahip olmakla birlikte yapıların bulunduğu arsa, İbrahim Ağa Vakfı'na ait olduğu için mütevellisine yıllık 120 akçe zemin kirası ödemiştir. Han, Vardar Kapısı yakınındaki Malta Çarşısı'na bitişik konumdadır. Etrafında sur duvarları, Mustafa Beşe Hanı ve ana cadde bulunan hanın avlusunda bir de bozahane mevcuttur. İbrahim Ağa, hanın her yıl kiraya verilerek işletilmesini ve vakfiyedeki şartlara uygun olarak gelirlerin kullanılmasını istemiştir.<sup>93</sup>

## 13. Receb Çelebi Vakfı'na Bağlı Hanlar

Vakıf defterlerinde Receb Çelebi Vakfı'na bağlı çeşitli hanlardan söz edilmektedir. Receb Çelebi'nin kimliği hakkında yeterli bilgiye ulaşılamamakla birlikte varlıklı bir kişi olduğu anlaşılmaktadır. O'nun birçok hanı, kurduğu vakfa gelir getirmesi amacıyla vakfettiği görülmektedir. Cami Han, Çengelci Hanı, Kebir Han, Muhtab Hanı, Rongot Hanı gibi isimlerle bilinen bu hanlar, şehirde tanınmış hanlar arasında yer almaktadır. Mesela; Malta Mahallesi'nde Rongot Hanı adıyla meşhur olan hanın 28 bab mağazası ile müştemilâtı bulunmaktadır. Hanın çevresinde Yıldız Hanı ile Saibaz Hanı yer almaktadır. Şişeciler'de bulunan han ise Cami Han adıyla etrafta tanınmıştır. Muhtab Hanı, Vardar Kapısı Caddesi'nde olup bitişiğinde 4 bab dükkân yerine sahiptir. 19 dükkânlı ve iki katlı diğer bir han ise Tophane Mahallesi'nde Eski Balık Pazarı Sokağı'nda yer almaktadır. Receb Çelebi Vakfı'nın Vardar Caddesi'ndeki bir handa da hissesi bulunmaktadır. Bu han nalbant dükkânı, kahvehanesi, 24 odası ve ahırıyla iki katlı bir yapıdır. Yalı Kapısı Caddesi Karantina Sokağı'ndaki 9 odalı ve 5 dükkânlı bir han da vakfa aittir. XX. yüzyıl başlarına kadar bu hanların faal oldukları tespit edilmektedir.<sup>94</sup>

## 14. Haremeynü's-Şerifeyn Vakfı'na Bağlı Han

**Yamaklar Hanı:** Şehir içinde bulunan han, Haremeyn Vakfı'na bağlı olmakla birlikte uzun bir süredir harap durumdadır. Âtıl bir halde bırakılmış olan hanın 1834 yılında kışla olarak kullanılması amacıyla daireler arası birçok yazışma yapılmıştır. Halbuki Osmanlı Devleti'nin Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusunun bazı taburlarının ikameti için sur dışında Kelemerye semtinde inşa ettirdiği bir kışlası bulunmakla birlikte burası mevki olarak uygun görülmemiş ve başka seçenekler aranmıştır. Bu seçenekler arasında yukarı kalede inşa ettirilecek bir kışla ile Yamaklar Hanı'nın kışlaya dönüştürülmesi de bulunmaktadır. Bu şekilde, her bir kışlada birer tabur askerin ikamet ettirilmesi mümkün olabilecektir. Ancak daha sonra yüksek maliyete sebep olacağı gerekçesiyle yukarı kalede inşa ettirilecek kışladan vazgeçilmiş, bunun yerine Yamaklar Hanı'nda iki tabur askerin barınabileceği şekilde bir kışlanın inşası uygun görülmüştür. Yapılan keşif sonucunda hanın bazı yerlerinin genişletilmesi, değiştirilmesi ve tamir edilmesi suretiyle zabıt dairelerini de kapsayacak şekilde iki taburluk kışlanın ortaya çıkabileceği anlaşılmış olup masrafı, 825 kese akçe olarak hesaplanmıştır. Ayrıca sur dışında olan ve inşası yarım kalan kışlanın yıktırılarak kereste vs. malzemesinin de kullanılması kararlaştırılmıştır. Hanın kışlaya dönüştürülmesinde lüzumlu olan malzemeler tespit edilmiştir. Buna göre başta kereste olmak üzere tuğla, kiremit, kum, kireç, pencere, cam çerçevesi, çivi, taş, fener gibi malzemeler ile amele ücretinin toplam maliyeti 412.949,5 kuruşa ulaşmıştır. Hanın kışla olarak kullanılmasına yönelik çizimleri yapılmış ve resimleri ilgililere gönderilmiştir. Bu süreç

<sup>93</sup> Alagözzâde İbrahim Ağa, han ve bozahane gelirleri ile şehirdeki Pinti Hasan Camii'nde Kurân-ı Kerim okunmasını, hafız ve diğer görevlilere ücretlerinin ödenmesini; yılda bir defa okuturulacak mevlidin masraflarının karşılanmasını; mütevellî tayin ettiği yeğeninın soyunun tükenmesi halinde tevliyetin Selanik'te mısırcı esnafı idarecilerine verilmesini şart koşmuştur (*Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, 3, s. 383-385).

<sup>94</sup> VGMA, VGM. Defter, 2425.00020.

dolayısıyla Yamaklar Hanı'nın kışlaya dönüştürülmesi için yapılan çizimleri de ayrıntılı bir şekilde takip etmek mümkün olmuştur. Buna göre iki katlı olan hanın kışlaya dönüştürülmesi durumunda kat sayısının artırılması planlanmış, han üç kat olarak yeniden tasarlanmıştır. Çizimlerden anlaşıldığına göre hanın Hamza Bey Camii tarafında büyük bir giriş kapısı ile ortasında büyük bir meydanı bulunmaktadır. Alt katı ahır, mutfak, su haznesi, tuvaletler ve askerinin barınacağı koğuşlar; merdivenle çıkılan ikinci katı yine askerî koğuşlar olarak tasarlanmıştır. Üçüncü kat ise tuvalet, zabıt daireleri ile alay, miralay ve kaymakam daireleri olarak planlanmıştır. Merkez, taşradan gelen bilgileri değerlendirmiş; yarım kalan kışla için büyük masraflar yapıldığını ve bitimine yaklaşıldığını, burasının yıktırılarak yeni bir masraf kapısının açılmasını uygun bulmamıştır. Selanik Muhassılı İbrahim Paşa'ya verilen emirle kışlanın yıktırılma gerekçeleri sorgulanmış, yarım kalan inşaatın tamamlanması için yapılacak masraf hakkında bilgi istenmiştir.<sup>95</sup> Bundan sonraki süreçte, hanın akıbetiyle ilgili herhangi bir belgeye rastlanmamıştır.

### 15. Tütün Gümrüğü Hanı

Hanın bir vakfın musakkafâtı olduğu bilinmekle birlikte hangi vakfa ait olduğu tespit edilememiştir. Vakfın “menzil-i kebir” olarak nitelendirilen bu yapısı daha sonra Selanik Tütün Gümrüğü Hanı olarak kullanılmak üzere yıllık bir bedel karşılığında kiraya verilmiştir. Vakfın mütevelliyesi olan ve Şam'da ikamet eden Zekiye Hanım'ın XVIII. yüzyılın sonlarında han kirasının ödenmesiyle ilgili olarak merkezle yaptığı yazışmalarda, hanın vakıfla bağlantısı ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte hanın yeri, fiziki yapısı vs. gibi özellikleri hakkında bilgi bulunmamaktadır.<sup>96</sup>

### 16. Aynoroz Vakfı'na Bağlı Kervansaray

Aynoroz'a tabi manastırlardan biri olan Aya-Laura Manastırı'nın Selanik'te birçok gayrimenkulü arasında bir de kervansarayı bulunuyordu. Unkapanı'nda yer alan ve manastıra akar olarak vakfedilen bu yapı, tahrir defterlerinde “bir bab kervansaray hanesi” olarak kaydedilmiştir. Defterde manastırın diğer akarlarında olduğu gibi kervansarayın geliriyle ilgili herhangi bir bilgi mevcut değildir.<sup>97</sup>

### Sonuç

Osmanlı coğrafyasında ticaret yolları üzerinde ve şehirlerde yaygın bir şekilde karşımıza çıkan han ve kervansaraylar, sosyal ve ticari yapılar olarak şehirlerin imarında ve gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu yapılar, Anadolu ve Balkanlar'daki örneklerine benzer tarzda Selanik'te de inşa ettirilmiştir. Şehirdeki hanların inşasında vakıflar öncü rol oynamış, Osmanlı hanedanına mensup kişiler ile veziriazam, vezir, defterdar, mutasarrıf, kethüda gibi devlet görevlileri ve ileri gelen Selanikliler tarafından çok sayıda vakıf kurulmuş, hanlar da bu vakıfların akarı olarak hizmet vermiştir.

Vakfiyelere yansıyan bilgiler ışığında Selanik hanlarının genellikle iki katlı olduğu, bir kısım hanlarda avlu, ahır, mahzen, depo, su kuyusu, çeşme, hayat, ambar, otluk ve samanlık gibi birimlerden birkaçının ya da daha fazlasının bulunduğu görülmüştür. Bununla birlikte Selanik hanlarında müştemilât olarak şirahane, şerbethane, bozahane, kahvehane, bağ odası, dükkân ve mağaza gibi unsurlar da yer almıştır.

<sup>95</sup> BOA, *HAT*, 1269/49177, 1269/49177-A, 1269/49177-B, 1269/49177-C, 1269/49177-D. Keşif defteriyle birlikte merkeze gönderilen hanın çizimleri için bk. Ek 5.

<sup>96</sup> BOA, *Cevdet Belediye (C.BLD)*, 125/6250.

<sup>97</sup> Vedat Turgut, “Osmanlı Hâkimiyetinde Aynoroz Yarımadası'ndaki Kilise ve Manastırlar”, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Yıl 4, Cilt: 4, Sayı 2, 2016, s. 228.



Osmanlı dönemi boyunca Selanik hanları, şehrin önemli caddelerinden Vardar Caddesi ile güneyinde konuşlandırılmıştır. Hanlar şehre yolu düşen, kısa veya uzun süreli konaklayan yolcuların barındığı; esnafın ve ticari işletmelerin işlerini yürüttüğü mekânlar olmasının yanında bazen de bir yahudihane, yerel görevlilerin ikamet ettiği bir mekân, bir iş koluna ayrılmış yapılar olarak faaliyet göstermiştir. Kimi zaman da konaklamanın mecburiyete dönüştüğü durumlara sahne olmuştur. Esirler ve askerlerin olağanüstü şartların etkisiyle bir süre hanlarda kalması bu çerçevede düşünülebilir. Bu yönüyle Selanik hanları, insan çeşitliliği ve ticari hareketlilik açısından dinamik yapılar olarak görülebilir.

Tarihi süreçte, zamanın tahribatına uğrayan hanların bir kısmı tamamen ortadan kalkmış, bir kısmı da şehrin Yunanistan'a geçmesinden sonra diğer Balkan coğrafyasında Osmanlı eserlerine uygulanan politikanın kurbanı olmuş; ya yıkılmış ya da kaderine terk edilmiştir. Selanik'te günümüze kadar ulaşan hanların sayısı son derece az olup bunlar da gayrimüslimler tarafından geç dönemde inşa edilenlerdir. Zamanında, bulunduğu bölgeye sosyal ve ticari bir hareketlilik getiren hanların isimleri artık sadece arşiv kayıtlarında yaşamaya devam etmektedir.

## KAYNAKLAR

### I. Arşiv Belgeleri

#### 1. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, *Ali Emiri Sultan III. Mustafa (AE.SMST. III)*, 356/28569.

BOA, *Cevdet Belediye (C.BLD)*, 125/6250.

BOA, *Cevdet Evkaf (C.EV)*, 241/12045.

BOA, *Evkaf Defterleri (EV.d)*, 12887.

BOA, *Hatt-ı Hümayûn (HAT)*, 1269/49177, 1621/31.

BOA, *Meclis-i Vâlâ (MVL)*, 60/15, 365/5.

BOA, *Tahrir Defteri (TD)*, 7.

BOA, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TSMA.d)*, 1272, 1786, 3760.

#### 2. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi (TKGMA)

TKGMA, *Tapu Tahrir Defteri-Evkaf (TT.d.Evkaf)*, 553.

#### 3. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA)

TSMA, *Defter (D)*, 7003.

#### 4. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)

VGMA, *Osmanlı Arşivleri (OA)*, *Evkaf Muhasebe Kalemi (EV.MH)*, 00048.00118.

VGMA, *OA*, *Evkaf Mektubi Kalemi (EV.MKT)*, 00957.00524.

VGMA, *OA*, *Evkaf Haremeyn Muhasebeciliği Defterleri (EV.HMH.d.)*, 00103.00003.

VGMA, VGM. Defter, nr.2385, 2414, 2415, 2416, 2417, 2420, 2425, 5063/00009.

## II. Kaynak Eserler

Âşık Mehmed, *Menâzirü'l-avâlim (Metin)*, Cilt: III, Haz. Mahmut Ak, Ankara 2007.

*Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 8.Kitap, Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı-Robert Dankoff, İstanbul 2003.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, 4, Yay. Haz: Nuri Akbayar, Eski Yazıdan Aktaran: Seyit Ali Kahraman, İstanbul 1996.

*Salnâme-i Vilâyet-i Selanik*, Def'a 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8 (1287-1299/1870-1882).

*Salnâme-i Vilâyet-i Selanik*, Def'a 12, 13, 14 (1311-1313/1893-1895).

*Salnâme-i Vilâyet-i Selanik*, Def'a 15 (1315/1897), Def'a 18 (1322/1905).

*167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937/1530)*, I, Dizin ve Tıpkı Basım, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2003.

## III. Kitaplar ve Makaleler

Akar, Tuba, "Osmanlı Kentinde Ticari Mekânlar: Bedesten-Han-Arasta-Çarşı Mekânları Literatür Değerlendirmesi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt: 7, Sayı 13, 2009, s. 267-292.

Anastassiadou, Meropi, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik (1830-1912)*, Çev. Işık Ergüden, İstanbul 2016.

Atalan, Özlem- Arel, Hasan Şahan, "15. Ve 16. Yüzyıllara Ait Osmanlı Han Yapılarının Mekânsal Analizi", *Turkish Studies*, V.11/2, 2016, s. 217-228.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri Bulgaristan Yunanistan Arnavudluk*. Cilt: IV, 4, 5, 6. Kitap, İstanbul 1982.

*Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Yunanistan*, 3, Ed. Halit Eren, Haz. Halit Eren, Mustafa Oğuz, Zekai Mete, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul 2017.

Bayrak (Ferlibaş), Meral, "Makbul/Maktul İbrahim Paşa Vakfı: Selanik ve Kavala ile Diğer Yerlerde Bulunan Hayratı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 35, İstanbul 2016, s. 1-66.

Bayram, Sadi, "Yemen Fatihî Gazi Sinan Paşa'nın Kahire ve Şam Vakfiyeleri", 38. ICANAS (*Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Milleterarası Kongresi*), *Bildiriler*, Ankara 10-15 Eylül 2007, Cilt: II, Ankara 2012, s. 705-711, 1003-1011.

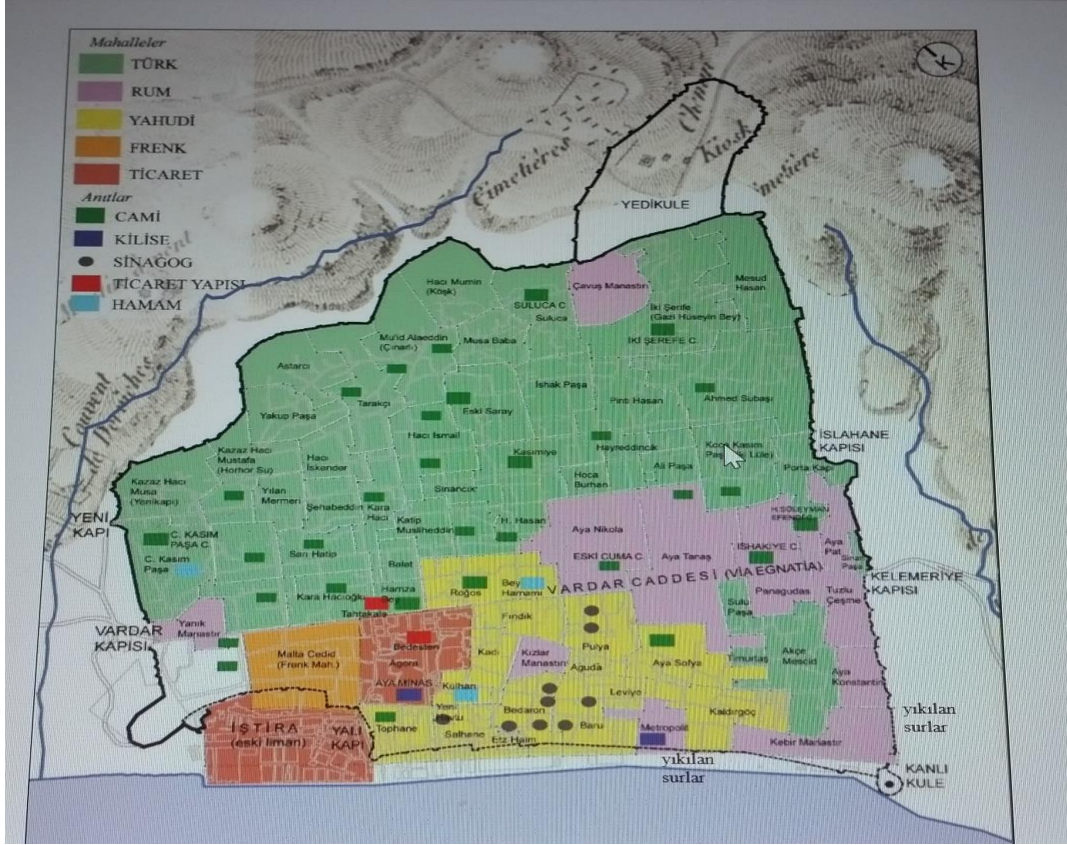
- Bıçakçı, İsmail, “Selanik'te Türk Mimari Eserleri”, *Balkanlar'da İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri*, 21-23 Nisan 2000 Sofya, İstanbul 2002, s. 433-447.
- Cerasi, Maurice M., *Osmanlı Kenti Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi*, İstanbul 1999.
- Cezar, Mustafa, *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, İstanbul 1985.
- Delilbaşı, Melek, “16. Yüzyılda Via Egnatia ve Selanik”, *Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, Ed. Elizabeth A. Zachariadou, Çev. Özden Arıkan, Ela Güntekin, Tülin Altınova, İstanbul 1999, s. 73-91.
- Ersoy, Bozkurt, “Osmanlı Şehir-içi Hanları Plan Tasarımı İle Cephe ve Malzeme Özellikleri”, *Sanat Tarihi Dergisi*, 7/7, İzmir 1994, s. 75-97.
- Eyice, Semavi, “Bedesten”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 302-311.
- Faroqhi, Suraiya, “Balkan Panayırlarının Eski Tarihi”, *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*, Çev. Emine Sonnur Özcan, Ankara 2018, s. 152-181.
- Genç, Serdar-Genç, Füsün Gülsüm, “Rusçuk'ta Hanlar ve Yolcular (17-19. Y.Y.)”, *Osmanlı Dönemi Balkan Ekonomisi*, Ed. Zafer Gölen vd., Ankara 2018, s. 145-176.
- Gençer, Ceylan İrem, *1840-1912 Yılları Arasında İzmir ve Selanik'teki Kentsel ve Mimari Değişim*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2012.
- Gökbilgin, M. Tayyib, *XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İstanbul 2007.
- Gümüşsoy, Emine, “Selanik Mevlevîhanesi”, *Balkanlar'da İslâm Medeniyeti Beşinci Uluslararası Kongresi Tebliğleri Mayıs 2015, Saraybosna*, Ed. Halit Eren, İstanbul 2018, s. 39-61.
- Kaçan Erdoğan, Meryem, “II. Bayezid'in Selanik'teki Vakıf Akarları”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 133, 2018, s. 113-126.
- Kaçan Erdoğan, Meryem, “Hüsrev Kethüda Vakfı ve Selanik'teki Gelir Kaynakları”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı 50, Ankara 2018, s. 65-83.
- Kiel, Machiel, “Selânîk”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 352-357.
- Lowry, Heath W., “Portrait of a City: The Population and Topography of Otoman Selânîk (Thessaloniki) in the Year 1478”, in *Diptycha*, Volume: II, Athens 1980-1981, s. 254-293.
- Mazower, Mark, *Selanik Hayaletler Şehri Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler 1430-1950*, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul 2013.

- Öcalan, Hasan Basri, “Koca Sinan Paşa Vakıfları: Kuruluş Amaçları, İşlevselliği ve İstihdam Yönünden Analizi”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 19, S.35, 2018, s. 723-741.
- Öz, Tahsin, “Topkapı Sarayı Müzesinde Yemen Fatihî Sinan Paşa Arşivi”, *Belleten*, 10/37, 1946, s. 171-193.
- Özer, Murat, *Osmanlı'da Seyahat Kültürü Kervansaraylar*, İstanbul 2018.
- Pala, Ayhan, *XV ve XVI. Yüzyıllarda Selanik Şehri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1991.
- Tamdoğan-Abel, Işık, “Hanlar ya da Osmanlı Kentinde Yabancı”, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşamak*, Der. François Georgeon-Paul Dumont, Çev. Maide Selen, İstanbul 2000, s. 387-405.
- Taşkömür, Himmet, *Osmanlı İmparatorluğunda Simkeşlik ve Tel Çekme (XV-XIX. y.y.)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1990.
- Tunçel, Mehmet, “Osmanlı Mimarîsinde, Makedonya'daki Arasta ve Bedesten Binaları”, *Prof. Dr. Halûk Karamağaralı Armağanı*, Ankara 2002, s. 317-360.
- Turgut, Vedat, “Osmanlı Hâkimiyetinde Aynoroz Yarımadası'ndaki Kilise ve Manastırlar”, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 4, Sayı 2, Yıl 4, 2016, s. 231-237.
- Ünal, Neslihan, *İzmir ve Selanik Liman Kentlerinin Gelişim Süreçlerinin Karşılaştırmalı Analizi (1650-1750)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2013.
- Yazıcı, Nurcan, “Osmanlı Mimarlığında XVI. Yüzyılın Önemli Bir Banisi: Yemen Fatihî Gazi Sinan Paşa ve Camileri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 4, Sayı 17, 2011, s. 437-456.

#### IV. Elektronik Kaynaklar

- Papastathis, Ch. K.-E. A. Hekimoglou, *The Great Fire of Thessaloniki (1917)*, Thessaloniki 2010, [https://www.academia.edu/2306858/The\\_Great\\_Fire\\_of\\_Thessaloniki\\_1917](https://www.academia.edu/2306858/The_Great_Fire_of_Thessaloniki_1917), erişim tarihi: 14.05.2019.
- Paschalis Androudis, *Historical and archaeological evidence on the great Karavan-Seray (Büyük kervansarayı) of Thessaloniki*, p.63-97, [https://www.academia.edu/Kervansaray\\_of\\_Thessaloniki\\_Historical\\_and\\_Archaeological\\_Evidence](https://www.academia.edu/Kervansaray_of_Thessaloniki_Historical_and_Archaeological_Evidence), erişim tarihi: 25.05.2019.

## EKLER

Ek 1: XX. Yüzyıl Başında Selanik'te Ticaret Alanı (İştira ile Bedesten ve Çevresi)<sup>98</sup>

<sup>98</sup> C. İ. Gençer, *a.g.t.*, s. 338. Tezde yer alan bu harita, Selanik'te sur içi mahalleleri göstermek üzere hazırlanmıştır. Burada özellikle şehrin ticaret alanına dikkat çekilmiştir.

**Ek 2: Selanik'te Faaliyet Gösteren Vakıf Han ve Kervansaraylar<sup>99</sup>**

Han/Kervansaray İsmi	Yeri	Bağlı Olduğu Vakıf
Han	Malta Çarşısı bitişiği	Alagözzâde İbrahim Ağa Vakfı
Kervansaray	Unkapanı	Aynoroz Vakfı
Girid Hanı	Eski Balık Pazarı	II. Bayezid Vakfı
Han	Unkapanı	II. Bayezid Vakfı
Suluhan	Bedesten yakını	II. Bayezid Vakfı
Kervansaray	-	II. Bayezid Vakfı
Dolhak Han ?	-	Evkaftan mazbut II. Bayezid Vakfı
Han-ı Kebir	Hamza Bey Mescidi Mah.	Çoban Mustafa Paşa Vakfı
Yamaklar Hanı	-	Haremeynü'ş-Şerifeyn Vakfı
Kürt Hanı	Kara Hacı Mah.	Hüseyin Çavuş oğlu Ahmed Ağa Vakfı
Han	Burmalı Camii civarı	Hüsrev Kethüda Vakfı
Han	Vardar Kapısı yanı	Hüsrev Kethüda Vakfı
Han	Tahtakale	Hüsrev Kethüda Vakfı
Han	Tahtakale	Hüsrev Kethüda Vakfı
Han-ı cedit (Yeni Han)	Tahtakale	Hüsrev Kethüda Vakfı
Han-ı kebir (Taş Hanı)	Yalı Yolu	Hüsrev Kethüda Vakfı
Muhtesip Hanı	Katircılar Hanı yakını	Hüsrev Kethüda Vakfı
Kervansaray	Kara Hacı Mah.	Hüsrev Kethüda Vakfı
Kervansaray	Kara Hacı Mah.	Hüsrev Kethüda Vakfı
Han	Pulya Mah.	İlyas Bey Vakfı
Çardak Hanı	Parmak Kapı	Kazzaz Hacı Mustafa Vakfı
Büyük Kervansaray	-	Koca Mustafa Paşa Vakfı
Küçük Kervansaray	-	Koca Mustafa Paşa Vakfı
Malta Hanı	Kara Hacı Mah.	Koca Sinan Paşa Vakfı
Han (Simkeşhane)	Sinan Paşa Camii yakını	Koca Sinan Paşa Vakfı
Kervansaray	Haraççı Ali Mah.	Küçük Ahmed Ağa Vakfı
Nalbant Hanı	Malta yakını	II. Mahmud Vakfı
Boyacılar Hanı	Vardar Kapısı yakını	Makbul İbrahim Paşa Vakfı
Han	Çayır Mah.	Evkafa Mülhak Perzenli Mehmed Paşa ve Kapıcılar
Han	Eski Balık Pazarı	Receb Çelebi Vakfı
Han	Yalı Kapısı Cad.	Receb Çelebi Vakfı
Çengelci Hanı	Saraçhane Sokağı	Receb Çelebi Vakfı
Kebir Han	Malta Mah.	Receb Çelebi Vakfı
Muytab Hanı	Vardar Kapısı Cad.	Receb Çelebi Vakfı
Dutlu Han	Gülmezoğlu Mah.	Selanik Mevlevihânesi Vakfı
Han-ı Kebir	Kara Hacıoğlu Mah.	Seyyid Numan Paşa Vakfı
Han-ı Sagir	Kara Hacıoğlu Mah.	Seyyid Numan Paşa Vakfı
Alacahan	Yalikapısı yakını	Seyyid Numan Paşa Vakfı
Tütün Gümrüğü Hanı	-	?
Büyük Kervansaray	Hamza Bey Mah.	?

<sup>99</sup> Tablonun oluşturulmasında metin içinde geçen kaynakların yanı sıra Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan vakıf kayıtlarından da istifade edilmiştir (VGMA, *VGM.Deftter*, nr.2385, 2414, 2415, 2416, 2417, 2420, 2425). Tabloda sadece kayıtlara yansıyan bilgiler bir araya getirilmiştir. Gerçekte şehirdeki vakıf han sayısının tespit edilenden daha fazla olduğu ifade edilebilir.



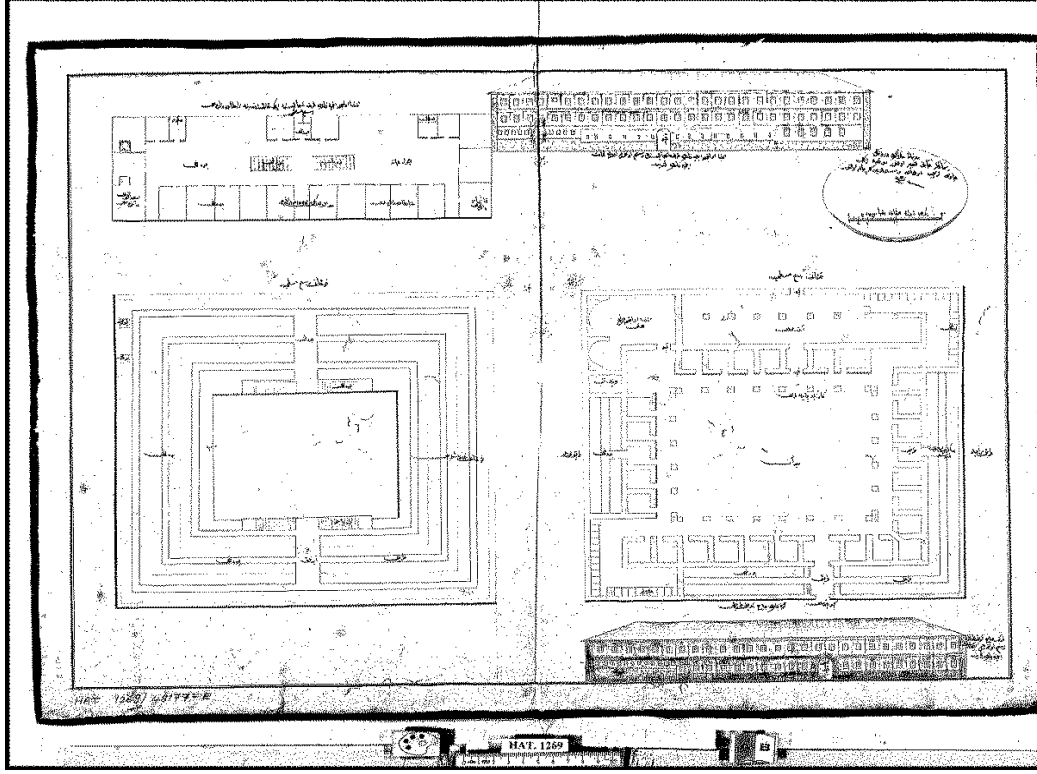
**Ek 4: Selanik'te Büyük Kervansaray Yerine İnşa Ettirilen Bina<sup>101</sup>**



<sup>101</sup>Bina, bir dönem otel olarak kullanılmakla birlikte 2000'li yılların başlarında Selanik Belediye Binası olarak hizmet veriyordu (Paschalis Androudīs, *Historical and archaeological evidence on the great Karavan-Seray (Büyük kervansarayı) of Thessaloniki*, p.94) [https://www.academia.edu/Kervansaray\\_of\\_Thessaloniki\\_Historical\\_and\\_Archaeological\\_Evidence](https://www.academia.edu/Kervansaray_of_Thessaloniki_Historical_and_Archaeological_Evidence), erişim tarihi: 25.05.2019).



Ek 5: Kışlaya Dönüştürülmesi Planlanan Selanik Yamaklar Hanı'nın Fiziki Yapısı İle Kat Planları<sup>102</sup>



<sup>102</sup> BOA, HAT, 1269/49177-E.



## 1260-61 / 1844-45 TEMETTUAT KAYITLARINA GÖRE SARIM BEY KÖYÜNÜN SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI

*1260-61 / 1844-45 Social and Economic structure of Sarım Bey Village  
according to Temettuat Registers*

### **Rafet Metin**

Prof. Dr., Bayburt Üniversitesi, Türkiye  
e-mail: rafet\_metin71@hotmail.com  
ORCID ID: 0000-0002-2164-4994

### **Near East Historical Review**

11/3, July / Temmuz 2021  
e-ISSN: 2717-6363 (Online)  
www.nehrreview.com

**Article Type - Makale Türü :** Research Article / Araştırma Makalesi  
**Received Date - Geliş Tarihi :** 14.05.2021  
**Accepted Date - Kabul Tarihi :** 21.06.2021  
**Pages - Sayfa :** 27 - 36

**doi :** <http://dx.doi.org/10.29228/nehrrreview.51403>

**Citation - Atıf :** Rafet Metin, “1260-61 / 1844-45 Temettuat Kayıtlarına Göre Sarım Bey Köyünün Sosyal Ve Ekonomik Yapısı”, *Near East Historical Review*, 11/3, July, 2021, pp. 27 - 36

## 1260-61 / 1844-45 TEMETTUAT KAYITLARINA GÖRE SARIM BEY KÖYÜNÜN SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI

*1260-61 / 1844-45 Social and Economic structure of Sarım Bey Village according to Temettuat Registers*

**Rafet Metin**

Prof. Dr., Bayburt Üniversitesi, Türkiye  
e-mail: rafet\_metin71@hotmail.com  
ORCID ID: 0000-0002-2164-4994

### Öz

Temettuat Defterleri XIX. yüzyıl Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihinin önemli kaynaklarından biridir. Vergi kaynaklarını yeniden tespit ederek halkın üzerindeki vergi yükünü hafifletmek ve vergi dağılımında yaşanan adaletsizliği önlemek amacıyla hazırlanan temettuat kayıtları sosyo-ekonomik ve demografik yapının da ortaya konulmasında önemli bilgiler sunmaktadır. Kayıtlarda anılan dönemde bölgelerin mal-mülk, hayvan, arazi ve insanların şahsi mal varlıklarının kaydedilmesi ile sosyo-ekonomik hayat, nüfus ve tarımsal ekonomi ile ilgili bütün karakteristik özellikler ortaya konulmaktadır. Kayıtlarda ayrıca mükelleflerin adları, lâkapları, meslekleri hakkında da bilgi alabilmek mümkün olmaktadır. Bu çalışmada, H.1260-1261/M.1844-1845 yılında Dinek Keskini Kazasına tabi Sarım Bey karyesinin 709 numaralı temettuat defterinden faydalanılarak, sosyal ve ekonomik yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Toplam 30 hanesi olan karyede sakin olan insanların geçimlerini büyük ölçüde tarım ve hayvancılıktan sağladıkları anlaşılmaktadır. Köyde tarımsal manada buğday, arpa üretimi yapılmaktadır. Hayvancılık alanında ise daha çok küçükbaş- büyükbaş hayvanlar ile yük ve binek hayvanları yetiştirilmektedir. Meslek dalı olarak ziraat erbabının fazlalığı dikkat çekmektedir. Bunun yanında, imam, hizmetkâr ve çoban gibi meslek kollarında görev yapan kimselerinde olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır. Köyde vergi mükellefi hane reislerinin tarım, hayvancılık ve meslek gelirleri ile birlikte ödemiş oldukları vergi çeşitleri tespit edilerek vergi yükleri de ortaya konulmaya çalışılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Sarım Bey karyesi, Temettuat defteri, Mesleki Yapılanma

### Abstract

Temettuat (profits tax) Registers are one of the important sources of the social and economic history of nineteenth-century Ottoman. The registries, prepared with the aim of relieving tax burden through detecting tax resources and preventing unfairness having been experienced in tax distribution, also offer significant information to reveal socio-economic and demographic structure. Along with the record of properties, livestock, field, and individual estates, all the characteristic features regarding socio-economic life, population, and agricultural economy are exhibited. Furthermore, it is possible to get information about the responsible ones' names, titles, and their professional lives through registries. In this study, Sarım Bey's social and economic structure is meant to be exhibited with the utilization of the 709th registry bearing information about Kalecik Keskini sub-province in 1844-1845. It is understood that citizens residing in the sub-province, with 30 households, engaged in agriculture and rearing livestock. Barley and wheat were cultivated in the sense of agriculture, whereas mounts and pack animals were used in raising livestock. Engagement in agriculture as the majority has been emphasized. Moreover, it is understood from the records that there were citizens working as Imam, butlers, and shepherds. Tax burdens, paid through the income having been gained from agriculture, raising livestock and professional service, are trying to be shown with the identification and classification tax types

**Keywords:** Sarım Bey village, Temettuat Registers, Occupational structuring

## 1. Giriş

“Temettu” kelime anlamı olarak: Kazanma, kâr etme, fayda, anlamlarına gelmekle birlikte<sup>1</sup> “Temettüat” ise; kârlar, kazançlar anlamına gelmektedir.<sup>2</sup> Tanzimat’a kadar değişik adlarla halktan alınan vergilerin yerine getirilen Temettü vergisinin kaydedildiği defterlere, “Temettuat Defterleri” adı verilmiştir. II. Mahmut zamanında ilan edilen H.1255/M1840 tarihli bir talimatnameye göre Muhasıllar nezaretinde her bölge için halkın yıllık gelirlerinin kaydedildiği derterler tutulması emredilmiştir.<sup>3</sup> Bu defterler 19. yüzyıl ortalarında Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu iktisadi, sosyal ve ticari hayatı ortaya koymaktadır.<sup>4</sup> Temettuat defterleri genel itibarıyla bir bölgenin demografik yapısı, hane reisinin menkul ve gayr-i menkul kaynakları, yıllık kazancı, işletmelerin büyüklüğü, iş gücü ve ayrıntılı vergi yükü, kişilerin mesleği, yetiştirilen zirai ürün ve hayvanlar ile ticarî ve sınaî müesseseler hakkında bilgiler sunmaktadır.<sup>5</sup> Ayrıca anılan defterlerden Osmanlı ülkesinde yaşayan nüfusun yerleşim düzeni, zirai üretim durumunu, hanelerin servet ve gelirleri ile vergilendirme konularında çok zengin bilgiler elde etmek mümkün olmaktadır.<sup>6</sup> Kısaca bu defterlerden bir bölgenin Demografik etnik yapısı, fert düzeyinde menkul ve gayr-i menkul kaynaklar, ferdin yıllık kazancı, işletmelerin büyüklüğü, toplam ve ayrıntılı vergi yükünü, işgücünü, kişilerin mesleği, yetiştirilen zirai ürün ve hayvanlar, Ticari ve sınaî müesseseler hakkında önemli veriler elde edilmektedir.<sup>7</sup> Defterlerde, mahallelerdeki toplam hane sayısı, arazi miktarı, hane reislerinin meslekleri, yükümlü oldukları vergi miktarları gibi birçok konuda teferruatlı bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca her hane reisinin adı ve unvanı, sahip olduğu mal varlığı, ne kadar emlak ve arazisi olduğu ve bu arazinin ekili olan bölümleri ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Meslekler, hane reisinin isminin üzerine eğik olarak yazılmıştır. Tarımla geçinen hane reisinin meslek bölümü “erbab-ı ziraattan idüğü”, esnaflıkla geçinenlerinki ise “erbab-ı ticaretten idüğü” olarak belirtilmiştir. Ticaret ve ziraatın her ikisiyle geçimini sağlayanlar “erbab-ı ziraat ve ticaretten idüğü” şeklinde belirtilmiştir. Çalışmamızın ana kaynağını teşkil eden Temettuat Defterlerinden BOA, ML VRD.TMT. 709 numaralarda kayıtlı “Kalecik Keskini Kazasına tabi Sarım Bey karyesinin sosyal ve ekonomik yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada Sarım Bey köyünün nüfusu ile birlikte köyde kullanılan isimler, lakaplar, meslekî yapılanma, köyde yaşayan hane reislerinin tarım, hayvancılık ve meslek gelirleri ile birlikte ödemiş oldukları vergi çeşitleri tespit edilerek vergi yükleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

## 2. Sarım Bey Karyesi

### 2.1.Nüfus

Sarım Bey karyesi ile ilgili olarak belegede “*Karye-i mezburun Kengiri kazasında medfun Şeyh Şami hazretlerinin vakfı dahilinde bulunduğundan a’şarını sâl be sâl mahall-i mevkufa ifa etmekte oldukları*”).<sup>8</sup> ibaresi düşülmüştür. Belgeden anlaşıldığına göre anılan karyenin yıllık öşür vergisi Şeyh Şami Hazretlerinin vakfına tevdi edilecektir.

<sup>1</sup> Şemsettin Sami, *Kâmûs-u Türki*, İkdâm Matbaası, Dersaadet 1317.s.437

<sup>2</sup> Ferit Devellioğlu, “*Temettü’-Temettüat*”, *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat (13. Baskı.)* Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1996, s.1073.

<sup>3</sup> İsmet Demir, “*Temettü Defterlerinin Önemi ve Hazırlanış Sebepleri*”, Osmanlı, Ed: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, c.6, s.316.

<sup>4</sup> Mübahat S. Kütükoğlu, “*Osmanlı Sosyal ve İktisadî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri*”, cilt LIX/225, *Belleten*, Ankara 1995, s. 395.

<sup>5</sup> Abdulkadir Gül, “*Temettuat Defterlerine Göre Pasinler’in (Hasankale) Sosyal ve Ekonomik Yapısı*” . *Karadeniz Araştırmaları*, C. 6, S.23, 2009, s.81.

<sup>6</sup> Tefik Güran, 19. Yüzyıl Temettuat Tahrirleri”, *Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik*, Ankara 2000, s.79.

<sup>7</sup> İlbeyi Özer, “*Temettuat Defterlerinde Somuncu Babanın Nesebi (1844)*”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 4-5, 2000, s. 596.

<sup>8</sup> BOA, ML VRD.TMT, 709:1.

Sarım Bey karyesinin nüfusu ile ilgili en eski bilgi 1845 yılında aittir. Bu tarihte Sarım Bey karyesinin 30 haneye tekâbül eden 150 neferlik nüfusu söz konusudur. Günümüzde Kırıkkale'nin Sulakyurt İlçesi'ne bağlı olan köyün 2007 yılı adrese dayalı nüfus tesbitine göre nüfusu 141 olarak belirlenmiştir.

**Tablo 1:** Sarım Bey Karyesinde 1845-2007 Yıllarındaki Tahmini Nüfus

Yıllar	Tahmini nüfus
1845	150 nefer
2007	141

## 2.2.Şahıs Adları ve Kullanılan Lakaplar

709 numaralı temettüat defterinde hane reislerinin isimleri babalarının adları ve lakaplarıyla birlikte yazılmıştır. Bu nedenle köyde yaygın olarak kullanılan baba ve oğul isimlerini tespit etmek mümkün olmuştur.

**Tablo 2:** Sarım Bey Karyesinde Kullanılan Şahıs İsimleri

İsim	Sayı	%
Osman	5	10.8
Ömer	4	8.6
Hüseyin	4	8.6
Abdullah	3	6.5
Musa	3	6.5
Memiş	2	4.3
Yakub	2	4.3
Bekir	2	4.3
Satılmış	1	2.17
Seyyid	1	2.17
Veli	1	2.17
Nartlı	1	2.17
Abdulkadir	1	2.17
Hasan	1	2.17
Emrullah	1	2.17
Süleyman	1	2.17
Umur	1	2.17
Mehmed	1	2.17
Derviş	1	2.17
Fakı	1	2.17
Mansur	1	2.17
İsmail	1	2.17
Hacı	1	2.17
Ali	1	2.17
İbrahim	1	2.17
Penbe	1	2.17
Toplam	46	

Tablo 2’de yer alan verilerden anlaşıldığı üzere Kazmaca karyesindeki vergi nüfusunun biri hariç erkektir. Köyün 23 numaralı hanede ikamet eden Penbe oğlu Ali ‘nin hizmetkârlıkla geçimini temin etmekte olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır.<sup>9</sup>

İsimleri incelediğimizde Peygamber ve onun ehl-i beyti başta olmak üzere daha çok Arapça kökenli isimlerin olduğu görülmektedir. Birinci sırada Osman ismi gelmektedir. İkinci sırada Ömer ve Hüseyin gelirken üçüncü sırada ise Abdullah ismi yer almaktadır.

### 2.3.Sarım Bey Karyesinde Kullanılan Lakaplar

Sarım Bey’de hane reislerinin toplumda tanınmasını sağlayan lakaplar Tablo-3’te yer almaktadır.

**Tablo 3:** Sarım Bey Karyesinde Kullanılan Lakaplar

Kara Abdullah oğlu Abdullah	Balkatan oğlu Hüseyin	Derviş oğlu İbrahim
Sakallı oğlu Ahmed	Cebeci oğlu Satılmış	Kethüda oğlu Memiş
Fakı oğlu Mustafa	Koca Osman oğlu Süleyman	Derviş oğlu Osman
Bekir Ağa oğlu Ebu Bekir	Topal oğlu İbrahim	Hacı oğlu Hüseyin

### 2.4.Sarım Bey Karyesinde Mesleki Yapılanma

Toplam 30 hane olan Sarım Bey karyesinde yaşayan hanelerden 15’i ziraat erbabındandır. Geriye kalan 15 haneden 2 tanesi çoban, 2’si çulhacı esnafı, 5’i hizmetkâr, 3’ü ırgad, 1’i kızır (Bekçi), 1’i talebe-i ulûm, 1 tanesi de bila sanat olarak kaydedilmiştir.

### 2.5. Hayvancılık ve Hayvan Dağılımı

Belgelerden anlaşıldığına göre 1845-1846 yıllarında Sarım Bey karyesinde yaşayan haneler geçimlerini tarım ve hayvancılıktan sağlamakta idiler. Sarım Bey’de toplam 350 olan hayvan varlığının ilk sırasını küçükbaş hayvanlar (187) oluşturmaktadır. İkinci sırada büyükbaş hayvanlar (126) yer alırken üçüncü sırada ise yük-binek hayvanları gelmektedir. Büyükbaş hayvan çeşidinde, karasığır öküzü, sağman inek ve camus ön planda yer alırken küçükbaş hayvan çeşidinde ise, koyun ve tiftik keçisi ile birlikte kuzu ve oğlak tercih edilmektedir. Binek ve yük hayvanı olarak ise merkep başta olmak üzere, kısarak, tay ve kodak beslenmektedir.

**Tablo 4:** Sarım Bey’de Hane Reislerinin Sahip oldukları Hayvan Çeşitleri

Hayvan çeşidi	Sayı	Hayvan Sahibi Hane	Toplam Hane Başına Düşen Baş
Büyükbaş	126	17	7.4
Küçükbaş	187	6	31.1
Yük-Binek	37	19	1.9
Toplam Sayı	350		

<sup>9</sup> BOA, *ML VRD.TMT*, 709:14.

**Tablo 5:** Sarım Bey’de Hane Reislerinin Sahip oldukları Büyükbaş Hayvan Çeşitleri

Büyükbaş Hayvan çeşidi	Sayı	Hayvan Sahibi Hane	Ortalama
Karasığır öküzü	21	9	2.3
Sağmal inek	23	17	1.3
Buzağı	21	16	1.3
Dana	3	3	1
Tosun	2	2	1
Düve	12	9	1.3
Kısır inek	3	3	1
Sağmal camus	9	9	1
Erkek camus	15	6	2.5
Kısır camus	6	3	2
Malak	11	10	1.1
Toplam	126		

Yük ve Binek Hayvanlarına gelince; Sarım Bey’de 1845 yılında toplam 37 adet yük ve binek hayvanı bulunmaktadır. Bunlardan 20 tanesi merkep, 12 tanesi kısırak, 3’ü tay 2’si de kodak olarak tespit edilmiştir.

**Tablo 6:** Sarım Bey’de Hane Reislerinin Sahip oldukları Yük ve Binek Hayvanı Çeşitleri

Hayvan çeşidi	Sayı	Hayvan Sahibi Hane	Ortalama
Merkeb	20	19	1.05
Kısırak	12	9	1.3
Tay	3	3	1
Kodak	2	1	2
Toplam	37		

Yük ve binek hayvanlarına bakıldığında toplam 30 hane olan köyde 19 hanede yük ve binek hayvanının olduğu görülmektedir.

Küçükbaş hayvanlar bakımından bakıldığında Sarım Bey’de toplam 187 adet olan küçükbaş hayvanların tamamı on hanede bulunmaktadır.

**Tablo 7:** Sarım Bey’de Hane Reislerinin Sahip oldukları Küçükbaş Hayvan Çeşitleri

Küçükbaş hayvan çeşidi	Sayı	Hane	Ortalama
Sağmal koyun	21	5	4.2
Sağmal keçi	40	6	6.6
Yoz ganem	5	1	5
Yoz keçi	32	1	32
Sağmal tiftik keçi	26	6	4.3
Oğlak	34	10	3.4
Kuzu	29	5	5.8
Toplam	187		

## 2.6. Arazi Dağılımı ve Toprak Kullanımı

Sarım Bey’de hane reislerinin % 40.3’ü (15) buğday ve arpa tarımı ile alakalı ziraî faaliyet içerisindedir. Köyde ikamet eden hanelerden %3.5’i penbe (pamuk) (14) , %1.8’i de bağcılık (23) ile iştilal etmektedir.

**Tablo 8:** Sarım Bey’de Ekili ve Dikili Tarım Alanlarının Dağılımı

Ekilebilir Arazi Türü	Miktar (Dönüm)	Hane	Ortalama
Tarla (buğday-arpa)	606,5	15	40.3
Penbe (Pamuk)	50	14	3.5
Bağ	42	23	1.8
Toplam	698.5		

## 2.7. Gelirler

### 2.7.1. Tarım Gelirleri (Hasılatı)

1844-1845 yılları arası Sarım Bey’de toplam 30 haneden 15 hane sahibinin hasılat geliri vardır. Ekili (tarla) tarım alanları 606,5 dönüm olup 10.790 kuruş gelir elde edilmiştir. Ekili tarım alanlarından toplam 42 dönüm bağdan 3.815 kuruş gelir sağlanmıştır. Ayrıca 50 dönüm penbe (pamuk)’den 1.275 kuruş gelir elde edilmiştir.



**Tablo 9:** Sarım Bey’de Ekili-Dikili Tarım Alanlarının Hasılatı

Ekilebilir Arazi Türü	Miktar (Kuruş)	Miktar (Dönüm)	Ortalama
Tarla (buğday-arpa)	10.790	606.5	17.7
Penbe	1.275	50	25.5
Bağ	3.815	42	90.8
Toplam	15.880		

Temettuat defterlerinde köylüden alınan hububat öşürü verilerinden üretilen hububatların ne kadar olduğu tespit edilebilir. Öşür bölgelere göre değişmekle birlikte ortalama her ürün üzerinden %10 oranında alınmaktadır. Bu nedenle Tablo 10’da vergiye esas olan toplam kilenin 10 katı alınarak toplam hububat üretimi tespit edilmeye çalışılmıştır.

**Tablo 10:** Sarım Bey’de Üretilen Toplam Hububat Miktarı

Ekilebilir Arazi Türü	Kile <sup>10</sup>	Kile x 10	Kg
Hınta (Buğday)	53	530	13.597,68
Şair (Arpa)	28	280	6.230
Penbe (pamuk)	24	240	5.340
Toplam	105		

### 2.7.2. Hayvancılık Hasılatı

Sarım Bey’de tarımdan sonra ikinci sırada yer alan hayvancılık gelirleri 2.396 kuruş olarak tespit edilmiştir. Hayvancılık hasılatı büyükbaş ve küçükbaş olarak iki grupta incelenebilir.

Tablo 11'deki veriler incelendiğinde görüleceği üzere, hayvancılık hasılatında ilk sırayı küçükbaş hayvanlar almaktadır (1346 kuruş). İkinci sırayı ise büyükbaş hayvanlar (1.050 kuruş) almaktadır.

**Tablo 11:** Sarım Bey’de hayvancılık hasılatı dağılımı

Hayvan çeşidi	Hasılat miktarı kuruş	Hayvan Sahibi Hane	Ortalama
Büyükbaş	1.050	17	61.7
Küçükbaş	1.346	6	224.3
Toplam Sayı	2.396		

<sup>10</sup>Bu çalışmada hesaplamalar yapılırken buğday 1 kile=25, 656 kg.; arpa ve pamuk için ise 1 kile=22,25kg. olarak alınmıştır.

### 2.7.3.Meslek Hasılatı

1844-1845 yılları arasında Sarım Bey’de meslek gelirleri toplamda 2.983 kuruş olarak tespit edilmiştir. Bu toplama meslek olarak kaydedilen çoban, çulhacı, hizmetkârlık, ırgad, kızir (köy bekçisi) gibi meslekler dahildir. Toplam 30 hane olan köyün yarısı geçimini ziraatçıktan temin etmektedir. Diğer yarısı ise çeşitli meslek guruplarından beslenmektedir. Köyün 2 numaralı hanesinde kayıtlı olan Balkatan oğlu Hüseyin ile 22 numaralı hanesinde ikamet eden Umur oğlu Mehmed çobanlık, 6 numaralı hanede ikamet eden Musa oğlu Seyyid ile 9 numaralı hanede ikamet eden Kodak oğlu Ömer çulhacılık, 10 numaralı hanede kayıtlı Kethüda oğlu Memiş, 11 numaralı hanede kayıtlı kethüda oğlu Osman, 16 numaralı hanede kayıtlı Musa oğlu Ömer, 28 numaralı hanede kayıtlı Penbe oğlu Ali, 30 numaralı hanede kayıtlı Topal oğlu İbrahim, hizmetkârlıkla, 13 numaralı hanede kayıtlı Nartlı oğlu molla Hüseyin talebe-i ulûm, 14 numaralı hanede kayıtlı Fakı oğlu Mustafa, 18 numaralı hanede kayıtlı Emrullah oğlu Satılmış 19 numaralı hanede kayıtlı olan Koca Osman oğlu Süleyman ırgadlık ve 25 numaralı hanede kayıtlı Mansur oğlu Osman kızir (köy bekçisi) olarak geçimlerini temin etmektedirler.<sup>11</sup>

### 7.1.Vergi-yi Mahsusa

1256/1840 yılından itibaren uygulanmaya başlayan ve bazı istisnalar haricinde ekonomik durumlarına göre herkesten alınan vergi-yi mahsusa Tanzimat idarecileri tarafından örfi vergiler yerine konulmuş olup, "An-cemaatin vergi", "Vergü-yi Mahsusa", "Vergü" ve "Komşuca alınan vergü" gibi adlar verilmiştir.<sup>12</sup> Bu verginin miktarı liva ölçeğinde belirlenirdi. Bu miktar livaya bağlı kazalar arasında paylaştırılırdı. Sonra kazanın müdür ve meclis azaları, nüfusun etnik özelliğine göre imam, papaz ve kocabaşı gibi kişilerin katıldığı toplantıda kasaba ve köylere düşen miktar tespit edilir en sonunda da köy ve mahalle düzeyinde kişilerin ödeme güçlerine göre paylaştırılırdı.<sup>13</sup>

Sarım Bey’de tespit ettiğimize göre toplam vergi-yi mahsusa bedeli 4.649 kuruştur. Vergi-yi mahsusa olarak en düşük vergi 25 kuruş, en yüksek vergi ise 400 kuruştur. 28 numaralı hanede kayıtlı bulunan ve hizmetkârlıkla geçimini temin eden Penbe oğlu Ali’ye vergi-yi mahsusa bedeli olarak en düşük dilim olan 25 kuruşluk vergi bedeli takdir edilmiştir. 3 numaralı hanede kayıtlı olan Derviş oğlu İbrahim’e ise en yüksek vergi dilimi olan 400 kuruş vergi takdir edilmiştir.<sup>14</sup>

**Tablo 12:** Sarım Bey’de hane reislerinin verdiği toplam öşür ve aded-i ağnam vergisi

Ekili tarım öşürü ve aded-i ağnam vergisi	Miktar (Kuruş)	Hane	Ortalama	%
Hınta (buğday)	660	15	44	48.8
Şair (arpa)	244	15	16.2	18.07
Bağ	66	7	9.4	4.8
Aded-i ağnam	87	11	7.9	6.4
Penbe (pamuk)	118	14	8.4	8.7
Pekmez	175	15	11.6	12.9
Toplam	1.350			

<sup>11</sup> BOA, *ML VRD.TMT*,709:2,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14).

<sup>12</sup> Said Öztürk, "Temettuat Tahrirleri", *Akademik Araştırmalar Dergisi Osmanlı Özel Sayısı*, 2000, s. 537.

<sup>13</sup> Said Öztürk, *Tanzimat Döneminde Bir Anadolu Şehri Bilecik*. İstanbul 2000, s. 174-175.

<sup>14</sup> BOA, *ML VRD.TMT*,709:2,14).

Toplu olarak verdiğimiz vergi türlerinden ekili tarım üzerinden alınan öşür vergisi ile alâkalı olarak hinta (buğday) % 48.8 ilk sırada gelmektedir. Onu % 18.07 ile şair (arpa), % 12.9 ile pekmez, % 8.7 ile penbe (pamuk), % 6.4 ile aded-i ağnam, ve son olarak % 4.8 ile bağ gelmektedir.

**Tablo 13.** Sarım Bey’de İkâmet Eden Kimselerin Hane Sırasına Göre Toplam Temettuatları

Hane No	Kişi Adı	Temettuat Toplamı Kuruş
1	Kara Abdullah oğlu Abdullah	Ziraat-795
2	Balkatan oğlu Hüseyin	Çoban-350
3	Derviş oğlu İbrahim	Ziraat-2008
4	Sakallı oğlu Ahmed	Ziraat-920
5	Cebeci oğlu Satılmış	Ziraat-875
6	Musa oğlu Seyyid	Çulha esnafı-310
7	Veli oğlu Osman	Ziraat-972
8	Yumlu oğlu Memiş	Ziraat-947
9	Kodak oğlu Ömer	Çulha esnafı-250
10	Kethüda oğlu Memiş	Hizmetkâr-430
11	Kethüda oğlu Osman	Hizmetkâr-115
12	Satılmış oğlu Hüseyin	Ziraat-736
13	Nartlı oğlu molla Hüseyin	Talebe-i ulûm-350
14	Fakı oğlu Mustafa	Irgad-321
15	Musa oğlu Abdulkadir	Ziraat-826
16	Musa oğlu Ömer	Hizmetkâr-306
17	Yakub oğlu Hasan	Ziraat-894
18	Emrullah oğlu Satılmış	Irgad-396
19	Koca Osman oğlu Süleyman	Irgad-270
20	Koca Abdullah oğlu Ahmed	Ziraat-795
21	Koca Osman oğlu Ömer	Ziraat-877
22	Umur oğlu Mehmed	Çoban-325
23	Derviş oğlu Osman	Bila san’at-215
24	Fakı oğlu Ömer	Ziraat-960
25	Mensur oğlu Osman	Kizir (Bekçi)-308
26	Yakub oğlu İsmail	Ziraat-584
27	Hacı oğlu Hüseyin	Ziraat-1056
28	Penbe oğlu Ali	Hizmetkâr-200
29	Bekir Ağa oğlu Ebu Bekir	Ziraat-810
30	Topal oğlu İbrahim	Hizmetkâr-218

### Sonuç

Sarım Bey karyesinin nüfusu ile ilgili en eski bilgi 1845 yılında aittir. Bu tarihte Sarım Bey karyesinin 30 haneye tekâbül eden 150 neferlik nüfusu söz konusudur. Günümüzde Kırıkkale’nin Sulakyurt İlçe’sine bağlı olan köyün 2007 yılı adrese dayalı nüfus tesbitine göre nüfusu 141 olarak belirlenmiştir.

Sarım bey karyesinin iktisadi ve sosyal yapısı incelendiğinde geçim kaynağının tarım ve hayvancılığa dayalı olduğu görülmektedir. Ziraî üretimin en önemli kısmını ekili tarım alanları oluşturmaktadır. Ekili tarım alanları bakımından Sarım Bey’de başta buğday olmak üzere arpa ve penbe (pamuk) üretilmektedir. Ekili (tarla) tarım alanları 606.5 dönüm olup 10.790 kuruş gelir elde edilmiştir.

Sarım Bey köyünde hayvancılık hasılatında ilk sırayı büyükbaş hayvanları almaktadır toplam 313 olan küçük ve büyükbaş hayvanlardan elde edilen toplam hasılat 2396 kuruş olarak kaydedilmiştir.

Sarım Bey’de ekili tarım üzerinden alınan öşür vergisi ile alâkalı olarak hinta (buğday) % 48.8 ilk sırada gelmektedir. Onu %18.07 ile şair (arpa),% 12.9 ile pekmez, %8.7 ile penbe (pamuk), %6.4 ile aded-i ağnam ve son olarak %4.8 ile bağ gelmektedir.

Miktarı liva ölçeğinde belirlenen ve livaya bağlı kazalar arasında paylaştırılan vergi-yi mahsusada bedeli olarak 4.649 kuruş değer biçilmiştir.

Sonuç olarak Orta Anadolu’da küçük ölçekli bir köy olan Sarım Bey köyünün 1844-1845 yılları arasında sosyo-ekonomik yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu vesile ile ileride yapılacak çalışmalara katkı sunmak hedeflenmiştir.

36



11 / 3

July  
2021

## Kaynakça

### 1. Belgeler

BOA, *ML VRD.TMT*,709.

### 2. Makale ve Kitaplar

Demir, İsmet, “Temettu Defterlerinin Önemi ve Hazırlanış Sebepleri”, *Osmanlı*, C.6, Ed: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, ss.315–326

Devellioğlu, Ferit. "Temettü'-Temettüat", *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat (13. Baskı.)* Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1996,

Gül, Abfülkadir. “Temettuat Defterlerine Göre Pasinler’in (Hasankale) Sosyal ve Ekonomik Yapısı” . *Karadeniz Araştırmaları*, C. 6, S.23, 2009, ss. 77-98.

Güran, Tefvik “19. Yüzyıl Temettuat Tahrirleri”, *Osmanlı Devleti 'nde Bilgi ve İstatistik*, Ankara 2000, ss.73-94.

Kütükoğlu, Mübahat s., “Osmanlı Sosyal ve İktisadî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, C. LIX, S.225, *Bellekten*, Ankara 1995, ss. 394-412.

Özer, İlbeyi. “Temettuat Defterlerinde Somuncu Babanın Nesebi (1844)” , *Akademik Araştırmalar*

*Dergisi* , 4-5, 2000, ss.593-609

Öztürk, Said, *Tanzimat Döneminde Bir Anadolu Şehri Bilecik*. İstanbul 1996, ss. 174-175.

Öztürk, Said. (2000). T”emettuat Tahrirleri”, *Akademik Araştırmalar Dergisi Osmanlı Özel Sayısı*, 2000, ss.537-591.

Şemsettin Sami, *Kâmûs-u Türki*, İkdâm Matbaası, Dersaadet 1317.



## 1260-61 / 1844-45 TEMETTUAT KAYITLARINA GÖRE AĞCAKAVAK KÖYÜNÜN SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI

*1260-61 / 1844-45 Social and Economic structure of Ağcakavak Village  
according to Temettuat Registers*


**Rafet Metin**

Prof. Dr., Bayburt Üniversitesi, Türkiye  
e-mail: rafet\_metin71@hotmail.com  
ORCID ID: 0000-0002-2164-4994

**Near East Historical Review**

11/3, July / Temmuz 2021  
e-ISSN: 2717-6363 (Online)  
www.nehrreview.com

**Article Type - Makale Türü : Research Article / Araştırma Makalesi**  
**Received Date - Geliş Tarihi : 14.05.2021**  
**Accepted Date - Kabul Tarihi : 24.06.2021**  
**Pages - Sayfa : 37 - 46**

 : <http://dx.doi.org/10.29228/nehrreview.51402>

**Citation - Atıf:** Rafet Metin, “1260-61 / 1844-45 Temettuat Kayıtlarına Göre Ağcakavak Köyünün Sosyal Ve Ekonomik Yapısı”, *Near East Historical Review*, 11/3, July, 2021, pp. 37 - 46



## 1260-61 / 1844-45 TEMETTUAT KAYITLARINA GÖRE AĞCAKAVAK KÖYÜNÜN SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI

*1260-61 / 1844-45 Social and Economic structure of Ağcakavak Village  
according to Temettuat Registers*

**Rafet Metin**

Prof. Dr., Bayburt Üniversitesi, Türkiye

e-mail: rafet\_metin71@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2164-4994

### Öz

Temettuat Defterleri XIX. yüzyıl Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihinin önemli kaynaklarından biridir. Vergi kaynaklarını yeniden tespit ederek halkın üzerindeki vergi yükünü hafifletmek ve vergi dağılımında yaşanan adaletsizliği önlemek amacıyla hazırlanan temettuat kayıtları sosyo-ekonomik ve demografik yapının da ortaya konulmasında önemli bilgiler sunmaktadır. Kayıtlarda anılan dönemde bölgelerin mal-mülk, hayvan, arazi ve insanların şahsi mal varlıklarının kaydedilmesi ile sosyo-ekonomik hayat, nüfus ve tarımsal ekonomi ile ilgili bütün karakteristik özellikler ortaya konulmaktadır. Kayıtlarda ayrıca mükelleflerin adları, lâkapları, meslekleri hakkında da bilgi alabilmek mümkün olmaktadır. Bu çalışmada, H.1260-1261/M.1844-1845 yılında Kalecik Keskini Kazasına tabi Ağcakavak karyesinin 756 numaralı temettuat defterinden faydalanılarak, sosyal ve ekonomik yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Toplam 29 hanesi olan karyede sakin olan insanların geçimlerini büyük ölçüde tarım ve hayvancılıktan sağladıkları anlaşılmaktadır. Köyde tarımsal manada buğday, arpa üretimi yapılmaktadır. Hayvancılık alanında ise daha çok küçükbaş- büyükbaş hayvanlar ile yük ve binek hayvanları yetiştirilmektedir. Meslek dalı olarak ziraat erbabının fazlalığı dikkat çekmektedir. Bunun yanında, imam, hizmetkâr ve çoban gibi meslek kollarında görev yapan kimselerinde olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır. Köyde vergi mükellefi hane reislerinin tarım, hayvancılık ve meslek gelirleri ile birlikte ödemiş oldukları vergi çeşitleri tespit edilerek vergi yükleri de ortaya konulmaya çalışılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Ağcakavak karyesi, Temettuat defterleri, Mesleki Yapılanma

### Abstract

Temettuat Registers are one of the important sources of the social and economic history of nineteenth-century Ottoman. The registries, prepared with the aim of relieving tax burden through detecting tax resources and preventing unfairness having been experienced in tax distribution, also offer significant information to reveal socio-economic and demographic structure. Along with the record of properties, livestock, field, and individual estates, all the characteristic features regarding socio-economic life, population, and agricultural economy are exhibited. Furthermore, it is possible to get information about the responsible ones' names, titles, and their professional lives through registries. In this study, Ağcakavak's social and economic structure is meant to be exhibited with the utilization of the 756th registry bearing information about Kalecik Keskini sub-province in 1844-1845. It is understood that citizens residing in the sub-province, with 29 households, engaged in agriculture and rearing livestock. Barley and wheat were cultivated in the sense of agriculture, whereas mounts and pack animals were used in raising livestock. Engagement in agriculture as the majority has been emphasized. Moreover, it is understood from the records that there were citizens working as Imam, butlers, and shepherds. Tax burdens, paid through the income having been gained from agriculture, raising livestock and professional service, are trying to be shown with the identification and classification tax types

**Keywords:** Ağcakavak village, Temettuat Registers, Occupational structuring

## 1.Giriş

Temettü' kâr etmek anlamına gelen Arapça bir kelimedir. Temettuat ise; kârlar, kazançlar anlamına gelmektedir.<sup>1</sup> Tanzimat'a kadar değişik adlarla halktan alınan vergilerin yerine getirilen Temettü vergisinin kaydedildiği defterlere, "Temettuat Defterleri" adı verilmiştir. Bu defterler 19. yüzyıl ortalarında Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu iktisadi, sosyal ve ticari hayatı ortaya koymaktadır.<sup>2</sup> Temettuat defterleri genel itibariyle bir bölgenin demografik yapısı, hane reisinin menkul ve gayr-i menkul kaynakları, yıllık kazancı, işletmelerin büyüklüğü, iş gücü ve ayrıntılı vergi yükü, kişilerin mesleği, yetiştirilen ziraî ürün ve hayvanlar ile ticarî ve sınaî müesseseler hakkında bilgiler sunmaktadır.<sup>3</sup> Ayrıca anılan defterlerden Osmanlı ülkesinde yaşayan nüfusun yerleşim düzeni, zirai üretim durumunu, hanelerin servet ve gelirleri ile vergilendirme konularında çok zengin bilgiler elde etmek mümkün olmaktadır.<sup>4</sup> Kısaca bu defterlerden bir bölgenin Demografik etnik yapısı, fert düzeyinde menkul ve gayr-i menkul kaynaklar, ferdin yıllık kazancı, işletmelerin büyüklüğü, toplam ve ayrıntılı vergi yükünü, işgücünü, kişilerin mesleği, yetiştirilen zirai ürün ve hayvanlar, Ticari ve sınaî müesseseler hakkında önemli veriler elde edilmektedir.<sup>5</sup> Defterlerde, mahallelerdeki toplam hane sayısı, arazi miktarı, hane reislerinin meslekleri, yükümlü oldukları vergi miktarları gibi birçok konuda teferruatlı bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca her hane reisinin adı ve unvanı, sahip olduğu mal varlığı, ne kadar emlak ve arazisi olduğu ve bu arazinin ekili olan bölümleri ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Meslekler, hane reisinin isminin üzerine eğik olarak yazılmıştır. Tarımla geçinen hane reisinin meslek bölümü "erbab-ı ziraattan idüğü", esnaflıkla geçinenlerinki ise "erbab-ı ticaretten idüğü" olarak belirtilmiştir. Ticaret ve ziraatın her ikisiyle geçimini sağlayanlar "erbab-ı ziraat ve ticaretten idüğü" şeklinde belirtilmiştir. Çalışmamızın ana kaynağını teşkil eden Temettuat Defterlerinden BOA, ML VRD.TMT. 756 numaralarda kayıtlı "Kalecik Keskini Kazasına tabi Ağcakavak karyesinin sosyal ve ekonomik yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada Ağcakavak köyünün nüfusu ile birlikte köyde kullanılan isimler, lakaplar, meslekî yapılanma, köyde yaşayan hane reislerinin tarım, hayvancılık ve meslek gelirleri ile birlikte ödemiş oldukları vergi çeşitleri tespit edilerek vergi yükleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

## 2.Ağcakavak Karyesi

### 2.1.Nüfus

Ağcakavak karyesinin nüfusu ile ilgili 1845 yılında 29 haneye tekabül eden 145 neferlik bir nüfus söz konusudur. Günümüzde Kırıkkale ili Balşeyh ilçesinin şirin köylerinden birisi olan anılan köyün 2007 yılına ait nüfusu 174 olarak tespit edilmiştir.

**Tablo 1.** Ağcakavak Karyesinde 1845-2007 Yıllarındaki Tahmini Nüfus

Yıllar	Tahmini nüfus
1845	145 nefer
2007	174

<sup>1</sup> Ferit Devellioğlu, "Temettü'-Temettuat", *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat (13. Baskı)* Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1996, s.1073.

<sup>2</sup> Mübahat S. Kütükoğlu, "Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri", cilt LIX/225, *Belleten*, Ankara 1995, s. 395.

<sup>3</sup> Abdulkadir Gül, "Temettuat Defterlerine Göre Pasinler'in (Hasankale) Sosyal ve Ekonomik Yapısı". *Karadeniz Araştırmaları*, C. 6, S.23, 2009, s.81.

<sup>4</sup> Tefik Güran, 19. Yüzyıl Temettuat Tahrirleri", *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Ankara 2000, s.79.

<sup>5</sup> İlbeyi Özer, "Temettuat Defterlerinde Somuncu Babanın Nesebi (1844)", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 4-5, 2000, s. 596.

## 2.2.Şahıs Adları ve Kullanılan Lakaplar

756 numaralı temettüt defterinde hane reislerinin isimleri babalarının adları ve lakaplarıyla birlikte yazılmıştır. Bu nedenle köyde yaygın olarak kullanılan baba ve oğul isimlerini tespit etmek mümkün olmuştur.

**Tablo 2:** Ağcakavak Karyesinde Kullanılan Şahıs İsimleri

İsim	Sayı	%
Osman	5	12.1
Mehmed	4	9.7
Ahmed	3	7.3
Süleyman	3	7.3
Mehmed	2	4.8
Hasan	2	4.8
Seyyid	2	4.8
Emir	2	4.8
Halil	2	4.8
Ömer	2	4.8
Bekir	1	2.4
Ebuzeyd	1	2.4
Ali	1	2.4
Şaban	1	2.4
İlyas	1	2.4
Hamza	1	2.4
Memiş	1	2.4
Abdülmuttalib	1	2.4
Veli	1	2.4
Abdullah	1	2.4
Murad	1	2.4
Yusuf	1	2.4
Mustafa	1	2.4
Hatem	1	2.4
Toplam	41	

Tablo 2’de yer alan verilerden anlaşıldığı üzere Ağcakavak karyesindeki vergi nüfusunun tamamı erkektir. İsimleri incelediğimizde birinci sırada Osman ismi gelmektedir. İkinci sırada Mehmed ismi yer alırken üçüncü sırayı ise Ahmed ve Süleyman isimleri almaktadır.

## 2.3.Ağcakavak Karyesinde Kullanılan Lakaplar

Ağcakavak’ta hane reislerinin toplumda tanınmasını sağlayan aile ve sülale adlarının dini özellik taşıdığı görülmektedir. Hacı ve fakı ve ağa gibi unvanlar Tablo-3’te yer almaktadır.



**Tablo 3:** Ağcakavak Karyesinde Kullanılan Lakaplar

Ali kethüda oğlu Seyyid	Demirci oğlu Seyyid	Demirci oğlu Mehmed
Demirci oğlu Şaban	İlyas oğlu Hamza	Karabey oğlu Satılmış
Çuhadar oğlu Halil	Sağır oğlu Abdulmuttalib	Sağır oğlu Halil
Kel Veli oğlu Ömer	Sakallı oğlu oğlu Osman	Karagöz oğlu Abdullah
Hatip oğlu Mehmed	Deli Bekir oğlu Bekir	Kara Osman oğlu Osman

#### 2.4. Ağcakavak Karyesinde Mesleki Yapılanma

Ağcakavak karyesinde ikamet eden toplam 29 haneden 9 hane geçimini hizmetkârlıkla sağlarken 1 hane sanat erbabı olup 1 hanede redif askeri olarak kaydedilmiştir.<sup>6</sup>

#### 2.5. Hayvancılık ve Hayvan Dağılımı

Belgelerden anlaşıldığına göre 1845-1846 yıllarında Ağcakavak karyesinde yaşayan haneler geçimlerini tarım ve hayvancılıktan sağlamaktaydılar. Genel olarak süt ve süt ürünleri ihtiyaçlarını karşılamak için inek ve koyun, binek hayvanı ihtiyaçlarını karşılamak için merkep, çiftsürmede faydalanabilmek için öküz kullandıkları anlaşılmaktadır. Ağcakavak karyesinde toplam 56 olan hayvan varlığının büyük çoğunluğunu büyükbaş hayvanlar oluşturmaktadır. % 58,9'u büyükbaş (33 adet), % 12,5'i küçükbaş (7 adet) ve %28,5'i yük ve binek (16 adet) hayvanı olarak sıralanmaktadır. Büyükbaş hayvan çeşidinde, karasığır öküzü, sağman inek ön planda yer alırken küçükbaş hayvan çeşidinde ise, sağmal keçi tercih edilmektedir. Binek ve yük hayvanı olarak ise merkep ve kısarak beslenmektedir.

**Tablo 4:** Ağcakavak'ta Hane Reislerinin Sahip oldukları Hayvan Çeşitleri

Hayvan çeşidi	Sayı	Hayvan Sahibi Hane	Toplam Hane Başına Düşen Baş
Büyükbaş	33	8	4.12
Küçükbaş	7	1	7
Yük-Binek Hayvanı	16	14	1.14
Toplam Sayı	56		

**Tablo 5:** Ağcakavak'ta Hane Reislerinin Sahip oldukları Büyükbaş Hayvan Çeşitleri

Büyükbaş Hayvan çeşidi	Sayı	Hayvan Sahibi Hane	Ortalama
Karasığır öküzü	15	8	1.8
Sağmal inek	13	9	1.4
Sağmal camus	5	5	1
Toplam	33		

<sup>6</sup> BOA, *ML VRD.TMT*, 756:7-15.

Belgelerden anlaşıldığı üzere anılan dönemde Ağcakavak'ta özellikle karasığır öküzü ahalinin tarım yaparken kullandığı vazgeçilmez iş gücü kaynaklarından biri durumundadır. Köyde toplam 29 haneden 15 hanede karasığır öküzüne tesadüf edilmektedir. Köyde 13 baş sağmal inek 9 ailenin elinde bulunmaktadır. Köyün süt ve süt ürünleri ihtiyacının sağlanmasında bu ailelerin önemli rol oynadığı düşünülebilir.

Yük ve Binek Hayvanlarına gelince; Ağcakavak'ta 1845 yılında toplam 16 adet yük ve binek hayvanından 15 tanesi de merkep 1 tanesi ise kısarak olarak kaydedilmiştir.

**Tablo 6:** Ağcakavak'ta Hane Reislerinin Sahip oldukları Yük ve Binek Hayvanı Çeşitleri

Hayvan çeşidi	Sayı	Hayvan Sahibi Hane	Ortalama
Dişi merkep	15	14	1.07
Kısarak	1	1	1
Toplam	16		

Küçükbaş hayvanlar bakımından bakıldığında Ağcakavak'ta toplam 7 adet olan küçükbaş hayvanların tamamı iki hanede bulunmaktadır.

**Tablo 7:** Ağcakavak'ta Hane Reislerinin Sahip oldukları Küçükbaş Hayvan Çeşitleri

Küçükbaş hayvan çeşidi	Sayı	Hane	Ortalama
Sağmal keçi	7	2	3.5
Toplam	7		

## 2.6. Arazi Dağılımı ve Toprak Kullanımı

Ağcakavak'ta hane reislerinin % 85.02'si (13) buğday ve arpa tarımı ile alakalı zirai faaliyet içerisinde. Köyde ikamet eden hanelerden % 8.09'u bağcılık (23). %6.8'i ise (12) penbe (pamuk) ile iştilal etmektedir.

**Tablo 8:** Ağcakavak'ta Ekili ve Dikili Tarım Alanlarının Dağılımı

Ekilebilir Arazi Türü	Miktar (Dönüm)	Hane	Ortalama	%
Tarla (buğday- arpa)	420	13	32.3	85.02
Bağ	40	23	1.7	8.09
Penbe (pamuk)	34	12	2.8	6.8
Toplam	494			

## 2.7. Gelirler

### 2.7.1. Tarım Gelirleri (Hasılatı)

1844-1845 yılları arası Ağcakavak'ta ekili (tarla) tarım alanları 420 dönüm olup 4.386 kuruş gelir elde edilmiştir. Ayrıca 40 dönüm bağdan 1.026 kuruş, 34 dönüm penbe (pamuk) tan 430 kuruş gelir elde edilmiştir.

**Tablo 9:** Ağcakavak'ta Ekili-Dikili Tarım Alanlarının Hasılatı

Ekilebilir Arazi Türü	Miktar (Kuruş)	Miktar (Dönüm)	Ortalama
Tarla (buğday-arpa)	4.386	420	10.4
Bağ	1.026	40	25.65
Penbe (Pamuk)	430	34	12.6
Toplam	5.842		

Temettuat defterlerinde köylüden alınan hububat öşür verilerinden üretilen hububatların ne kadar olduğu tespit edilebilir. Öşür bölgelere göre değişmekle birlikte ortalama her ürün üzerinden %10 oranında alınmaktadır. Bu nedenle Tablo 10'da vergiye esas olan toplam kilenin 10 katı alınarak toplam hububat üretimi tespit edilmeye çalışılmıştır.

**Tablo 10:** Ağcakavak'ta Üretilen Toplam Hububat Miktarı

Ekilebilir Arazi Türü	Kile <sup>7</sup>	Kile x 10	Kg
Hınta (Buğday)	43	430	11.032,08
Şair (Arpa)	35	350	7.787,5
Penbe(pamuk)	35	350	7.787,5
Toplam	113		

### 2.7.2. Hayvancılık Hasılatı

Ağcakavak'ta tarımdan sonra ikinci sırada yer alan hayvancılık gelirleri 586 kuruş olarak tespit edilmiştir. Hayvancılık hasılatı büyükbaş ve küçükbaş olarak iki grupta incelenebilir. Tablo 11'deki veriler incelendiğinde görüleceği üzere, hayvancılık hasılatında ilk sırayı büyükbaş hayvanlar almaktadır (204 kuruş). İkinci sırada yük-binek hayvanlar (140)kuruş, üçüncü sırada küçükbaş hayvanlar (42 kuruş) gelmektedir. Köyde 1 adet sağmal ineğin fiyatı ile 1 adet dişi merkebin fiyatının aynı olması (8 kuruş) ilginçtir. Bölge ile alakalı olarak daha önce yaptığımız aynı türden çalışmalarda ender görülen bir durum olarak izah edilebilir. Çünkü diğer yerleşim birimlerinde 1 adet sağmal ineğin fiyatı ortalama 20 ile 30 kuruş olarak değişim göstermektedir.

<sup>7</sup>Bu çalışmada hesaplamalar yapılırken buğday 1 kile=25, 656 kg.; arpa ve Penbe (Pamuk) için ise 1 kile=22,25kg. olarak alınmıştır.

**Tablo 11:** Ağcakavak'ta hayvancılık hasılatı dağılımı

Hayvan çeşidi	Hasılat miktarı kuruş	Hayvan Sahibi Hane	Ortalama
Büyükbaş	204	9	22.6
Küçükbaş	42	2	21
Yük-binek	140	14	10
Toplam Sayı	586		

### 2.7.3. Meslek Hasılatı

Ağcakavak karyesinde ikamet eden toplam 29 haneden 9 hane geçimini hizmetkârlıkla sağlarken 1 hane sanat erbabı olup 1 hanede redif askeri olarak kaydedilmiştir. Geri kalan haneler ise ehl-i ziraat olarak kaydedilmiştir. Köyün 10,11,13,14,15,20,26,27,28 numaralı hanelerinde ikamet eden Çuhadar oğlu Halil, Sağıroğlu Abdulmuttalib, Kel Veli oğlu Ömer, Sakallı oğlu Osman, Deli Ahmed oğlu Süleyman, Hatem oğlu Ahmed, Deli Bekir oğlu Bekir, Emir Mehmed oğlu Süleyman, hizmetkârlıkla hayatlarını idame ettirmişler bu vazifeden yılda toplam 1.004 kuruş gelir elde etmişlerdir. Ömer Mehmed oğlu Osman Redif askeri olarak yıllık 127 kuruş gelir elde ederken ehl-i sanat olarak kaydedilen Kara Osman oğlu Osman'ın ise yıllık 100 kuruş gelir elde etmiş olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır.

### 3.1. Vergi-yi Mahsusa

1256/1840 yılından itibaren uygulanmaya başlayan ve bazı istisnalar haricinde ekonomik durumlarına göre herkesten alınan vergi-yi mahsusa Tanzimat idarecileri tarafından örfi vergiler yerine konulmuş olup, "An-cemaatin vergi", "Vergü-yi Mahsusa", "Vergü" ve "Komşuca alınan vergü" gibi adlar verilmiştir.<sup>8</sup> Bu verginin miktarı liva ölçeğinde belirlenirdi. Bu miktar livaya bağlı kazalar arasında paylaştırılırdı. Sonra kazanın müdür ve meclis azaları, nüfusun etnik özelliğine göre imam, papaz ve kocabaşı gibi kişilerin katıldığı toplantıda kasaba ve köylere düşen miktar tespit edilir en sonunda da köy ve mahalle düzeyinde kişilerin ödeme güçlerine göre paylaştırılırdı.<sup>9</sup>

Ağcakavak'ta tespit ettiğimize göre toplam vergi-yi mahsusa bedeli 1.500 kuruştur. Vergi-yi mahsusa olarak en düşük vergi 16 kuruş, en yüksek vergi ise 372 kuruştur. 26 numaralı hanede kayıtlı bulunan ve hizmetkârlık yapan Deli Bekir oğlu Bekir'e vergi-yi mahsusa bedeli olarak en düşük dilim olan 16 kuruşluk vergi bedeli takdir edildiği kaydedilmiştir.<sup>10</sup> 23 numaralı hanede kayıtlı olan ve ziraatle iştiğal eden Emir Ahmed oğlu Osman'a vergi-yi mahsusa bedeli olarak 372 kuruş vergi takdir edilmiştir.<sup>11</sup>

<sup>8</sup> Said Öztürk, "Temettuat Tahrirleri", *Akademik Araştırmalar Dergisi Osmanlı Özel Sayısı*, 2000, s. 537.

<sup>9</sup> Said Öztürk, *Tanzimat Döneminde Bir Anadolu Şehri Bilecik*. İstanbul 2000, s. 174-175.

<sup>10</sup> BOA, *ML VRD.TMT*,756:12).

<sup>11</sup> BOA, *ML VRD.TMT*,756: 13).

**Tablo 12.** Ağcakavak'ta hane reislerinin verdiği toplam öşür ve aded-i ağnam vergisi

Ekili tarım öşürü ve aded-i ağnam vergisi	Miktar (Kuruş)	Hane	Ortalama	%
Hınta (buğday)	402	13	30.9	48.7
Şair (arpa)	280	13	21.5	33.9
Bağ	111	22	5.04	13.4
Penbe (pamuk)	30	9	3.3	3.6
Aded-i ağnam	1.5	1	1.5	0.18
Toplam	824.5			

Toplu olarak verdiğimiz vergi türlerinden ekili tarım üzerinden alınan öşür vergisi ile alâkalı olarak hınta (buğday) % 48.7 ile ilk sırada gelmektedir. Onu %33.9 ile şair (arpa), % 13.4 ile bağ, %3.6 ile penbe (pamuk) izlemektedir. Ağnam vergisi ise % 0.18 olarak tespit edilmiştir. Bu verilerden anlaşıldığına göre Ağcakavak'ta en düşük vergi çeşidi ağnam olurken en yüksek vergi çeşidi ise hınta (buğday) olarak görülmektedir.

**Tablo 13.** Ağcakavak'ta İkâmet Eden Kimselerin Hane Sırasına Göre Toplam Temettuatları

Hane No	Kişi Adı	Temettuat Toplamı Kuruş
1	Bekir oğlu Mahmud	Vefat
2	Ebu Zeyd oğlu Ahmed	Muhtar-905
3	Ali kethüda oğlu Seyyid	Ziraat-254
4	Demirci oğlu Seyyid	Ziraat-900
5	Demirci oğlu Mehmed	Ziraat-961
6	Demirci oğlu Şaban	Ziraat-700
7	İlyas oğlu Hamza	Ziraat-786
8	Süleyman oğlu Memiş	Beşbıçak karyesine nakil
9	Karabey oğlu sabi Satılmış	Yetim
10	Çuhadar oğlu Halil	Hizmetkâr-299
11	Sağır oğlu Abdulmuttalib	
12	Sağıroğlu Halil	Ziraat-350
13	Kel Veli oğlu Ömer	Hizmetkâr-316
14	Sakallı oğlu Osman	Hizmetkâr-250
15	Deli Ahmed oğlu Süleyman	Hizmetkâr-200
16	Karagöz oğlu Abdullah	Ziraat-750
17	Murad oğlu sabi Yusuf	Yetim

18	Kılınç oğlu Mustafa	Ziraat-600
19	Hatem oğlu Hasan	Ziraat-341
20	Hatem oğlu Ahmed	Hizmetkâr-311
21	Deli Hasan oğlu Hasan	Hizmetkâr-177
22	Emir oğlu Mehmed	Ziraat-318
23	Emir Ahmed oğlu Osman	Ziraat-910
24	Emir Mehmed oğlu Osman	Redif askeri
25	Hatip oğlu Mehmed	Ziraat-502
26	Deli Bekir oğlu Bekir	Hizmetkâr-127
27	Emir Mehmed oğlu Süleyman	Hizmetkâr-177
28	Kara Osman oğlu Osman	Sanatkâr-100
29	Abdullah oğlu sabi Abdullah	Yetim

## Sonuç

Ağcakavak karyesinin nüfusu ile ilgili olarak 1845 yılında 29 haneye tekabül eden 145 neferlik bir nüfus söz konusudur. Günümüzde Kırıkkale ili Balışeyh ilçesine bağlı olan köyün 2007 yılına ait nüfusu 174 olarak tespit edilmiştir.

Ağcakavak karyesinin iktisadi ve sosyal yapısı incelendiğinde geçim kaynağının tarım ve hayvancılığa dayalı olduğu görülmektedir. Ziraî üretimin en önemli kısmını ekili tarım alanları oluşturmaktadır. Ekili tarım alanları bakımından Ağcakavak'ta başta buğday olmak üzere arpa ve penbe (pamuk) üretilmektedir. Ekili (tarla) tarım alanları 494 dönüm olup 5.842 kuruş gelir elde edilmiştir.

Ağcakavak karyesinde hayvancılık hasılatı bakımından ilk sırayı büyükbaş hayvanları almaktadır (204 kuruş). İkinci sırada yük binek hayvanları (140 kuruş) ve üçüncü olarak küçükbaş hayvanları gelmektedir (42 kuruş).

Ağcakavak'ta ekili tarım üzerinden alınan öşür vergisi ile alâkalı olarak hınta (buğday) % 48.7 ile ilk sırada gelmektedir. Onu %33.9 ile şair (arpa), % 13.4 ile bağ, %3.6 ile penbe (pamuk) izlemektedir. Ağnam vergisi ise % 0.18 olarak tespit edilmiştir. Bu verilerden anlaşıldığına göre Ağcakavak'ta en düşük vergi çeşidi ağnam olurken en yüksek vergi çeşidi ise hınta (buğday) olarak tespit edilmiştir.

Miktarı liva ölçeğinde belirlenen ve livaya bağlı kazalar arasında paylaştırılan vergi-yi mahsusa bedeli olarak 1.500 kuruş değer biçilmiştir.

Sosyal yapı olarak bakıldığında Ağcakavak'ta kara, Karabey, karagöz, çuhadar, demirci, sağır, sakallı, kel gibi lakaplar ise muhtemelen ailelerin geçmişten beri kullandıkları lakaplar olarak görülmektedir. Sonuç olarak Orta Anadolu'da küçük ölçekli bir köy olan Ağcakavak'ın 1844-1845 yılları arasında sosyo-ekonomik yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu vesile ile ileride yapılacak çalışmalara katkı sunmak hedeflenmiştir.

## Kaynakça

### 1. Belgeler

BOA, *ML VRD.TMT*,756.

### Makale ve Kitaplar

Devellioğlu, Ferit. "Temettü'-Temettüat", *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat (13. Baskı.)* Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1996,

Gül, Abfülkadir. "Temettuat Defterlerine Göre Pasinler'in (Hasankale) Sosyal ve Ekonomik Yapısı" . *Karadeniz Araştırmaları*, C. 6, S.23, 2009, ss. 77-98.

Güran, Tevfik "19. Yüzyıl Temettuat Tahrirleri", *Osmanlı Devleti 'nde Bilgi ve İstatistik*, Ankara 2000, ss.73-94.

Kütükoğlu, Mübahat s., "Osmanlı Sosyal ve İktisadî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri", C. LIX, S.225, *Bellekten*, Ankara 1995, ss. 394-412.

Özer, İlbeyi. "Temettuat Defterlerinde Somuncu Babanın Nesebi (1844)" , *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 4-5, 2000, ss.593-609

Öztürk, Said, *Tanzimat Döneminde Bir Anadolu Şehri Bilecik*. İstanbul 1996, ss. 174-175.

Öztürk, Said. (2000). "Temettuat Tahrirleri", *Akademik Araştırmalar Dergisi Osmanlı Özel Sayısı*, 2000, ss.537-591.



## 16. YÜZYILDA KANDIRA’NIN HUZURSUZ TARİHİ

*Restless History of Kandıra in the 16<sup>th</sup> Century*

**Duygu Tanıdı**

Arş. Gör. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye

e-mail: dtanidi@ogu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-6004-2833

**Near East Historical Review**

11/3, July / Temmuz 2021

e-ISSN: 2717-6363 (Online)

[www.nehrreview.com](http://www.nehrreview.com)

**Article Type - Makale Türü : Research Article / Araştırma Makalesi**  
**Received Date - Geliş Tarihi : 16.05.2021**  
**Accepted Date - Kabul Tarihi : 20.06.2021**  
**Pages - Sayfa : 47 - 59**  
**doi : <http://dx.doi.org/10.29228/nehrreview.51448>**

**Citation - Atf:** Duygu Tanıdı, “16. Yüzyılda Kandıra’nın Huzursuz Tarihi”, *Near East Historical Review*, 11/3, July, 2021, pp. 47 - 59



## 16. YÜZYILDA KANDIRA'NIN HUZURSUZ TARİHİ

### *Restless History of Kandıra in the 16<sup>th</sup> Century*

**Duygu Tanıdı**

Arş. Gör. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye  
e-mail: dtanidi@ogu.edu.tr  
ORCID ID: 0000-0001-6004-2833

#### Öz

Dünyada ve ülkemizde son dönemlerde tarihçilerin genişleyen konu yelpazesi içinde suç olgusu sıklıkla işlenmektedir. Bu bağlamda Osmanlı tarihi kapsamında suçu sosyal boyutlarıyla irdelemek, literatüre çeşitlilik katmak ve Türkiye Cumhuriyeti'nin devraldığı imparatorluk mirasının küçük bir kesitini de olsa gün yüzüne çıkarmak için gereklidir. 16. yüzyılda Kandıra'da suç unsurunun incelendiği bu çalışma, yukarıda ifade edilen çaba doğrultusunda, çok yönlü olarak mühimme defterlerine ait hükümler ışığında oluşturulmuştur. Çalışma, giriş ve sonuç ile beraber beş ana bölümden meydana gelmektedir. Kandıra'da 16. yüzyılda işlenen suç çeşitlerinin her biri için ayrı bir başlık açılmıştır. Bu suçlar; suhte faaliyetleri, devlet görevinde ihmal ve usulsüzlük içeren taşra görevlilerinin suçları, fiziksel suçlar kapsamındaki vücut bütünlüğüne yönelik suçlar; malvarlığına yönelik suçlar ile asker, devlet görevlisi ve esir firarı, şeklindedir. Çalışma, birçok sosyal huzursuzluğun yaşandığı Kandıra'da, merkezin, bölgedeki etkisini göstermesi açısından da aydınlatıcı olmak hedefindedir. Suç tarihinden bir örnek olarak bölgedeki suçlar hakkında mühimme defterlerine göre çıkarımlar yapılmıştır. Bu belgelerin araştırmacıya söylediği çok şey olmakla beraber tarihsel kurgu oluşturulurken meydana gelen eksikler konusunda sessiz kalmak tercih edilmiştir. Bununla beraber suç olgusu çok yönlü olarak incelenmeye çalışılmış ve münferit örnekler de göz ardı edilmemiştir. Ayrıca Osmanlı hukukunun işleyişi hakkında fikir verebilecek nitelikte bilgileri haiz Kandıra'nın suç tarihinin, örneklik teşkil edecek verileri bulunduğu için günümüz toplumuna katkı sağlaması umulmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Kandıra, Mühimme Defteri, Osmanlı Devleti, Suç, Suhte, 16. yüzyıl.

#### Abstract

The crime case has been processed in the expanding range subject of historians at the world and our country in the last years. In this concept, to search crime by social dimensions within the scope of Ottoman history is necessary for supporting literature diversity and bringing forth a small section of the empire that had been taken over by the Turkish Republic. This study has been examined the crime case at Kandıra on 16th. century is investigated in the light of records of imperial state decrees multi-dimensionally in accordance with the effort mentioned above. The study is composed of five basic sections with an introduction and a conclusion. For every kind of crime committed at Kandıra in the 16th. century, a new title is done. These crimes are actions of students of madrasah firstly, rural official's crimes as the neglects and irregularities at the work of state; crimes against physical integrity in the scope of physical crimes; desertion of soldier, state officials, and slave; offenses against property. The study is a targeted eye-opener in terms of showing the influence of central government at the Kandıra where lots of social unrests were lived. Inferences according to a record of the imperial court are done about crimes at the place as being an example of crime history. As soon as these decrees have lots of words for researchers, stay silent is preferred for missings creating the historical fiction. Nonetheless, criminal case is tried to search multi-dimensionally and discrete samples are not unminded. Moreover, making supports are hoped for samples for today from point of view crime history of Kandıra, has information about how the Ottoman legal processes were.

**Keywords:** Kandıra, Records of Imperial State, Ottoman State, Crime, Student of Madrasah, 16th. century

## Giriş

“Bırak başka sözü, sen seni izle,  
Kendi suçun ile kendini gözle.  
Kimse kınanamaz suçu yüzünden,  
Sorulmaz başkasının suçu senden.  
Benim suçum için sana günah yok.  
Senin suçun için bana günah yok.”<sup>1</sup>

Yunus Emre, yukarıdaki dizeleriyle İslam inancına göre suçun tarifini ve bireyselliğini vurgulamıştır. Osmanlı Devleti'nde de yargılama süreci şahsi olmuş; yani kişiler ancak kendi suçları sebebiyle yargılanmıştır. Suçun bireysel olmasının yanında, bir Müslümanın kendi günahları, bir anlamda suçları ile uğraşmasının gerekli olduğunu belirten bu dizeler, toplumsal nizamın ancak kişilerin kendilerinde olanı düzeltmeleri ile gerçekleşebileceğini de vurgulamaktadır. Kandıra'da yaşayan Müslüman toplum bu durumu çok iyi bilmekte ve içinde bulunduğu medeniyetin gerekleri ile şekillenen bir ruh dünyasında bulunmaktadır. Bununla beraber, teorideki bu inancı herkes uygulamamıştır. Böylelikle de *Osmanlı Devleti suç tarihi* denen bir araştırma alanı oluşmuştur.

Her zaman olduğu gibi XVI. yüzyılda Kandıra'da da suçlular yaşamıştır. XVI. yüzyıl, Batılı gözlemci ve seyyahlar tarafından bir “Türk Asrı” olarak tarihe geçse de yüzyılın ikinci yarısından sonra başlayan iç karışıklıklar ve sosyo-ekonomik çalkantılar sonucu imparatorlukta buhran yılları yaşandığı rahatlıkla söylenebilir.<sup>2</sup> Bununla beraber, XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin en önemli özelliklerinden birisi güçlü ve merkezi olması, ülkenin bir ucundaki bir hadisenin -eğer gerekli görülürse- devlet tarafından bilinmesi ve olumsuzluklara akılcı ve pragmatik bir şekilde karşı konulması sayesinde devletin varlığını uzun yıllar devam ettirmesidir. Bu noktada XVI. yüzyıl süresince Osmanlı Devleti'nin dünya imparatorluklarından birisi olmasının üç nedenini zikretmek gerekir. Bunlar, liyakat, sorumluluk ve disiplindir. Niccolo Machiavelli, hükümdarı Medici prensine Osmanlı Devleti'ni fethetmeyi zorlaştıran sebeplerden birisinin de vezirlerin, kölelerin ve sultana bağlı olanların rüşvetle ayartılmamaları olduğunu ifade etmiştir.<sup>3</sup> Bu durumun oluşmasının bir nedeni ise saray ve saray dışı eğitimin ve bu eğitim sonucu yetişen âlimlerin kalitesinde aranmalıdır. Fakat zamanla medreseler de sosyal çalkantılardan etkilenmiş ve daha sonra bahsedileceği üzere eşkıyalık yapan “suhte”lerin doğması ve isyan çıkarmaları gündeme gelmiştir.

Osmanlı Devleti, XVI. yüzyılda Kandıra'da güçlü bir şekilde varlığını hissettirmiş ve adaletten bir an olsun ayrılmamak, halkın ezilmesine ve zulüm görmesine mani olmak için elinden geleni yapmıştır. Bununla beraber bazı şeyler yaşamın akışı içerisinde engellenememiştir. Bunlardan biri olan suç, bir bölgede tarih içerisinde hiçbir zaman sıfırlanmaz ancak nicelik ve nitelik açısından değişebilir. Bu değişim devletin meşru gücü ile doğrudan alakalıdır. Kandıra özelinde de bu durum açıkça görülmüştür.

Orhan Gazi'nin fethi ile Osmanlı Devleti'ne bağlanan İznikmid (İzmit) ile civarı içerisinde Kandıra da vardır. Kocaeli Sancağı'na bağlı, 1530 tahririne göre sekiz kaza merkezinden biri de Kandıra'dır.<sup>4</sup> Kandıra'da hem nitelik, hem nicelik olarak en çok karşılaşılan suç türü suhtelerin

<sup>1</sup> Yunus Emre, *Nasihatler Kitabı: Risaletü'n-nushiyye*, Hazırlayan: Doç. Dr. Ziya Avşar, Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti, Sistem Ofset, Ankara 2013, s. 132

<sup>2</sup> Bu konuda önemli bir kaynak olarak detaylı bilgi için bkz. Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzen Kavgası: Celali İsyanları*, Yapı Kredi Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

<sup>3</sup> Leslie Pierce, *Hürrem Sultan*, çev. Renan Akman, İstanbul 2019, s. 159.

<sup>4</sup> Gülferin Çelik, “Kocaeli Yarımadasında Nüfus ve Yerleşim (15. ve 19. Yüzyıllar)”, *Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, Kocaeli ( 02-04-Mayıs 2014), s. 453.

eşkıyalıklarıdır. Fakat bölgeye ait mühimme defterlerine göre suhtelerin eşkıyalıkları kısıtlı bir zaman dilimi içinde kalmıştır. Suhteleri, reayaya zulmeden ve görevinde ihmal ile yolsuzluklar yapan ehl-i örf izlemektedir. Yüzyılda gerçekleşen diğer suç çeşitleri ise asker ve esirlerin firarı, adam yaralama ve öldürme şeklinde olmuştur. Bu suçlar da nicelik olarak azınlıktadır. Ayrıca bölgede yine mikro düzeyde mal varlığına yönelik bir suç çeşidi olarak gasp olayları işlenmiş; kimi insanların üzerinde huzursuzluk ile sıkıntıya sebep olmuştur. Dikkat çekici olan nokta tüm suç türleri içerisinde en aktif toplumsal kesimin medreseli öğrencileri olmasıdır.

### 1.Suhte Suçları

Suhte kelimesi, Farsça'da "yanmış, tutuşmuş" demektir ve Osmanlı Devleti'nde medrese öğrencileri için onların ilme olan muhabbetlerinin derecesini betimlemek adına -biraz da mübalağalı bir şekilde- kullanılmıştır. Bu terim zamanla softa şeklini almıştır.<sup>5</sup> XVI. yüzyıl genç medreselileri için mühimme defterlerinde "suhte, sohta ve softa" şeklinde kullanımlar vardır.

XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı medreselerinin bozulmaya başladığı kabul edilir. Medreselerin bozulmasında sosyal ve ekonomik etkenlerin rolü büyüktür. Söz konusu dönemde, medrese talebeleri arasında büyük bir kargaşa yaşanmaya başlanmıştır. Anadolu'da ve Rumeli'de ortaya çıkan büyük sosyal gerginlik suhtelere de yansımıştır. Bozulan ekonomik yapı, genç nüfusta görülen artış bu gerginliği daha da körüklemiştir. Kır kesimindeki gençler yatılı ve burslu olan medreselere sığınmış, medreseler işsiz güçsüzlerin geçim yeri haline gelmiştir. Kapasitenin üstünde öğrenciyle dolan medreselerde eğitim ve öğretimin kalitesi düşmüş; bu kargaşa ortamından dolayı uzun süre medreseden dışarı çıkamamak ve mezuniyet sonrası işsiz kalmak talebelerin psikolojisini bozarak onları suça itmiştir. Elbette bu tepkide gençliğin ruhsal durumunun da etkisi olmuştur. Celâlî isyanlarının da etkisiyle huzursuz suhteler bir araya gelip çeşitli sayıda kişilerden oluşan bölükler halinde çeteler kurmuştur. Suhtelerin faaliyetleri, Kanuni Sultan Süleyman'ın oğulları Selim ve Bayezid'in taht mücadeleleri, Osmanlı-İran ve Avusturya savaşları sebebiyle Celaliler'le bağlantılı olarak yüzyılın sonuna kadar sürmüştür. Bu süreçte asi suhte tairesi çeşitli şekillerde eşkıyalık faaliyetleri yapmıştır.<sup>6</sup>

Yukarıda bahsedilen süreçte, Bolu'dan İzmit yönüne uzanan ve Üsküdar'ı kapsayan bölge içerisinde Kandıra da yer almaktadır. Sapanca'dan batıya mühim bir geçit yeri olan Ağaç Köprüsü ve öteki geçitlerden İstanbul'a sürekli bir şaki sızması vardır. Onun için devlet, bu geçitlerde nöbet tutan görevliler bulundurmış ve bu görevlilere kimlik tespiti yaptırarak bölgenin güvenliğini sağlamaya çalışmıştır.<sup>7</sup> Bu durumu teyid eden hüküm, Hatvan Bey'i Mehmed Bey'e ve Kandıra kadısına, Hicri 22-Şevval-966/Miladi<sup>8</sup> 28 Temmuz 1559 tarihinde gönderilmiştir. Bu hükme göre, Sabancı kazası Ağaçköprü deneni yerde ve Kandıra kadılığında belgede adı geçmeyen bir bölgedeki meşhur bir geçitte para ile geçilmekte, gemiler çalıştırılmaktadır. Fakat bazı suhteler bu sahada evleri basarak insanları öldürmüş ve bazı ıssız yerlerde Müslümanlardan avarız almışlardır. Mehmed Bey mektup gönderip burada kapı halkından ve yeniçeriden bazı kimselerin yardımı için emir arz etmiştir. Merkez tarafından Mehmed Bey'in isteği makul ve hatta gerekli görülmüş, suhtelerin yakalanıp şer'an ne gerekiyorsa yapılması ve bu iş için yeniçeri ve bölük halkının yardımı emredilmiştir.<sup>9</sup> Aynı yıl merkeze, Şili kadısı Akova'dan Köse İbrahim'in, Kandıra kazasından bazı suhtelerle, Akyazı kazasından Hacı Veli adlı kişinin evini basıp, ayağından asarak kaçtığı bildirilmiştir. Bu kişilerin elzem bir önemle (ne yolla olursa olsun) yakalanıp sağlam ve kalın zincirlerle İstanbul'a gönderilmeleri, bu işin asla ihmal edilmemesi

<sup>5</sup> Mustafa Alkan, "Softa", *DİA*, Cilt: XXXVII, İstanbul 2009,,s. 342.

<sup>6</sup> M Alkan, *a.g.m.*, s. 343.

<sup>7</sup> M. Akdağ, *a.g.e.*, s. 158.

<sup>8</sup> Bundan sonra verilecek hüküm tarihlerinde hicri ve miladi açıklaması yapılmayacak ve ilk kullanım şekli geçerli olacaktır.

<sup>9</sup> 3 Numaralı Mühimme Defteri 966-968/1558-1560, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Divan-ı Hümayun Sicilleri Dizisi: 1, Ankara 1993, hüküm no: 157.

emredilmiştir.<sup>10</sup> Ayrıca takip eden diğerk hükümde bu suhtelerin, evini bastıkları Hacı Veli'nin bir miktar malını aldıkları da kaydedilmiştir. Fakat suhteler yapılan teftiş sırasında kaçmışlardır.<sup>11</sup> Köse İbrahim ve arkadaşlarına daha sonra ne olduğı ise bilenmemektedir. Bu belgenin anlattığı başka bir durum da suhtelerin şahsi olarak bir kişiyi hedef alabildikleridir. Suhtelerin savunmasız da olsa bir kişiyi hedef alması, acımasız ve zalimce bir tavırda olduklarını düşündürür.

Suhtelerin yasadışı faaliyetleri, mühimme defterlerinde 1571 yılına kadar tespit edilmemiştir. Fakat 1571 yılı ve takip eden iki sene boyunca suhteler bölgede aktiftir. Bunda bölgenin payitahta yakınlığı etkili olmuş olabilir. Çünkü suhte faaliyetleri medreselerin bulunduğu şehir ve bölgelerde görülmüştür.<sup>12</sup> Kocaeli sancağı kadılarına ve Göynük kadısına, 7 Rebiülevvel 979/ 30 Temmuz 1571 tarihinde gönderilen hükümde, Kandıra kadısı merkeze, kendi kazasında suhtelerin çıktığını, zorla ev basarak oğlanları kaçıarak yollarda huzursuzluğa sebep olduklarını bildirmek için mektup yollamıştır. Suhteleri ele geçirmek adına İstanbul'dan yüz adet bölük halkı ile ulufeci ağa Ramazan bölgeye gönderilmiştir. Suhte taifesi kadıların görevli oldukları bölgelerde eylemlerde bulduklarında, Ramazan'a haber verilip il erleri ile kuvvetlerinin artırılması ve onların asla korunmamaları emredilmiştir.<sup>13</sup> Bu belgede dikkat çeken bir nokta suhtelerin korunması noktasında yapılan uyarıdır. Böyle bir uyarı yapma ihtiyacının duyulması, ehl-i örtfen veya reayadan suhtelere yardım eden bir kesimin bulunduğunu, biraz da bu sebeple suhtelerin yasadışı faaliyetlerinin bitmediğini düşündürür. Ayrıca Kandıra gibi nüfus yoğunluğu yüksek olmayan bir kazaya, suhtelere karşı yüz asker gönderilmesi olayın vehametini ve şiddetini göstermesi açısından dikkate değerdir.

Örnek olaylardan da anlaşıldığı üzere, 1571-72 yılları suhte eşkıyasının son derece faal olduğu bir zaman dilimidir. Yukarıda zikredilen hükümden bir gün sonra yine sol ulufecilerin ağası Ramazan Ağa'ya gönderilen hükme göre, Kandıra Kadısı Mevlana Muhammed, merkeze mektup göndermiştir. Bu mektupta, Kandıra'da suhte eşkıyasının çıktığı, yol kesip adam soydukları, reyanın oğullarını kaçırdıkları, evlerini bastıkları, adam öldürdükleri ve olayların dayanılmaz bir hal aldığı belirtilmiştir. Bu sebeple miri kerestenin halk tarafından üretimi bile durmuştur ve odun sıkıntısı çekilmektedir. Çünkü halk o kadar bunalmıştır ki yaşadıkları yeri terk etmeye başlamıştır. Bunun üzerine merkez, Ramazan Ağa'nın bölüğünden yüz adet nefer ile suhtelerin yakalanması, toprak kadılarının şer'an bu suhtelere gereken cezalarını vermesini emretmiştir.<sup>14</sup> Bu noktada kadının gücünün suhtelere karşı yetmediğı ve sağlam bir destek bulmak için gayret gösterdiği açıktır.

Kandıra'da suhte faaliyetleri dur durak bilmemiş ve bölgede güven, huzur ve nizam kalmamıştır. Merkezden art arda emirler gelmiş, reyanın korunup kollanması ve kamu düzeninin sağlanması için tedbirlerin arttırılması yönünde taşra görevlileri sürekli uyarılmıştır. Üstelik suhte faaliyetlerinin sadece Kandıra'da olmadığı, Kandıra çevresindeki bölgelerin yetkililerinin de aynı huzursuzluk faktörleriyle uğraştıkları görülmektedir. Bu bağlamdaki hüküm, Kandıra ve çevresindeki suhtelere karşı birlikte hareket edilmesi için, kadının gönderdiği mektuba cevap olarak, Kocaeli sancağı kadılarına ve Göynük kadısına iletilmiştir. Demek ki olaylar daha da büyümektedir. Bu sebeple de daha fazla büyüüp nizamı bozmasını engellemek için merkezin tedbirlerini keskinleştirme yoluna gittiğı söylenebilir. Bu mektuba göre, Kandıra kazasında "ehl-i fesad sohta" talanı olmuştur. Bu kişiler zorla ev basıp, oğlanları kaçırap, yol kesip huzursuzluk çıkarmıştır. Merkez, suhte güruhunu yakalamak ve cezalandırmak için saraydan yüz nefer bölük halkı ile ulufeciler ağası Ramazan'ı Kandıra'ya göndermiştir. Bu durum yukarıda bahsi geçen

<sup>10</sup> 3 Numaralı Mühimme Defteri, hüküm no: 454.

<sup>11</sup> 3 Numaralı Mühimme Defteri, hüküm no: 456.

<sup>12</sup> M. Akdağ, *a.g.e.*, s., 152.

<sup>13</sup> 12 Numaralı Mühimme Defteri: 978-979/1570-1572, 2, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Divan-ı Hümayun Sicilleri Dizisi: IV, Ankara: 1996, hüküm no: 964, s. 145.

<sup>14</sup> Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Mühimme Defterleri (MD), Dosya No: 14-2/ Gömlek No: 1465.

önlemlerle aynı olması bağlamında dikkat çekicidir. Bununla beraber diğer hükümlere ek olarak ilgili belgede, suhte taifesinin eylemlerini yaptıkları kadılık bölgelerinde her kadının Ramazan'a haber vermesi, yakalanmaları için yardım etmeleri, gerekirse adam toplamaları, bu suhtelerin akraba ve yakınlarının da soruşturulmaları (eğer saklamışlarsa diye), onların yardımıyla suhtelerin bulunması ve tüm suhtelere gereken şer'i cezanın verilmesi emredilmiştir.<sup>15</sup>

Suhte faaliyetlerinin tehlikeli boyutlara vardığını gören merkez, Kandıra kadısına, 27 Zilhicce 979/ 11 Mayıs 1572 tarihinde gönderdiği bir hükümde, farklı bir tedbir almıştır. Bu hükme göre, Kandıra'da bulunan bölük halkı, yeniçeri, sipahi, il eri yardımıyla suhtelerin yakalanması, bu işi yapmayan görevlilerin dirliklerinden mahrum edileceği hakkında emir çıkmıştır.<sup>16</sup> Olaylar şiddetli boyutlara ulaştığında merkez daha sıkı önlemler almak ihtiyacı duymuştur. Demek ki önceki tedbirler suhtelerin faaliyetlerini sonlandırmaya yetmemiştir.

Tüm tedbirlere rağmen suhtelerin zorbalıkları, izleyen yılda da devam edegelmiştir. Bunda merkezin sert tedbirler almasının yarattığı baskı etkili olmuş olabilir. Bu duruma bir örnek ( Üsküdar, İznikmid, Kandıra, Ada, Akyazı, Geyve, Akhisar, İznik ve Yalakabad ) kadınlarına, 20 Şevval 980/ 23 Şubat 1573 tarihinde gönderilmiş hükümde görülmektedir. Bu hükme göre, söz konusu kazalarda suhte levent taifesi çıkmış, oğlan ve kadınları kaçırmış, çeşitli "fesad ve şenaat"<sup>17</sup> etmişlerdir. Merkez, suhtelerin yakalanması için Dursun ve Mustafa adlı sipahileri başbuğ olarak görevlendirmiştir. İl erleri ve sipahileri, onların emri altına vermiş; birlikte hareket edip suhte leventleri gereken sertlikte cezalandırmalarını ve onları etkisiz hale getirmelerini (perişan etmelerini) emretmiştir. Ayrıca bu işe yardım edenlerin terakki ve tımar alacakları, yardım etmeyen dirlik sahiplerinin ise dirliklerine el konulacağı şeklinde bir uyarı da eklenmiştir.<sup>18</sup> Bu yeni uygulama da göstermektedir ki merkez, taşra görevlilerinin işlerini daha ciddiye almaları ve suhte eşkıyalıklarının önüne geçmeleri için yeni ve maddi içerikli farklı ek uygulamalara başvurmuştur. Bunun nedeni, huzursuzluk sebeplerinin engellenememesi ve ehl-i örfün bir anlamda zorunlu tutularak suçluları etkisiz hale getirmek anlamında etkilerini arttırma ihtiyacı olarak değerlendirilebilir.

Elbette sosyal çalkantılar birden bitiverecek ve yerini kısa zamanda nizam ve güvenliğe bırakacak şekilde sonlanmamaktadır. XVI. yüzyılın ikinci yarısı ve özellikle sonları, Celali isyanlarının da etkisiyle imparatorluk genelinde suhte eşkıyalıkları ile dolu bir manzara sergilemektedir. Yani Kandıra ve çevresindeki bölgelerde mikro düzeyde görülen suhtelerin faaliyetleri imparatorluk genelinde de etkilidir. Nitekim takip eden aylarda benzer nitelikte olaylar birbirini izlemiştir. Yukarıdaki hükümle aynı içerikli bir örnek, Üsküdar, İznikmid, Kandıra, Ada, Akyazı, Geyve, Akhisar, İznik ve Yalakabad, Mihaliç ve Sivrihisar (Sivrihisar)<sup>19</sup> kadınlarına, 16 Zilhicce 980/ 19 Nisan 1573 tarihinde gönderilmiş hükümde görülmektedir.<sup>20</sup> Bu süreçte devlet politikası asayiş sağlandıktan sonra değişmemiş ve devlet kendi adamlarının güvenliğini sağlayıp onların birlik olmaları için uğraşmıştır.

<sup>15</sup> MD., 14-2/1468.

<sup>16</sup> MD., 16/404.

<sup>17</sup> Bu kavramlar, merkez tarafından kasıtlı kullanılmıştır ve suhte faaliyetlerinin özünü bütüncül olarak vermektedir. Fesad, bozukluk, fenalık, karışıklık ve haddi aşım zulüm etmek demektir. <http://www.osmanlicaturkce.com/?k=fesad&t=%40>, erişim tarihi: 26.10.2020. Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Aydın Kitabevi, Ankara 2002, s. 262. İlgili dönemde çiftbozan levent ve suhtelerin yaptığı tam da budur. Şenaat ifadesine de "fesad" eylemini güçlendirmek için bilinçli olarak yer verilmiştir. Sözlükte "şenaat" kelimesinin anlamı nalık, kötülük, fenalık, alçaklık ve hatta Allah'ın emrine muhalefet etmek şeklindedir. <http://www.osmanlicaturkce.com/?k=%C5%9Fenaat&t=%40>, erişim tarihi: 26. 10.2020, Ferit Devellioğlu, "Osmanlı-Türkçe...",s. 989. Böylelikle suhteler tarafından yapılan zorbalıklar anlatım olarak da aşağılanılmış ve eylemlerin nitelikleri genel mahiyette ortaya konulmuştur.

<sup>18</sup> MD., 21/267.

<sup>19</sup> Söz konusu bölgelerin çeşitliliği yukarıdaki açıklamaya bir kanıt anlamında okunabilir.

<sup>20</sup> MD., 21/622.

19 Nisan 1573 tarihinden sonra suhtelerle ilgili mühimme defterleri sessiz kalmaktadır. Elbette bu durum suhtelerin birden eşkıyalıktan vazgeçtiği anlamına gelmemektedir. Suhtelerin faaliyetleri bu tarihten sonra da sürmüş, sosyal huzursuzluk geniş bir alanda kargaşa ortamı yaratarak devam etmiştir.<sup>21</sup> Bu bağlamda merkezin her türlü şikâyet ve huzursuzluk raporlarını dikkatle incelediği ve gerekli çözümler bulmaya çalışarak krizi yönetme konusunda kararlı olduğu bir gerçektir. Yukarıda bahsedilen çözümlerle beraber merkezin suhteler ve toplumda bozgunculuk çıkaran diğer guruhlarla savaşıma şekilleri; sancaklara muhafız ve müfettişler atama, il erleri örgütlerini harekete geçirme, genç nüfusu kefile bağlama, reayanın tüfeklerini toplama ve zorunlu bir uygulama olarak işkence-psikolojik yıldırma gibi kanun dışı tedbirlere başvurma olmuştur.<sup>22</sup>

## 2. Taşra Görevlilerinin Suçları

XVI. yüzyıl imparatorluklarına benzer bir şekilde Osmanlı Devleti de ulaşım olanaklarının kısıtlı olduğu, geniş alana yayılmış ülkelerinin yakın veya uzak yerlerine gitmenin uzun zaman gerektirdiği bir imparatorluktur. Merkez, bu zahmetli koşullarda idari ve her türlü kamusal görevi, kendisini temsil eden taşradaki yöneticilerine bırakmıştır. Bu sebeple devlet, bu kişilerde sadakat ve liyakat gibi özellikler aramıştır. Başarıları ödüllendirmiş ve ahlaksızlıkları cezalandırmıştır. Fakat kimi zaman taşra görevlileri bu sorumluluk ve yetkileri olumsuz yönde kullanmışlar; kişisel çıkarları için adaletin gereğini yapmamışlardır. Bu bağlamda, XVI. yüzyıl mühimme defterlerinde, Kandıra'da sıkça olmamakla beraber, bazı taşra yöneticisi ve askerlerin reayaya zulmü, görevlerinde ihmal ile yolsuzlukları tespit edilmiştir.

Konuyla ilgili en erken tarihli örnek (İzmikmid, Yoros, Kandıra, Taşköpri ve Gekbuze kadılarına) 30 Ramazan 966/ 6 Temmuz 1559 tarihinde Kandıra'ya gönderilmiştir. Bu hükme göre, orduda çalışan bazı hizmetkârlar, nahiyeye ve köylere zahire için gidip arpa, saman ve otluk almışlar; fakat reayaya haklarını vermemişlerdir. Bu iş için dergâh-ı mualla çavuşlarından Haydar bölgeye gönderilmiştir. Kadıların, Haydar'ın da yardımıyla, bölgelerinde bu işi yapanları men etmeleri, reayadan para ve rızaları ile zahirelerin alınması, uymayanlar olursa kimliklerinin, hangi görevde olduklarının bildirilmesi istenmiştir. Reayaya zarar vermektense kaçınılması eklenmiştir.<sup>23</sup>

Kocaeli Sancağına bağlı diğer kazalar gibi Kandıra da çok miktarda ormana sahip bir bölgedir ve bu bölgedeki ormanlardan devletin kereste ihtiyacının bir kısmı temin edilmiştir. Bu kereste, Osmanlı tersanesi, başkentin yakacağı, Tophane-i Amire'de top dökümü, Baruthane-i Amire'de kara barut imalinde kullanılan odun kömürünü sağlamak için kullanılmıştır. Ayrıca bölgedeki ormanlık alanların çok olması bölge halkından ileri gelenlerin kereste ticaretini yapmasına bile fırsat vermiştir.<sup>24</sup>

Kandıra'daki bu işler sayesinde devlet hizmetinde bulunan görevlilerin kereste imal ve nakli hususunda ihmal ve yolsuzluklarının olduğu konusu ise mühimme defterlerinde karşılaşılan durumlardan birisidir. Bazen söz konusu görevliler, Kandıra kazasından gelen kerestenin, gemilere yükletilip İstanbul'a gönderilmesinde ihmalleri olduğu gerekçesiyle uyarılmışlardır.<sup>25</sup> Bu durumla ilgili bir örnek, Kandıra Kadısına gönderilen 12 Şaban 987/ 4 Ekim 1579 tarihli hükümde görülmüştür. Bu hükme göre, Kefken ve Kerpe iskelelerinden İstanbul'a gidecek miri gemilere yüklenecek odunların tedarikinde zorluk çıkartılıp gecikme yaşanmıştır. Odunların zamanında İstanbul'a ulaştırılması emredilmiştir.<sup>26</sup> Burada dikkat edilmesi gereken bir durum

<sup>21</sup> M. Akdağ, *a.g.e.*, s. 194.

<sup>22</sup> M. Akdağ, *a.g.e.*, s. 194-202.

<sup>23</sup> 3 Numaralı Mühimme Defteri, hüküm no: 98.

<sup>24</sup> Ümit Ekin, "Seyahatnamelerdeki İzmit İle İlgili Veriler Nasıl Değerlendirilebilir? (16. Ve 17. Yüzyıllar)", *Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, Kocaeli (02-04-Mayıs 2014), s. 256-257.

<sup>25</sup> MD., 14-2/838, 28 Cemâziyelevvel 978/ 28 Ekim 1578 tarihli.

<sup>26</sup> MD., 40/159.

görevlilerin art niyetlerinin yanında, işin zorluğu ve işi devletin istediği gibi yapabilmek için birçok şeyin uygun olması gerektiğidir.

İşin zorluğunun yanında kimi zaman da miri kerestenin gemilere yüklenmesinde hıyaneti olan ve yasadışı yollara tevessül eden görevlilerin görevlerini gereği gibi yapmaları konusunda Kandıra'ya uyarı iletilmiştir.<sup>27</sup> Böyle durumlarda merkez "hainlik" yapanların tespit edilip İstanbul'a gönderilmeleri ve aynı olaylar tekrarlanırsa; ilgililerin meslekten men edileceklerini bildirmiştir. Böylece merkezin kendi yaptırım gücünü uyguladığı ve hissettirdiği rahatlıkla söylenebilir.

Devlet görevlileri, Kandıra'ya özgü olan kereste imali işlerini aksatmakla kalmamışlar, aynı zamanda bazen reayaya sıkıntı verip, onlara zulmettikleri başka olaylar da yaşanmıştır. Örneğin, Kandıra kadısına yazılan 24 Ramazan 980/ 28 Ocak 1573 tarihli hükme göre, Kandıra reayası Kefken'de inşa edilecek beş geminin kerestelerini indirmek için görevlidirler. Fakat bunun yanında yerel yöneticiler, İzmit'te reyanın 11.000 kıta ağaç indirmelerini istemiş; reaya da bu sebeple merkeze şikâyetle bulunmuştur. Bunun üzerine alınan karar reyanın sadece beş geminin kerestesini indirmesidir. Böylelikle merkezin reayayı koruduğu ve devlet görevlilerinin zulmünün önüne geçtiği ve adalet konusundaki hassasiyeti görülebilir.<sup>28</sup>

Mühimme defterleri incelendiğinde, devlet görevlileri içerisinde ilmiyeden, Osmanlı mahkemesinin baş figürü olan kadı ve naibleri ile ilgili iki örneğe de ulaşılmıştır. Reaya ve devlet arasında bir köprü vazifesinde bulunan ve İslam şeriatının uygulayıcısı durumundaki bu kişilerin yapmış oldukları hatalar toplumda diğer kesimlere nispeten daha yaralayıcı etkiler bırakmış olmalıdır. İzmit kadısına, bir sureti de Şile ve Kandıra kadılarına, 01 Şaban 982/ 16 Kasım 1574 tarihinde gönderilen hükümde gayriahlaki davranışlarından dolayı reaya tarafından şikâyet konusu olmuş naibler ile karşılaşmıştır. Bu hükme göre, Ekipkili oğlu Şeyhi ve Mustafa adlı iki kardeş kadı naibleridir. Bu kişilerin bazı resmi işlere muhalefet ettikleri ve miri maslahatlara karışıp "düşmanlık" yaptıkları merkez tarafından duyulmuştur. Suçluların görevlerine son verilmesi, reyanın işlerine karışmaması; aksi halde İzmit kadısının bu işten sorumlu tutulacağı bildirilmiştir.<sup>29</sup>

Kadıların zulüm yaparak görevlerini kötüye kullanmaları hakkındaki bir diğer olayın bilgisi, Kandıra halkının dilekçesi üzerine gönderilmiş hüküm sayesinde edinilmiştir. 23 Muharrem 986/ 1 Nisan 1578 tarihinde Kandıra'ya gönderilen hükme göre, reyadan hane başına ikişer sandal küreği istenmişken, kadı Hamza, her haneden dokuzar kürek talep etmiştir. Hazineden verilen parayı dahi halka dağıtmayan Hamza'nın soruşturma geçirmesi kararı çıkmıştır.<sup>30</sup> Fakat mühimme hükmünde bundan sonraki süreç yazılmamıştır.

Askerler arasında ise kamu düzenini bozucu harekette bulunup, reayaya sıkıntı veren şahıslar vardır. Kandıra kadısına 9 Cemâziyelâhır 985/ 24 Ağustos 1577 tarihinde gönderilen hüküm, bu konuda tipik bir örnektir. Bu hükme göre, odun için Kefken ve Kerpe limanlarına gelen hassa at gemilerindeki acemi oğlanların köylere çıkıp ve ahali arasına girip düşmanlık yaptıkları, parasız öteberi aldıkları, yalıya indirilen oduna kanaat etmeyip, fazla odun istedikleri hakkında şikâyet vardır. Bu "düşmanlık" içeren hareketlerini bitirmeleri, aksi davranan olursa kimliklerinin merkeze bildirilmesi emredilmiştir.<sup>31</sup> Bu hadiseyi takip eden aylar içerisinde Kandıra'da benzer içerikli bir olay daha yaşanmış ve zarar gören yine reaya olmuştur. Kocaeli Beyine ve Kandıra Kadısına, 17 Zilka'de 985/ 26 Ocak 1578 tarihinde gönderilen hükme göre, Köseli Köyü sipahisi Abdi halkın çalılığına ve merasına oda yapıp, zarar ve ziyan vermiştir.

<sup>27</sup> MD., 14-2/1003, 12 Recep 978/ 10 Aralık 1570 tarihli ve MD. 26/85, 28 Safer 982/ 19 Haziran 1574 tarihli.

<sup>28</sup> M.D., 21/165.

<sup>29</sup> MD., 26/954.

<sup>30</sup> Yunus Eren, *34 Numaralı ve H. 986/ 1578 Tarihli Mühimme Defteri (s. 1-164) İnceleme-Metin*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2011, hüküm no: 134, s. 76-77.

<sup>31</sup> MD., 31/439.

Sipahinin mahkemede yargılanması emri verilmiştir.<sup>32</sup> Bu yıllarda görevli olanların zalimce davranışları sebebiyle sıkıntı çeken reaya, çareyi görevlileri şikâyet etmekte bulmuştur. Ayrıca zikredilen örneklerde görüldüğü üzere reaya yaptığı şikâyetler sonucu zulümden kurtulmuştur. Bu durum devlet mekanizmasının güçlü olduğu ve hukukun uygulanışının, gereği gibi yerine getirildiği sonucunu düşündürmektedir.

### 3.Vücut Bütünlüğüne Yönelik Suçlar

Kandıra'da katl ve darb olayları görülmüştür. Bu suç çeşidini de çoğunlukla genç medreseliler (suhteler) işlemiştir. Fakat sadece onlar fiziksel suçlarda etken değildir. XVI. yüzyıl Kandıra mühimme defterleri incelendiğinde, toplumun çeşitli kesimlerinden katl ve darb suçunu işleyenler olduğu görülmüştür. Burada kişisel husumetler, maddi hırslar veya bir anlık öfke patlamalarının etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca, bu suç çeşidini arttıran diğer bir etken de silah kullanılmasıdır.<sup>33</sup> Bununla beraber yüzyılın sonuna doğru, söz konusu suç çeşidinde artış görülmüştür.

İlgili ilk hüküm, Selh-i Şaban 975/ 28 Şaban 1568 tarihinde Bolu beyine ve Konrapa kadısına iletilmiştir. Bu olayda, Kandıra kadısı gönderdiği mektupta, Kandıra'da Mustafa adlı kişinin, evinde bazı adamlarla içki içerken Sefer adlı şahsı nacak ile öldürdüğünü bildirmiştir. Bu kişiler, Konrapa kazasında yakalanıp hapsedilmiştir. Bolu beyi ve Konrapa kadısına, katilin, olayın geçtiği yere gönderilip yani olay yeri inceleme ekibi ile keşif işleminin yapıp şer'i hükümlere göre davasının görülmesi emredilmiştir.<sup>34</sup>

Öldürme olayları arasında suhtelerin bulunduğu bir vaka, tipik bir şakilik faaliyeti şeklinde gerçekleşmiş ve mağdurların itirafları ile dava sağlıklı bir biçimde sonlandırılmıştır. 14 Rebiülahır 981/ 13 Ağustos 1573 tarihinde Üsküdar ve Kandıra kadılarına gönderilen ilgili hükümde suhtelerin bozguncu ve toplumun huzur ile güvenliğini zedeleyeceği etkileri kolaylıkla görülebilir. Olayda, bir takım kişiler, Honte (?) adlı zimmiyenin evini basmış, kocası Baba Yani adlı zimmiyi katledip firar etmişlerdir. Olay soruşturulunca Resul adlı kişi olayın bu şekilde olduğunu itiraf etmiştir. Onların yakalanıp hapsedilmeleri, sicillerinin de merkeze ulaştırılması ve diğer yoldaşlarının da yakalanmaları buyrulmuştur.<sup>35</sup> Ayrıca bu kişilerin zincirlenerek (kayd u bend edilerek) merkeze gönderilmeleri de emredilmiştir. Ahali arasında korkuya sebep olan bu eylem tipik bir eşkıyalık olayıdır. Ayrıca, bu kişiler Müslüman oldukları için içki içme suçunu da işlemişlerdir. Elbette bu kesimin suhteler olmasını unutmamak gerekir.

Üsküdar kadısına, 6 Recep 991/ 26 Temmuz 1583 tarihinde gönderilen hüküm ise gerek olayın geçtiği yer ve gerekse bu olayın faili açısından şaşırtıcıdır. Bu hükme göre, Valide Sultan'ın Kandıra'daki imaretine ait koyunlara bakmakla görevli Hüseyin'in bildirdiğine göre, çobanlar, bir acemi oğlanı yaralamıştır. Bu çobanlar, sancakbeyinin kethüdasının çobanları oldukları için yakalanamamıştır. Dört kişi olan bu çobanların nerede olurlarsa olsunlar yakalanmaları, şer'an cezalarının verilmesi ve sonucun merkeze bildirilmesi emredilmiştir.<sup>36</sup> Bu örneklerden de görüldüğü üzere, merkez her olumsuz durumla yakinen ilgilenmiştir. Fakat hukuku uygulama açısından her zaman başarılı olamamıştır.

<sup>32</sup> MD., 33/490.

<sup>33</sup> İznikmid, Sapanca ve Kandıra kazalarında sipahi, yeniçeri ve bazılarının saray için (hasa-i hümayun) korunması gereken av yerlerinde tüfek kullanmaları ve bunun engellenmesi adına çıkan emir için bkz.,MD. 46/ 689, 27 Zilhicce 989/ 22 ocak 1582 tarihli. Yine konuyla bağlantılı olarak, İznikmid, Şile, Kandıra, Of, Kızılca, Akyazı, Sapanca, Apsufi, Dodurga kadılarına 10 Rebiüevvel 1002/ 4 Aralık 1593 tarihinde gönderilen hükümde, söz konusu bölgelerdeki miri korularda avlanmanın yasaklanması ve avlananların tüfek, tazi, zağarlarının miri hesabına zaptı emredilmiştir. Daha detaylı bilgi için bkz. MD., 71/ 282 vb. hükümlerin hepsi de tüfek kullanımıyla ilgilidir.

<sup>34</sup> Numaralı Mühimme Defteri: 975-976/1567-1569, 1, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Divan-ı Hümayun Sicilleri Dizisi: V, Ankara 1998, hüküm no: 928, s. 465.

<sup>35</sup> MD., 22/450.

<sup>36</sup> MD., 49/512.



#### 4. Firar Suçu

Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihi boyunca görülen bir durum olan asker, devlet görevlisi ve esir firarı XVI. yüzyıl Kandıra bölgesinde de mevcuttur. Fakat XVI. yüzyıl mühimme defterlerine göre firar meselesi son derece az sayıda gerçekleşmiştir. Bölgeyle ilgili olarak yine gemi inşası sırasında firar teşebbüsü olduğu bilgisine, Kandıra kadısına 15 Zilhicce 979/ 29 Nisan 1572 tarihinde gönderilen hüküm sayesinde ulaşılmıştır. Bu hükme göre, Nuh Çavuş merkeze mektup göndermiş ve bu mektupta, Kefken İskeleyi'nde 15 tane kadirganın 5 tanesinin yapıldığı, 10 tanesinin yapılmasında neccar, bıçkıcı, baltacı ve bıçakçı taifesinin firar etme teşebbüsünde oldukları bildirilmiştir. Eğer onlar firar ederse ziftleme gibi birçok işin kalacağı, bu sebeple Kocaeli sipahilerinden Mustafa, Mehmed ve diğer Mehmed ile Hüseyin'in görevlendirilmesi istenmiştir. Söz konusu görevlilerin işlerini bitirmeleri, onlar için kefil tutulması, gemilerin hızlı yapılması ve asla ihmalde bulunulmaması emredilmiştir.<sup>37</sup> Böylelikle, XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde bir nevi toplumsal sorumluluk uygulaması olan kefalet sisteminin ne derece önemli olduğu görülebilir. Ayrıca dönemin koşulları gereğince yerel görevlilerin kararı uygulayıcı kesim olduğu da bir gerçektir.

XVI. yüzyılda Kandıra'da, İslam dinine göre büyük suç sayılan askerlikten firar olayları da yaşanmıştır. Konuyla ilgili örnek, Şile Kadısına gönderilmiş olup 26 Muharrem 982/ 18 Mayıs 1574 tarihlidir. Bu hükme göre, Şile'de, doğan götürücülüğü tımarına mutasarrıf bulunan Fazlı, Kandıra'da 3700 akçelik kılıç tımarına da mutasarrıf olup, doğancılığı bahane ederek sefere gitmemiştir. Bu kişinin durumu merkeze bildirilmiş ve Fazlı'nın, Mehmet Çavuş'a teslim edilmesi ile merkeze gönderilmesi kararı çıkmıştır.<sup>38</sup>

Bir esir firarı, olumsuz hava şartlarından yararlanan miri esirlerle ilgili olup Şile, Kandıra ve İznikmid yolu üzerindeki kadılara, 4 Recep 983/ 9 Ekim 1574 tarihinde gönderilen hükümde görülmüştür. Merkez, zahire getirmek için gönderilen bir mavna<sup>39</sup> ve bir taş gemisinin fırtına sebebiyle karaya vurup içinde olan miri esirlerin kaçtığını duymuştur. Bu olayı her yere ilan edip ele geçenlerin mahkemeye teslim edilmesi emredilmiştir.<sup>40</sup> Bu olaydan dört yıl sonra Kandıra'dan miri esirlerin kaçtığı bir firar olayı daha yaşanmıştır. Kaçak esirlerin yakalanmaları, bu iş ile görevli Mehmed Çavuş'a teslim edilmesi istenmiştir.<sup>41</sup>

Esirlerin kaçması, esaretin, hiçbir insanın istemeyeceği bir durum olması sebebiyle anlaşılabilir bir durumdur. Ama söz konusu dönemde Osmanlı topraklarında iyileştirilmiş bir halde de olsa, esaret -üstelik dünya genelinde- yasaldır. Bu noktada devlet için önemli olan esir kaçaklarının düzeni bozmaları ve firar ettikten sonra yasadışı eylemler yapıp yapmayacaklarıdır. Esirler açısından bakıldığında ise durum vahimdir. Çünkü onlar ağır işlerde çalıştırılmakta ve fiziksel güçlerinden azami ölçüde faydalanılmaktadır.

#### 5. Malvarlığına Yönelik Suçlar

Mühimme defterlerine göre Kandıra'da işlenen malvarlığına yönelik suçlar gasp ve define arama şeklindedir. Bu suç türü kapsamına giren gasp; lügat anlamıyla bir şeyi cebir ve zulüm yoluyla almak olup, şer'i ıstılaha göre ise mal sahibinin bilgisi dâhilinde fakat rızası olmadan, o malı ahz ve kabz etmektir.<sup>42</sup> Gasp hem haksız bir fiil hem İslam'a göre günah ve suç olarak kabul edilmiştir. Ancak, hırsızlık suçunda bulunan gizlilik unsuru eksik olduğu için had değil, ta'zir

<sup>37</sup> 12 Numaralı Mühimme Defteri: 978-979/1570-1572, 2, hüküm no: 1209.

<sup>38</sup> MD., 24/646.

<sup>39</sup> Buharlı gemilerin icadından önce Osmanlı donanmasında kullanılan savaş gemilerinin genel adıdır. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 423.

<sup>40</sup> MD., 27/48.

<sup>41</sup> MD., 40/210, 12 Şaban 987 tarihli.

<sup>42</sup> İbrahim-i Halebi, *İzahlı Mülteka el-Ebhur Tercümesi*, Mütercim: Mustafa Uysal, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1973, s. 36.

cezası gerektirir. Mağdur affetse bile kamuya karşı işlenmiş bir suç olduğu için ve yeryüzünden fesadı defetmek amacıyla gasıp (gasp eden) hapis vb. cezalara çarptırılır.<sup>43</sup>

XVI. yüzyıl mühimme defterlerine göre Kandıra'da reaya da gasp suçunu işleyen kesim olmuştur. Gasp suçunun işlendiği iki olay vardır. İlki, Kandıra Kadısına 17 Receb 985/ 30 Eylül 1575 tarihinde gönderilen hükümdedir. Bu hükme göre, Nasuh ve kardeşi Memi ile beş arkadaşları Kumkale adlı yerde Hacı Bekir'in yolunu kesip on iki bin akçesini gasp etmişlerdir. Haklarında hapis kararı çıkmıştır.<sup>44</sup> İkinci olaya, Üsküdar kadısına 29 Şevval 993/ 24 Ekim 1585 tarihinde gönderilen hükümde rastlanmıştır. Bu hükme göre, Karlı subaşı, Köseli köyünden Şaban Halife ve diğer birkaç kişinin mallarını zapt etmiş ve çağrıldığı halde mahkemeye gelmemiştir. Bu kişinin yargılanması için mahkemeye getirilmesi işinin Mustafa Çavuş'a verildiği bildirilmiştir.<sup>45</sup> Bu hükmü takip eden yine Üsküdar kadısına gönderilen diğer hükümde, Kandıra nahiyesi Köseli köyünden Şaban Halife ve diğerlerinin mallarını gasp eden Karlı subaşısının mahkemeye sevki emredilmiştir.<sup>46</sup>

Malvarlığına yönelik suçlar kapsamında incelenebilecek Kandıra'daki diğer bir yasak fiil, izinsiz define arama eylemi olmuştur. 1570 yılında Kandıra'da yasadışı yollarla define arama ve bulma faaliyetleri görülmüştür. Özellikle bu yılda olayın gerçekleşme sebebi ise, belki senelerdir arayarak, belki de anlık bir tesadüfle şahısların yer altında gizlenmiş olan defineleri keşfetmeleriyle açıklanabilir. Mühimme defterlerindeki, Süleyman Paşa Müderrisi İshak'a ve Kandıra kadısına gönderilen hükme göre, Kandıra'ya bağlı Balabanlu adlı köyden Lütfullah, Abdülcelil, Ahmed ve Musa adlı şahıslar kendi aralarında define bulup bunları paylaşmışlardır. Bu olay duyulunca İskender Çavuş'un teftişi sonucu konuşan Lütfullah kendi define hissesini, subaşı Timurhan oğlu Mustafa'nın elinden zorla aldığını bildirmiştir. Maliye tarafından verilen hükümde, define olarak alınan her türlü malın mühürlenerek İstanbul'a gönderilmesi, fakat bu sebeple mübaşirlerin kimseye zulmetmemeleri emredilmiştir.<sup>47</sup> Böylelikle devletin define konusunu kişilere bırakmadığı, bu olayı da kontrol altına almak istediği anlaşılabilir.

XVI. yüzyıl Kandıra mühimme defterlerinde, insanların zengin olma hırslarının bir çeşit dışavurumu olan define ile ilgili bir başka olay daha fark edilmiştir. Bu konuyla ilgili hüküm, Kandıra kadısı ve İskender Çavuş'a, 26 Cemâziyelevvel 978/ 26 Ekim 1570 tarihinde gönderilmiştir. Kandıra'ya bağlı Şeyhler köyünde Abdülcelil adlı kişi, dağda kendi tarlasında çift sürerken, toprak altında beş küp bulmuştur. Birinde rayiç altın bedelinin üç katı olan iki kile kâfiri altın vardır. Bu kişi Bursa'ya gitmiş, bir miktarını kırkar ellişer akçeye satmak istemiştir. Kandıralı tacirlerden Hacı Ali Balı adlı kişiye elli sikke altın götürüp değerini tespit ettirmek istemiş ve bu kişi de *"altın bir miktar alçaktır, ben ehli değilim, kendisine geri verdim"* diyerek Abdülcelil'e geri vermiştir. Bu konuda, gerçekten mal bulunup bulunmadığının soruşturulması; altın varsa derhal açığa çıkartılması, ne miktar bulunduğunun ve ne kadarının kullanılacak hale getirildiğinin ayrıntılı olarak yazılıp merkeze bildirilmesi konusunda İskender Çavuş ve Kandıra kadısı görevlendirilmiştir.<sup>48</sup>

İki hükümde de ismi görülen reayadan Abdülcelil'in, hükümlerin tarihi dikkate alındığında aynı şahıs olduğu ve define bulma işini ciddiye aldığı yorumu gerçek dışı olmasa gerektir. Bu noktada zengin yaşama hırslarının, Kandıra'da bir şahsın çabası olduğu ve belki de birçok kişisel hayalini bu yolla gerçekleştirmek istediği söylenebilir.

<sup>43</sup> Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Tarih ve Hukuk İstılahları Kamusu*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2018, s. 417; Mustafa Avcı, *Osmanlı Hukukunda Suç ve Cezalar*, Gökkuşe Yayınları, İstanbul 2004, s. 234, 235.

<sup>44</sup> MD., 31/ 716.

<sup>45</sup> MD., 60/16.

<sup>46</sup> MD., 60/114.

<sup>47</sup> 12 Numaralı Mühimme Defteri: 978-979/1570-1572, 1, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Divan-ı Hümayun Sicilleri Dizisi: IV, Ankara: 1996, hüküm no: 540, s. 366-367.

<sup>48</sup> MD., 14-2/ 835.

### Sonuç

XVI. yüzyılda İzmit ve çevresinde (Kandıra da dâhil), bir dizi talihsiz olay yaşanmıştır. İzmit, II. Bayezid devrinde meydana gelen 1509 depreminde büyük zarar görmüş; şehrin surları kısmen yıkıldığı gibi bazı camilerle medrese ve birçok ev harap olmuştur. XVI. yüzyılın ikinci yarısında görülen tabii afetlerden ve Anadolu'da yaşanan sosyal çalkantılardan İzmit ve çevresi de etkilenmiştir. 1567 depreminde pek çok ev çökmüştür.<sup>49</sup> Yarımada; 1570'li yıllarda suhteler; 1580'lerde Celaliler ortaya çıkmıştır.<sup>50</sup> 1592'de görülen veba salgını İzmit'i de etkilemiş; şehirde ticari hayat uzun süre durma noktasına gelmiştir.<sup>51</sup>

Yukarıda değinildiği şekilde çeşitli huzursuzluk ve sıkıntılarla uğramış Kandıra'da, XVI. yüzyıl mühimme defterlerinde suç oranlarının az seyretmesi iki şekilde açıklanabilir. İlki, bölgenin payitahta, o günün koşullarına göre bile, yakın olması sonucu denetlemenin daha kolay yapılabilmesidir. İkinci faktör ise devletin XVI. yüzyılda iç karışıklıklar yaşıyor olsa bile, güçlü ve merkezi yapıyı muhafaza etmesidir. Bununla beraber her suç unsuru taşıyan olayın da merkeze iletilmediği bir gerçektir. Çünkü bazı adi suçları bölge kadısı, mahkemesinde çözmüştür. Ayrıca her hukuki anlaşmazlık veya suç hadiseleri de bölge mahkemesine intikal etmemiştir. Yani, suç oranları açısından mühimme defterlerine ihtiyatlı yaklaşmak yerinde olacaktır. Bu sebeple konu ile ilgili genelleme yapmak hatalı bir durumdur.

Kandıra'daki suç türleri içerisinde bölgeye has bir takım suç çeşitleri görülmüştür. Örneğin, kereste imali ve nakli konusunda yaşanan sıkıntılar bölgeye özeldir. Bununla beraber, Kandıra gibi bölge ahalisinin temel geçim yollarından en önemlisinin kereste olduğu gerçeğinden hareketle, bu konuda işlenen suçlar, yarım asırlık bir zaman düşünülürse nispeten azdır. Diğer yandan devlet görevlileri ile ilgili en fazla hüküm de bu konu üzerine olmuştur. Kandıra reayası ise hakkını savunmuş ve yerinde müdahaleler ile zulme sessiz kalmamıştır. Çünkü reaya, payitahtın büyüklüğü ve adaletini her zaman hissetmiştir.

XVI. yüzyıl mühimme defterlerinde Kandıra'da işlenen suçların en zararlı olanı, suhtelere aittir. Bu suç türü zaman ilerledikçe yaygınlaşmış ve imparatorluğun geneli ile birlikte tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. Kandıra'da suhtelerin eşkıyalık eylemleri kısa zaman sürmüş gibi görünse de büyük huzursuzluk çıkarmış ve çok etkili olmuştur. Öyle ki reaya bir süre bulunduğu bölgeyi -kanundışı olmasına rağmen- terk etmek durumunda kalmıştır. Çünkü reayanın suhteler yüzünden can güvenliği kalmamıştır. Bu durum da bu süre zarfında bölgede güvenliğin olmadığını ifade eder.

Dikkat çeken bir diğer husus, suçluların firar etmeleri ve yakalanmalarının sağlanması istemidir. Cinayet, gasp ve eşkıyalık suçlarında suçluların kaçtıkları açıktır. Bu olay da bölgede reyanın güvenliğini bozan ve huzursuzluğa sebep olan diğer bir durumdur. Çünkü firari suçlular, Kandıra toplumu için bir tehdittir.

Reaya ise zaman zaman suçlu olmuştur. Reyanın içerisinde cinayet işleyen, maddi çıkar sağlamak için define arayan ve gâsıp kişiler de mevcuttur. Fakat bu olaylar akışı bozmayan münferit hadiselerdir ve geneli kapsamamaktadır.

Genel olarak tüm suç türleri için verilen cezalar, şer'an gereğinin yapılması konusunda kadıların uyarılması olmuştur. Bunun dışında, soruşturmanın ilk aşaması olarak kimliklerin merkeze gönderilmesi, suçluların mübaşire teslimi veya olay yerine görevli tayini alınan tedbirler arasındadır. İstisnai olarak suhtelerin zincirlenmesi ve merkeze gönderilmesi (cezaları payitahta verilmek üzere) durumu görülmüştür. Suhte şakilikleri gibi büyük, etkili ve kamu düzenini bozan; bu sebeple de kadının gücünü aşan mahiyetteki suç türlerinde bu durum daha çok görülmüştür. XVI. yüzyıldaki güçlü Osmanlı merkezi, suçluların üzerinde korkulu rüya olmaktan geri

<sup>49</sup> İ. Bostan, "İzmit", *DİA*, Cilt: XXIII, İstanbul 2001, s. 537.

<sup>50</sup> G. Çelik, *a.g.m.*, s. 448.

<sup>51</sup> İ. Bostan, *a.g.m.*, s., 537.

durmamıştır. Özellikle yüzyılın ikinci yarısından sonra toplumsal çalkantılar yaşansa bile, devlet mekanizması gücünü ve kudretini devam ettirmiş ve sorunlarla başa çıkmak için çeşitli yollar denemiştir.

Bu noktada mühimme defterlerinin üslubu düşünülürse, “şakilik” kavramının genel bir ifade olarak kullanıldığı söylenebilir. Yani levent ve çobanlar, suhteler, yerel yöneticiler veya suhtelerle işbirliği yapan reaya için de “eşkiya” tabiri geçerli olup, kavramın kullanım alanı Osmanlı merkezi tarafından genişletilmiştir. Bu bağlamda Osmanlı belgelerinin diliyle söylemek gerekirse şakilik, kamu düzenini bozan ve çalışma içerisinde geçen her çeşit bozguna eylem olarak tanımlanabilir.

Sonuçta, tabii afetler, sosyal karışıklıklar ve düzensizliklerden mustarip olan Kandıra toplumu, merkezle ilişkisini canlı tutmuştur. Devletin kendilerine sağladığı şikâyet hakkını kullanarak olumsuzlukları bertaraf ettirebilmiştir. Hayatta her zaman ve her dönemde karşılaşılabilecek sıkıntılı durumlar yaşayan bu insanlar, suçlular yüzünden zor zamanlar yaşamıştır. Suçlular ise dönemin çalkantılı ruhunun getirdiği zorluklara, doğru bir karşılık ve tahammül gösteremeyerek, sakıncalılar zümresine katılmış ve kendi hemcinsine zulüm etmişlerdir. Böylelikle insanlık tarihinin deviniminin bir gerçeği durumundaki iyi-kötü arasındaki gerilim ve çatışmanın küçük bir kesiti Osmanlı Kandırası'nda da kendini elim şekilde göstermiştir. Adalet arayışındaki mağdur, devletin hışmından kaçan, ama yapacağından da geri durmayan suçlu ve nizamı sağlamaya çalışan devlet arasındaki ilişkiler ağında yaşananlar ise imparatorluk tarihi boyunca devam etmiştir.

### Kaynakça

#### I. Arşiv Belgeleri

#### Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Mühimme Defterleri,

Dosya No: 14-2/ Gömlek No: 835, 14-2/838, 14-2/1003, 14-2/ 1465, 14-2/1468, 16/404, 21/165, 21/267, 21/ 622, 22/450, 22/ 474, 24/ 646, 25/1839, 26/85, 26/ 188, 26/ 211, 26/ 954, 27/48, 31/ 439, 31/ 716, 33/ 490, 40/159, 40/ 210, 46/ 689, 49/58, 49/ 512, 53/ 384, 60/ 16, 60/ 114, 71/ 282,

#### II. Kaynak Eserler

3 Numaralı Mühimme Defteri 966-968/1558-1560, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Divan-ı Hümayun Sicilleri Dizisi: 1, Ankara 1993.

12 Numaralı Mühimme Defteri: 978-979/1570-1572, 1, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Divan-ı Hümayun Sicilleri Dizisi: IV, Ankara 1996.

12 Numaralı Mühimme Defteri: 978-979/1570-1572, 2, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Divan-ı Hümayun Sicilleri Dizisi: IV, Ankara 1996.

7 Numaralı Mühimme Defteri: 975-976/1567-1569, 1, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Divan-ı Hümayun Sicilleri Dizisi: V, Ankara 1998.

#### III. Araştırma ve İnceleme Eserleri

Akdağ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzen Kavgası: Celali İsyancıları*, Yapı Kredi Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

Akgündüz, Ahmet, *Osmanlı Tarih ve Hukuk İstılahları Kamusu*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2018.

Alkan, Mustafa “Softa”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXIV, s. 342-343.

Avcı, Mustafa, *Osmanlı Hukukunda Suç ve Cezalar*, Gökkuşbe Yayınları, İstanbul 2004.

Bostan, İdris, “İzmit”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIII, s. 536-541.

- Çelik, Gülfettin, “Kocaeli Yarımadasında Nüfus ve Yerleşim (15. ve 19. Yüzyıllar)”, *Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, Kocaeli ( 02-04-Mayıs 2014), s. 447-463.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2002.
- Ekin, Ümit, “Seyahatnamelerdeki İzmit İle İlgili Veriler Nasıl Değerlendirilebilir? (16. Ve 17. Yüzyıllar)”, *Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, Kocaeli ( 02-04-Mayıs 2014), s. 253-263.
- Emre, Yunus, *Nasihatler Kitabı: Risaletü'n-nushiyye*, Hazırlayan: Doç. Dr. Ziya Avşar, Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti, Sistem Ofset, Ankara 2013.
- Eren, Yunus, *34 Numaralı ve H. 986/ 1578 Tarihli Mühimme Defteri (s. 1-164) İnceleme-Metin*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2011.
- İbrahim-i Halebi, *İzahlı Mülteka el-Ebhur Tercümesi*, Mütercim: Mustafa Uysal, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1973.
- <http://www.osmanlicaturkce.com/?k=fesad&t=%40>, erişim tarihi: 26.10.2020.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.
- Pierce, Leslie, *Hürrem Sultan*, Çev. Renan Akman, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2019.



**THE ANALYSIS OF SPOKEN LEGENDS UNDER THE  
PERSPECTIVE OF INTANGIBLE CULTURAL HERITAGES  
TOURISM IN NORTH CYPRUS**

*Kuzey Kıbrıs'taki Konuşulagelen Efsanelerin Somut Olmayan Kültürel Miras  
Turizmi Perspektifinde Analizi*

**Seden Turamberk Özerden – Ismet Esenyel**

Dr. Girne American University, TRNC – Assoc Prof. Dr. Girne American University, TRNC  
e-mail: T\_seden@hotmail.com - ismetesenyel@gmail.com  
ORCID ID: 0000-0002-2484-9856 - 0000-0001-7055-0006

**Near East Historical Review**

11/3, July / Temmuz 2021  
e-ISSN: 2717-6363 (Online)  
www.nehrreview.com

**Article Type - Makale Türü : Research Article / Araştırma Makalesi**  
**Received Date - Geliş Tarihi : 01.06.2021**  
**Accepted Date - Kabul Tarihi : 21.06.2021**  
**Pages - Sayfa : 61 - 79**

**doi** : <http://dx.doi.org/10.29228/nehrrreview.51825>

**Citation - Atıf:** Seden Turamberk Özerden and Ismet Esenyel , “The Analysis of Spoken Legends Under The Perspective of Intangible Cultural Heritages Tourism in North Cyprus, *Near East Historical Review*, 11/3, July, 2021, pp. 61 - 79

## THE ANALYSIS OF SPOKEN LEGENDS UNDER THE PERSPECTIVE OF INTANGIBLE CULTURAL HERITAGES TOURISM IN NORTH CYPRUS

*Kuzey Kıbrıs'taki Konuşulagelen Efsanelerin Somut Olmayan Kültürel Miras  
Turizmi Perspektifinde Analizi*

**Seden Turamberk Özerden – Ismet Esenyel**

Dr., Girne American University, TRNC – Assoc. Prof. Dr., Girne American University, TRNC -  
e-mail: T\_seden@hotmail.com - ismetesenyel@gmail.com  
ORCID ID: 0000-0002-2484-9856 - 0000-0001-7055-0006

### Abstract

Cyprus is the third largest island of the Mediterranean, which has hosted many civilizations for centuries and therefore blended many cultures within its body, revealing its unique identity with tangible and intangible cultural values. The aim of the study is to determine the awareness of the effects of legends, rumors, and mythological elements from the intangible cultural heritage values of Northern Cyprus, which can be evaluated in alternative tourism types, by the sector representatives, to determine the questions they encounter and to propose solutions. In the research part of the study, it has been tried to determine the problems experienced by the sector representatives, academicians, and administrators in the field of tourism in Northern Cyprus, while they are aware of the intangible cultural assets in the region and they are brought into tourism. In the research, a structured interview technique was used and interviews were held with tourism sector representatives, and the data were subjected to thematic analysis. According to the results of the research, all participants strongly believe that the intangible cultural heritage assets in Northern Cyprus are among the factors that affect the formation of cultural tourism. On the other hand, participants do not believe that neither the tourists who have visited Northern Cyprus before, nor tourism workers in the country, have enough knowledge about the country's intangible cultural heritage values. According to results Governors and Politicians in the country do not pay sufficient importance to the intangible cultural heritage values, admitted by participants. Therefore in this study, has made a few suggestions towards how to improve awareness of intangible cultural heritage values by visitors, locals, and governments and also increase the contribution of intangible cultural heritage assets to the tourism industry.

**Keywords:** Northern Cyprus, Tourism, Intangible Cultural Heritage.

### Öz

Kıbrıs, yüzyıllar boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve bu nedenle birçok kültürü bünyesinde harmanlamış, somut ve somut olmayan kültürel değerlerle eşsiz kimliğini ortaya koyan Akdeniz'in üçüncü büyük adasıdır. Çalışmanın amacı, alternatif turizm türleri içerisinde değerlendirilebilecek olan Kuzey Kıbrıs'ın somut olmayan kültürel miras değerlerinden efsane, rivayet ve mitolojik öğelerin etkilerinin sektör temsilcileri tarafından farkındalıklarını belirlemek, karşılaştıkları soruları ortaya çıkarmak ve konuya çözüm önerileri sunmaktır. Çalışmanın araştırma bölümünde, Kuzey Kıbrıs'ta turizm alanında söz sahibi olan sektör temsilcilerinin, akademisyenlerin ve yöneticilerin bölgedeki somut olmayan kültür varlıkları hakkındaki farkındalıkları araştırılmış ve bu alanda yaşadıkları sorunlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmada yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmış ve veriler tematik analize tabi tutulmuştur. Araştırma sonuçlarına göre tüm katılımcılar, Kuzey Kıbrıs'taki somut olmayan kültürel miras varlıklarının kültür turizminin oluşumunu etkileyen faktörler arasında olduğuna kuvvetle inanmaktadırlar. Öte yandan, katılımcılar, hem Kuzey Kıbrıs'ı daha önce ziyaret etmiş turistlerin hem de ülkedeki turizm çalışanlarının, ülkenin somut olmayan kültürel miras değerleri hakkında yeterli derecede bilgi sahibi olduğuna inanmamaktadır. Araştırma sonuçlarına göre ülkedeki siyasiler, katılımcılar tarafından kabul edilen somut olmayan kültürel miras değerlerine yeterince önem vermemektedir. Bu nedenle, bu çalışmada ziyaretçilerin, yerel halkın ve hükümetlerin somut olmayan kültürel miras değerlerine yönelik farkındalıklarının nasıl geliştirilebileceği ve somut olmayan kültürel miras varlıklarının turizm endüstrisine katkısının nasıl artırılacağına yönelik önerilerde bulunulmuştur.

**Anahtar Kelimeler:** Kuzey Kıbrıs, Turizm, Somut Olmayan Kültürel Miras

## 1. Introduction

As the third largest island in the Mediterranean following Sicily and Sardinia, the island of Cyprus has crucial geographical and geopolitical significance for being the largest island in the Eastern Mediterranean where the trade routes of three continents intersect<sup>1</sup>. For its geographical location and the balance of power in the region, Cyprus has been influenced by many civilizations, cultures and trade, various languages, and religions throughout history. Therefore, it has become an area where various rivalries and political and military conflicts over superiority have taken place in the region. Cyprus has always been dominated by the strongest civilization of the time throughout its history. In fact, the Egyptians, Hittites, Phoenicians, Assyrians, Persians, Macedonians, Ionians, Ptolemies, Romans, Byzantines, Lusignans, Venetians, and Ottomans have all become the owners and administrators of the island for long or short periods in its historical period from BC to present<sup>2</sup>

Elements like art, folk dances, literature, architecture, sculpture, language, traditions, beliefs, and clothing, all of which differ from one country to another, constitute the values of that country, reflecting its characteristics, is called a "culture." All societies in the world have a culture of their own, distinguishing them from others. All artefacts, customs, traditions, music, and legends, i.e. all material and spiritual values that have been passed on through generations, are considered the wealth of a country, believed that they should be protected for future generations, thus called a "Cultural Heritage". Generally cultural heritage divides into two main categories which are tangible and intangible cultural heritage. Tangible Cultural Heritage includes all works like buildings, historical sites, and monuments that must be preserved to be passed on to the next generation. All archaeological, architectural, and scientific-technological works are considered tangible cultural heritage. On the other hand, Intangible cultural heritage is defined as the sum of abstract values that create a society. These can be elements like traditions, language, beliefs, music, songs, dances, performances, rhymes, stories, and poems. For societies, preserving intangible cultural heritage is at least as important as preserving tangible cultural heritage, although more difficult<sup>3</sup>

With advanced technology, people have begun to learn about the settlements and cultures they are curious about or which they did not even know existed within seconds using the internet, so their interests and knowledge have made it possible to access information about many different experiences from global literature and industries that they have not yet discovered.

Cultural tourism aims to respond to these needs of people thanks to the different recreational activities it contains. Cultural tourism includes traveling practices to participate in activities such as festivals, folklore, theatre, and exhibitions, get to know the past and current civilizations and their cultural values, and see historical sites<sup>4</sup>

It is not possible to ignore the contribution of tourism to the world economy. Tourism has an undeniable contribution to the economic policies of states by supporting the increase of foreign

<sup>1</sup> Sevcan Yıldız and Seden Özerden, "KKTC ve Turizm: Salamis Harabelerinin KKTC Turizmi İçindeki Yeri", *Sosyal ve Liberal Bilimlerde Yeni Yönelimler* 2, 2017, p.652.

<sup>2</sup> Mustafa Özyürek et. al., *Kıbrıs Türk Tarihi*, KKTC Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2014., p. 2

<sup>3</sup> Can, Müşerref, "Çalışma Raporu, Kültürel Miras Ve Müzecilik, 2009", <https://teftis.ktb.gov.tr/Eklenti/1279,muserrefcanpdf.pdf?0> Accessed: 21.12.2020, p.1.

<sup>4</sup> Gözde Emekli, "Kültür Mirasının Turizm Aracılığı ile Değerlendirilmesi: Kültürel Turizm ve İzmir", *Kültür Turizmi Çalıştayı İzmir Kalkınma Ajansı-Buca Belediyesi Buca İlçesinin Eko turizm ve Kültür Turizmi Sektör Analizi Projesi* 8 Şubat 2012-Buca, 2012.



exchange input and employment, with an increasing effect on international cultural and social communication <sup>5</sup>

The rapidly developing tourism sector is one of the leading sectors of the national economy for its contribution to employment and capital investment. As an international service according to the current account of the balance of payments, tourism is an invisible export item, contributing to the increase in national income and thus to the country's development. On the other hand, it has great significance for its contribution to financing the budget deficit and eliminating foreign deficits with the foreign exchange income it provides <sup>6</sup>

The positive effects of tourism, especially on the economies of developing countries, highlight its economic aspect. The positive economic effects of tourism on the economies of countries include its effect on the balance of payments and income, being a labour factor, regulation of exports and income distribution, increasing employment, new lines of work, and opportunities, increasing foreign exchange revenues, development of small and medium-sized enterprises (SMEs), and increasing living standards and quality of life. Considering the effects of the tourism sector on economy, island economies should be mentioned separately. Because the tourism sector is considered an engine that activates many islands' economy, affecting 20-50% of Gross Domestic Product (GDP). Studies reveal that it affects 60% of income in Tenerife, the largest of the Canary Islands, 75% in some Caribbean islands, and 80% in Bali Islands <sup>7</sup>

The aim of the study is to investigate the effects of legends, rumours and mythological elements from the intangible cultural heritage values of Northern Cyprus, which can be evaluated in alternative tourism types. In addition, try to found out the level of awareness of sector representatives with using the interview technique and developed some solutions according the research results.

## 2. Literature Review

### 2.1. Culture and Cultural Heritage

Views on the emergence of the term culture have reached a consensus on the root meaning, associating it with agriculture. According to linguists, the word "culture" is derived from "*edere-cultura*", meaning soil culture in Latin. According to Mejuyev <sup>8</sup>the multi-faceted nature of the concept of culture has brought along many meanings in the formation of its definition.

The definition of the word "culture" according the TLA gives us clues about its dimensions. The part about material and spiritual values is very important. This definition contains all material (concrete) and spiritual (abstract) elements that are involved in a culture. Overall, culture has two dimensions as material (concrete) and spiritual (abstract). According to Fichter <sup>9</sup>culture has four characteristics. Culture consists of signs and symbols that separate societies from each other, contains the values of the society, constitutes the elements of social solidarity, constitutes the leading factors in the development and progress of societies. Cultural changes lead to other changes in these two dimensions; however, it should not be ignored that the change in material

<sup>5</sup> Ali Çımat and Bahar Ozan, "Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, S.6, 2003, p. 2.

<sup>6</sup> Nebiye Yamak, et. al., "Turizm – Ekonomik Büyüme İlişkisi: Sektör Bazında Bir İnceleme" *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 26, Sayı: 2, 2012, p. 205-206.

<sup>7</sup> Mark P. Hampton and John Christensen, "Competing Industries in Islands a New Tourism Approach", *Annals of Tourism Research*, 34 (4), 2007, p. 998, Can Özcan and Selim Kayhan, "Ada Ülkelerinde Turizm Talebi: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Örneği", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* (31), 2015, p. 111.

<sup>8</sup> Vadim Mejuyev, *Kültür ve Tarih*, Başak Yayınları, Ankara 1987, p.22

<sup>9</sup> Fichter, Joseph, *Sosyoloji Nedir?*, (Çev. Nilgün Çelebi) İstanbul: Anı Yayıncılık, 2002, p.45

culture elements occurs faster and easier than in spiritual cultural elements.<sup>10</sup>Culture can be divided into some typologies as individual culture and social culture, general culture; high culture and subculture, material culture and spiritual culture, national and universal culture <sup>11</sup>

As a concept that has been gaining ever importance in recent years and is used as an economic value by tourism, cultural heritage is a series of data that people experience, accumulate, develop, integrate in new syntheses, enrich, and continue to maintain in all known time periods, and in a sense, a proof of their stance against life and existence<sup>12</sup>. Also defined as a set of values that societies have produced, developed, and accumulated by passing them from generation to generation, cultural heritage has its own characteristics in every society. These set of values can be classified as: historical value, mythological value, environmental value, architectural value, artistic value, technical value, originality value, rarity value, uniqueness value, economic value, usability value, continuity value, commemorative value, identity value, educational value, and document value <sup>13</sup>

Today, cultural heritage is inherently associated with urgent challenges like climate change and natural disasters (loss of biodiversity or access to safe waters and foods), conflicts between societies, and educational, health, migration, urbanization, marginalization, or economic inequalities. Hence, according to UNESCO, preserving cultural heritage is a necessity to support peace and sustainability, and social, environmental, and economic development <sup>14</sup>

UNESCO has been working intensively to protect, preserve, and maintain cultural heritage values all over the world, without discriminating any region, and has determined general rules and principles and signed certain contracts to organize these works and develop effective preservation methods. In accordance with the convention in 1972, the criteria for any asset to be considered cultural heritage are as, monuments, buildings and sites. Monuments could be defining as architectural works of exceptional universal value in terms of history, art, or science, masterpieces in sculpture and painting, archaeological elements or structures, inscriptions, caves. Buildings could be explaining as buildings of exceptional universal value in terms of history, art, or science for their architecture, compatibility, or location. Sites could be defining as human-made works with exceptional universal value in historical, aesthetic, ethnological, or anthropological terms and joint products of nature and humans and archaeological sites.<sup>15</sup>

## 2.2. Intangible Cultural Heritage

All these criteria have the common feature of having a visible presence. However, there are many intangible assets (music, mythological elements and characters, dances, food, beliefs, etc.) among the world's cultural heritage that are currently in need of protection. This makes it necessary to carry out a separate study on "intangible cultural heritage" to protect invisible and

<sup>10</sup> Can Coşkun Aktan and Hasan Tutar, "Bir Sosyal Sabit Sermaye Olarak Kültür", *Pazarlama ve İletişim Kültürü Dergisi*, Cilt 6, Sayı 20, 2007, p.2.

<sup>11</sup> C.C. Aktan and H. Tutar, *ibid.*, p.8.

<sup>12</sup> Sevcan Yıldız and Seden Özerden, "Soyut ve Somut Kültürel Miras: Klazomenai- Anaksagoras – Skopelianos Örneği", *4th International Congress on Multidisciplinary Studies at: Kyrenia, Cyprus*, 2018, p.1.

<sup>13</sup> Emre Madran, *Taşınmaz Kültürel Mirasın Korunması İlkeler, Mevzuat, Yöntem ve Uygulamalar*. TMMOB (Türkiye Mimarlar Odası Sürekli Gelişim Merkezi) Çizgi Basım Yayın, İstanbul 2007, p.11

<sup>14</sup> Unesco, "Sustainable Development, Policy Document for the Integration of a Sustainable Development Perspective into the Processes of the World Heritage Convention", 2015, <https://whc.unesco.org/en/sustainabledevelopment/> Accessed: 18.02.2021.

<sup>15</sup> Unesco, "The General Conference of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization meeting in Paris from 17 October to 21 November 1972", seventeenth session,1972, [http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/BPI/pdf/Unesco\\_General\\_en.pdf](http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/BPI/pdf/Unesco_General_en.pdf), Accessed: 15.02.2021; Gümüşçü, Osman, "Tarihi Coğrafya ve Kültürel Miras", *Erdem Dergisi*, Sayı: 75, 2018, p. 109

intangible cultural elements, to prevent them from being lost, and to transfer them to future generations.

This convention was actually promising for the protection of concrete cultural values, but insufficient to cover intangible culture, another important concept that constitutes culture. However, the 1989 Recommendation on the Protection of Traditional Culture and Folklore has explained folklore as a traditional or popular culture and mentioned that the values of societies are transmitted verbally and by imitation, stating that folklore includes language, literature, music, dance, games, mythology, rituals, traditions, handicrafts, architecture, and other branches of art. The 1989 Recommendation also explains the need to identify, protect, and preserve traditional and popular culture. After the 1972 Convention and the 1989 Recommendation, the "Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions" signed to UNESCO in 2003 and 2005 include protection methods for intangible cultural heritage.

In this context, UNESCO adopted the Convention on the Protection of Intangible Cultural Heritage at the 32nd General Conference held in Paris on 17 October 2003, and according to the convention, UNESCO (2003)<sup>16</sup> defines intangible cultural heritage as: “*all practices, representations, narratives, knowledge, skills, and related tools, materials, and cultural spaces that societies, groups and in some cases individuals define as part of their cultural heritage.*” Finally, during the Yamato Declaration titled "International Conference on the Preservation of Tangible and Intangible Cultural Heritage: Towards Holistic Approaches" organized by UNESCO in Japan on 20-23 October 2004, it was pointed out that preserving intangible cultural heritage is as important as preserving tangible cultural heritage<sup>17</sup>

The classification of tangible and intangible cultural heritage elements, as actively attracted by UNESCO since 2004, has also become clearer. Table 1 shows examples of values that make up cultural heritage and their classification

**Table 1: Classification of Cultural Heritage<sup>18</sup>**

CULTURAL HERITAGE		
Tangible Cultural Heritage		Intangible Cultural Heritage
Immovable Cultural Heritage	Movable Cultural Heritage	
Architectural Works (Mosques, Churches, Cathedrals, Synagogues, etc.)	Paintings	Music
Monuments	Sculpture	Folklore
Archaeological sites	Library works	Theatre
Historical centers	Archives	Literature
Buildings	Literary Works	Ceremonies and Feasts
Cultural sights	Jewellery and ornaments	Customs
Historical parks and gardens	Old coins	Traditions
Canals and Bridges,	Old gates	Mythological elements
Windmills etc.	Keys	Historical Legends
	Daily items	Religious Beliefs
	Musical instruments	World Famous Persons
	Photographs, etc.	Lullabies
		Laments
		Hymns
		Dialects and Accents
		Handicraft traditions
		Traditional games etc.

<sup>16</sup> Unesco, ibid.

<sup>17</sup> Öcal Oğuz, “UNESCO, Kültür ve Türkiye”, *Milli Folklor*, 19 (73), 2007, p.6.

<sup>18</sup> Esma Akpırınç, “Yerel Halkın Kültürel Miras Algısı, Farkındalığı Ve Deneyimi: Şanlıurfa Örneği”, T.C Harran Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019, p.5.

### 2.3. Spoken Legends in Northern Cyprus

To make our research more understandable and to elaborate the subject, the intangible cultural values focused here should be examined in detail. Also, it is crucial to examine legends, rumours, and religious beliefs among the cultural assets of Northern Cyprus.

According to Okray<sup>19</sup> briefly summarizes the characteristics of legends as short narratives in daily language that are credible and extraordinary, about places, events, and people. Legends include natural disasters, wars, migrations, and other sociological events that affect the society. The sources of such legends can be mythology, history, religion, and daily events or they can stem from placing heroes in certain mythological events or historical periods. Though blended with sacred or extraordinary beings and events, legends have an essence that is made up of actual, real events. The protagonist in legends is often known by everyone, as well as the event and the setting. Legends are considered important resources that reflect the intellectual structure and cultural characteristics of a society. The heroes described in the legends reflect the culture and mentality of a society and give important clues about their cultural values. Legends have been and continue to be influential on the cultural structure of the geography where they are created and told.

Northern Cyprus is a very rich destination in terms of legends that can be considered within the scope of intangible cultural heritage values<sup>20</sup>. Since a saint is adorned with the spiritual powers given to him, he is seen as one perceived with a sense of fear mixed with respect. It is believed that any disrespect to the saint will be punished in the form of being struck down or by sudden and catastrophic death, etc. and in parallel with this arises the desire to benefit from the spiritual powers of the saint by demanding certain good deeds or eliminating evil. The saint is asked for help for wishes of this world and with efforts to receive his blessing in the afterlife, which at the end leaves a feeling of satisfaction<sup>21</sup>. All these sociological and psychological factors come together to form important milestones in the beliefs and cultures of societies. Table 2 includes the list of Islamic saints in Northern Cyprus who have been the subject of legends.

**Table 2:** İslamic Saints with Legends<sup>22</sup>

Canbulat Bey	Abu Dardar Dede
Halkalı Dede	Garip Dede
Hüda Dede	Kayalı Şehida
The Saint of Breastmilk	Halil İbrahim Pasha
Sakallı Dede	Esmer Safi
Arab Ahmet Pasha	Sadık Pasha of Algeria
Sheikh Nazım Kıbrısı	Kara Kadı and Hüseyin Efendi of Diyarbakır
Durmuş Dede	Ali Pasha
Ahırvan Dede	Hasan – Hüseyin Efendi
Gozgoz Dede	İzzet Efendi
İbrahim Ethem Dede	Seyran Dede
The Three Martyrs	Martyr Ali Dede
Zahra Burcu	Mehmet Efendi
Unnamed Tombs Behind the Foundations	Kavaklı Dede
Osman Pasha	Zuhurat Baba

<sup>19</sup> Zihniye Okray, “Kıbrıs Türk Efsanelerinde Kadın ve Kadın İmgesi”, *Türk Dünyasında Kadın Algısı*, Cilt:2, Manisa 2016, p.837, p.837-838

<sup>20</sup> Tuncel Bağışkan, “Kıbrıs’ın Geçmişine Yolculuk”, Kıbrıs Türk Yazarlar Birliği Yayını, 2018, p.25

<sup>21</sup> Muammer Ak, “Türk Halk Dindarlığı ve Evliya İnancı: Sosyolojik Bir Yaklaşım”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırmaları Dergisi*, 2018, sayı:86, p.95

<sup>22</sup> Ayşe Çakır, “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’ndeki Yatırlar ve Kutsal Adak Yerleri”, Yakın Doğu Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Lefkoşa 2009; T. Bağışkan, ibid.

In ancient times, dervish lodges were often built by sheikhs and disciples or sultans and governors. Sometimes the lodge is established privately by the sheikh, and develops with the help of the disciples and followers. Many lodges have failed to find the financial means to survive history, and sometimes the reputation of the sheikh has caused small lodges to go through great periods of time. Governors' opinions on Sufism have directly affected the number of lodges. There is a noticeable increase in the number of lodges after the 18th century. The lodges that house the tomb of the founder of a sect are often accepted as the central lodge of that sect. The lodges are ruled by sheikhs. The principles of the lodge are determined by Sufism traditions and the sheikh's attitudes. With the spread of the tradition of foundations, the conditions in the texts have guided the administration of lodges. Having the position of lodge sheikh inherited from father to son, the problems caused by incompetent sheikhs, and conflicts have all played an important role in the loss of reputation of Sufism. Throughout history, governors often did not interfere with the necessary<sup>23</sup>. Table 3 includes the list of Islamic lodges in Northern Cyprus that have been the subject of legends.

<b>Table 3: Lodges with Legends<sup>24</sup></b>
Ağlayan Dede Lodge
Hız. Omer Lodge
The Forty Martyrs Lodge
Mevlevi Lodge
Seven Martyrs Lodge
Hala Sultan Lodge

Table 4 includes the list of places that are the subject of legends and an integral part of the Northern Cyprus intangible cultural heritage.

<b>Table 4: Places with Legends<sup>25</sup></b>	
Arapköy	Değirmişam Offering Tree
Memeler Creek	İnpınarı Place of Offering
Kyra Village (Mevlevi Village)	Tatlısu Place of Offering
Alevkaya	Lapta Başpınar (Kephaloveryos)
Zümrüd-ü Anka (Phoenix)	Değirmenlik (Kyphalo Vrisi) or Silver Bowl
Karakız	St Hilarion Castle
Sarı Çizmeli Mehmet Ağa	The Hundred and One Houses
Tumba Tou Skuru	The Queen and the Shepherd
Tatlısu (Akanthou)	Kantara Castle
Emir Waters	Othello Castle
Acendu Waters	The Cauldron with Forty Handles
Bilelye (Pileri – Göçeri) Village	Galatya
Koca karı Hill	Kocataş Place of Offering
Venetian Aqueducts	Beşparmak Mountain
Philosopher Zeno / Zenon of	Dikili Taş and Trulli Hill
Mevlidü	Cyprus (Kition - Larnaca)

<sup>23</sup> Reşad Öngören, "Sufi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 37, 2009, p.471-472.

<sup>24</sup> Zekai Altan, "Gizemli Kıbrıs", Okman Printing, 3. Baskı, 2016; T. Bağışkan, ibid.

<sup>25</sup> Z. Altan, ibid.; Candaş Yolga, , *The Intangible Cultural Heritage of North Cyprus*, Candaş Yolga Basımevi, Lefkoşa 2019.

The word saint means "to be unprecedentedly valuable, honorable, strong, and invincible." The form in western languages originates from "sanctus" in Latin, and the Hebrew form is "qâdoş." It has been suggested that the Hebrew word derives from the root "qâd," meaning "to separate, to put in a separate place," or that it originates from "gudduşu" in Assyrian, meaning "bright, clean." The Greek translation for the word, "hagios," means "separated, chosen among others".<sup>26</sup> In Christianity, religious martyrs and/or those with the title of saints are believed to be clean and high spirits who have devoted their lives to religion. The miracles associated with such people are passed down from generation to generation for years, and their graves are visited after their deaths to show respect and ask for their help for problems or healing diseases. Table 5 is the list of Christian saints who have been subject to legends and their sacred places in Northern Cyprus.

<b>Table 5: Christian Saints Legends<sup>27</sup></b>
Hagia Bekya
Hagios Yakovos (St. James) Church
Hagia Gofa
Hagia Fodi
Ayandronigo (Hagios Andronikos) Place of Offering
Saint Chrysostomos Monastery
Saint Mamas
Şillura Virgin Mary Church
Hagia Mavra of Gilan
Richard the Lionheart
The Gospel of Saint Barnabas
Dohni (Tokhni)
Yedikonuk

Appearing in all societies, the word "mythology" is derived from the Greek words "mythos," meaning fairy tale and "Logos," meaning word. Mythology consists of "myths" and stories that tell the stories and adventures of Gods, heroes, fairies, and giants that were believed to exist by many nations in the ancient times. Also mythology is the science of how these unrealistic stories and tales were born and developed, their meanings, their beliefs, and the thoughts of scholars educated in this field<sup>28</sup>. Table 6 is the list of mythological characters that have somehow entered the culture of Greek and Turkish Cypriots and were believed to be connected with Cyprus.

<sup>26</sup> Budak, Dursun, "Anadolu'da Yaşamış Aziz ve Azize Hayatlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi", Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri, A.B.D. Dinler Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2012i p.4.

<sup>27</sup> Z. Altan, ibid.; T. Bağışkan, ibid.; A. Çakır, ibid.; Ali Nesim, , "Templos-Zeytinlik", *Halk Bilimi Dergisi*, Sayı:51, Halk Sanatları Vakfı Yayını, , Lefkoşa 2003.

<sup>28</sup> Şefik Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*, Ötüken yayınları, 19. Basım, 202, p.18

<b>Table 6: Mythological Heroes<sup>29</sup></b>
Aphrodite
Petra Tou Romiou
Miryna's Love
Adonis
Pygmalion
Goddess Urania/Three Women Turned into Stone
Mysterious Woman Limnitis

Given that the Greeks and Turks have lived together on the island for centuries, it is natural for these peoples to have common cultures and heritage. Also there are certain values that have become an integral part of their culture and belonged to both peoples<sup>30</sup>, Table 7 is the list of these people and places that have become a part of the intangible culture within the framework of legends, stories, and beliefs. Table 7 is the list of these people and places that have become a part of the intangible culture within the framework of legends, stories, and beliefs related with both Islamic and Christians<sup>31</sup>.

<b>Table 7: İslamic and Christian Legends</b>
Apostolos Andreas Monastery
Turabi Dede Lodge
Ahmet Seyid-ül Bedevi

In light of this information, this study focuses particularly on the legends that have a major share in the intangible cultural heritage of the northern part of the island. Since Northern Cyprus has the status of a state that is not recognized by other countries in the political platform, the country's cultural heritage is not promoted, as in many other areas, causing these elements to not receive the value that they deserve<sup>32</sup>. Here, the intangible cultural heritage within the island's identity, that are the legends that have survived until today, will be investigated, along with an examination of which methods would be applicable to protect and promote these values in the coming years and recommendations based on our conclusions.

In this study, the effects of legends, rumours and mythological elements from the intangible cultural heritage assets of North Cyprus on tourism were investigated from the perspective of academicians, politicians and sector representatives. At the end solutions will be offered to the identified problems according to the obtained results. Thus the aim of the study determined as investigate the intangible cultural heritage found in Northern Cyprus and its effects on the country's tourism economy within cultural tourism, an alternative tourism type with an increasing potential in today's tourism industry. Within the scope of the findings, the study's main purpose is to investigate the methods by which the country's heritage will be preserved, promoted,

<sup>29</sup> Parakos, Stass, *Kıbrıs Mitolojisi*, Galeri Kültür Yayınları, 1. Baskı, 2018.

<sup>30</sup> Eleni Lytras and Charis Psaltis, "Formerly Mixed Villages in Cyprus: Representations of the Past, Present and Future", K&L Lithofit, 2011, Nicosia, Cyprus, p.10

<sup>31</sup> Nesim, Ali and Öznur, Şevket, *Kıbrıs Efsaneleri*, Tipografart Basım Yayın, Lefkoşa 2017.

<sup>32</sup> Kızılduman, Bülent, "Kıbrıs'ta Çözümü Beklerken Kültürel Mirasa Sahip Çıkmak: Kaleburnu Kral Tepesi Kurtarma Kazısı", *Yenidüzen Gazetesi*, 2017, <https://www.yeniduzen.com/kibrista-cozumu-beklerken-kulturel-mirasa-sahip-cikmak-kaleburnu-kral-tepesi-kurtarma-92436h.htm>, Accessed: 17.06.2021.

and receive the value it deserves in an environment of political uncertainty. Also, it is aimed to contribute to an expansion of research, including those in other fields, by shedding light on the findings to be obtained here.

### 3. Research Methodology

As previously mentioned, this study employed qualitative methods to collect required data in a comprehensive way to achieve research objectives. In order to eliminate risk of missing data that may be essential for the study and also to prevent complicated and mass of information and to increase quality of results, semi-structured interviews were conducted to collect more information in detail. Because in semi-structured interviews, informants are free to express their views in their own terms while encouraging two-way communication, also semi-structure interviews provides a researcher reliable and comparable qualitative data<sup>33</sup>.

For understanding perceptions, beliefs, and attitudes of respondents towards effects of intangible cultural heritage into North Cyprus tourism industry, respondents were asked to answer following questions:

1. Are the mythological elements, legends about religious beliefs, and rumors in Northern Cyprus among the factors that have affected the formation of cultural tourism?
2. Are the tourists who have visited Northern Cyprus before knowledgeable about the country's intangible cultural heritage elements?
3. Are the tourism professionals in Northern Cyprus knowledgeable about the island's intangible cultural heritage?
4. Do the politicians and administrators in the country give due consideration to these intangible cultural heritage elements in Northern Cyprus?
5. Are legends and rumors that are a part of the intangible cultural tourism of Northern Cyprus used as a brand element in the tourism industry?

Answers of respondents were recorded into record keeping system. Data collected from selected respondents concerning analyzing the awareness of sector representatives in the North Cyprus, narrative content analysis was adopted. Focus group consisted of persons who were engaged with the issue of tourism sector, senior executives in the tourism industry in Northern Cyprus, the chairpersons of the boards of the tourist facility chains, academicians who continue their studies on the subject, employers of large-scale enterprises, and politicians.

Trustworthiness is crucial for ensuring reliability in qualitative research and trustworthiness depends how much the results can be generalized<sup>34</sup>. It is asserted that the validity and reliability of a research is affected from the perspectives of qualitative researchers. Therefore, a researcher should act neutral to eliminate bias. Indicators showing successful results are consistency and transparency of data. Also, representation of different perspectives increase trustworthiness of results.

In scope of content analysis of qualitative data, data gathered from interview process were converted into text, namely transcription. Although qualitative content analysis was deemed to be

<sup>33</sup> Cohen Debra and Crabtree Benjmin, "Qualitative Research Guidelines Project." July 2006. <http://www.qualres.org/HomeSemi-3629.html>

<sup>34</sup> Golafshani, Nahid, "Understanding Reliability and Validity in Qualitative Research. The Qualitative Report", 8 (4), 2003, s. 597-606. Retrieved from <http://nsuworks.nova.edu/tqr/vol8/iss4/6>



less appropriate when questions are highly open-ended<sup>35</sup> multiple reading of transcribed text was suggested.

According to Bogdan and Biklen<sup>36</sup>, the design of this kind of research method is important. In qualitative research, how the data collection, data analysis, and interpretation process will be carried out differs according to the preferred research design. Therefore, the decision on the research design both guides the analysis process and facilitates this process<sup>37</sup>

Phenomenology is a qualitative research method that enables participants to express their understanding, feelings, perspectives, and perceptions about a particular concept and is used to describe how they experience this phenomenon<sup>38</sup>. To define it comprehensively, phenomenology refers to all of the experiences of a single person<sup>39</sup>. Phenomenology is widely used particularly in social and health sciences in several fields such as philosophy, sociology, psychology, and education<sup>40</sup>. Therefore, the phenomenology design was used in the analysis of the data obtained from the qualitative part of the research.

In this qualitative survey, the interview technique was chosen, the interviewees consist of the academicians, politicians, chairpersons of the board of directors, and general managers of the leading companies operating in the field of tourism in Northern Cyprus. The main consideration in qualitative research is to find meaningful, relevant, proper and direct answers to questions that would support research objectives and hypotheses. In this direction, interviewees were selected by considering their level of relationship with the research problem. In order for drawing meaningful results from gathered qualitative data, a content analysis was adopted.

The data obtained from the interviews were transformed into text format by transcription within the scope of the content analysis of the qualitative data. In this context, the texts related to the information deemed necessary and important for the research were read multiple times and their summaries were prepared. Also, the hidden meanings in the texts were captured, and the coded data that were deemed important, relevant, and necessary were placed in the transcribed text. The results obtained were found to be directly in line with the findings of the relevant literature and quantitative data. The transcriptions obtained in a clear and meaningful manner are listed. All transcriptions were examined in detail, coding was prepared and categories were created. Sub-categories determined accordingly: Intangible Cultural Heritage Awareness, Tourists Awareness, Tourism Employees Awareness; Politician is Awareness, and Brand Element Awareness.

The research was conducted through one-to-one interviews with people working in Northern Cyprus between March 1 and March 30, 2021. During the interviews with the sector representatives, the questions in the form used as a data collection tool were asked orally and the answers given were noted in the questionnaire form by the researchers. The interviewees are listed

<sup>35</sup> Mayring, Philipp, “Qualitative Content Analysis”, *Forum: Qualitative Social Research Sozialforschung*, Volume 1, No. 2, Art. 20, 2000.

<sup>36</sup> Robert Bogdan and Sari Knopp Biklen, *Qualitative research for education. An introduction to theories and methods*, (5th e.d.) Boston. MA: Pearson Education Inc., 2007.

<sup>37</sup> Hilal Çelik, et. al. , “Nitel Veri Analizi ve Temel İlkeleri”, *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi – Journal of Qualitative Research in Education*, 8(1), p. 379-406, 2020, doi:10.14689/issn.2148-2624.1.8c.1s.16m , p.381

<sup>38</sup> Pat Rose, et. al., “Academic rigour in the lived experience of researchers using phenomenological methods in nursing”, *Journal of Advanced Nursing*. 21(6),1995, p.1123-1129. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2648.1995.21061123.x>, p.1124

<sup>39</sup> Amedeo Giorgi, “The Theory, Practice, and Evaluation of The Phenomenological Method As A Qualitative Research Procedure”, *Journal of Phenomenological Psychology*, 28(2), 1997, p. 235–260. doi:10.1163/156916297X00103, p. 236.

<sup>40</sup> Melike Tekindal and Şerife Uğuz Arsu, “Nitel Araştırma Yöntemi Olarak Fenomenolojik Yaklaşımın Kapsamı Ve Sürecine Yönelik Bir Derleme”, *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*, 20 (1), 2020, p. 153- 182, p.156

in the order of the interview with details. The questions determining the framework of the interviews are given in results.

#### 4. Result and Analysis

In this part, texts which extracted from interviews and put into meaningful and coherent order are placed into the below table to provide the reader a clear insight the issue of awareness of sector representatives about the intangible cultural heritages in North Cyprus.

**Table 8:** Participants Information

Participants	Gender	Occupation
Participant 1	Male	Chairman of a Group of Companies
Participant 2	Male	Director of a Travel Agency
Participant 3	Male	General Manager of a Resort Hotel
Participant 4	Male	General Manager of a Travel Agency
Participant 5	Male	Assoc. Prof. Dr. in a University at Tourism Department
Participant 6	Male	Member of Parliament, Former Minister of Labor Dep.
Participant 7	Male	Director of a Hotel and Secretary-General of the Cyprus Turkish Hoteliers Association

72



11 / 3  
July  
2021

Into the table below, (Table 9), P refers to persons whom were interviewed according to the above order. Issue 1 refers to opinions of sector representatives on intangible cultural heritage awareness of North Cyprus, Issue 2 refers to awareness of tourists according to sector representatives, Issue 3 refers to awareness of tourism employees according to sector representatives, Issue 4 awareness of politicians according to sector representatives and lastly Issue 5 related with awareness of to be a brand element according to sector representatives.

**Table 9:** Qualitative Data Table

	Issue 1	Issue 2	Issue 3	Issue 4	Issue 5
P1	I strongly believe that the intangible cultural heritage assets in Northern Cyprus are among the factors that affect the formation of cultural tourism.	I think that the tourists who have visited Northern Cyprus before in the context of cultural tour groups have an idea about the intangible heritage; however, I do not believe that those who visit within the scope of entertainment, games of chance, sea-sand-sun	I do not think that tourism professionals have sufficient knowledge and experience about the tangible or intangible cultural heritage of the island.	The politicians and administrators in the country have been experiencing fluctuations in giving due consideration to the intangible cultural heritage elements in Northern Cyprus.	I do not believe that the intangible cultural assets of Northern Cyprus are used as a brand element.

		tourism have an idea.			
<b>P2</b>	I believe that legends, rumors, beliefs are definitely among the factors that affect the formation of cultural tourism.	I think that the awareness completely depends on the tourist profile.	I think that tourism professionals are not competent in the tangible or intangible cultural heritage of the island.	I do not believe that politicians and administrators fulfill their responsibilities for now.	I do not think that branding efforts are definitely sufficient for the promotion of tourism.
<b>P3</b>	I think that the intangible cultural heritage elements in Northern Cyprus are as effective as the tangible cultural heritage elements in the development of tourism.	I do not think that the tourists who visited before had enough knowledge about the intangible cultural heritage elements of the country.	I do not believe that the tourism professionals in Northern Cyprus are knowledgeable about the island's intangible cultural heritage.	I do not think that politicians and administrators have taken the required steps in terms of the management of the cultural heritage yet.	I do not think that our intangible cultural heritage assets are used as a brand element yet.
<b>P4</b>	I believe that intangible cultural heritage elements are definitely one of the factors influencing the formation of cultural tourism.	I do not think that the tourists who visited Northern Cyprus before are knowledgeable about the country's intangible cultural heritage elements.	I do not think that tourism professionals usually have sufficient competency in our cultural values.	I absolutely do not believe that the politicians and administrators in the country give due consideration to the intangible cultural heritage elements in Northern Cyprus.	I do not believe that the legends and rumors in Northern Cyprus are used as a brand element in the tourism industry.
<b>P5</b>	I believe that legends, rumors, mythological elements are definitely among the factors that affect the formation of tourism.	I do not believe that the tourists who have visited Northern Cyprus before had any idea about the intangible cultural heritage elements of the region.	I do not believe definitely that the tourism professionals in Northern Cyprus are knowledgeable about the island's intangible cultural heritage.	I do not believe that the politicians and administrators in Northern Cyprus give due consideration to the intangible cultural heritage elements.	I strongly disagree that the intangible values of Northern Cyprus are used for branding in tourism.
<b>P6</b>	I believe that our intangible cultural values affect the formation of cultural tourism.	I think that the tourists who visited the region before could not have an idea about our cultural elements unless they communicated with the local people.	I do not believe that tourism professionals are competent in the cultural heritage items of Northern Cyprus.	I do not believe that the politicians and administrators in the country give due consideration to the cultural heritage elements in Northern Cyprus at the moment.	I do not think that due consideration is given and sufficient effort is made currently in terms of

					branding in tourism.
<b>P7</b>	I think legends and rumors are an integral part of the cultures of the societies.	I think that the knowledge gained by the tourists during their visits is quite insufficient, as it is not provided to them through a structural plan and program.	I think that tourism professionals usually do not have enough competence in cultural elements specific to the region.	I think that the politicians and administrators in the country do not give due consideration to our intangible cultural heritage values at the moment.	I do not believe that brand management, which is a key factor in tourism marketing, is definitely applied.

According to the results obtained, all participants strongly believe that the intangible cultural heritage assets in Northern Cyprus are among the factors that affect the formation of cultural tourism. Five participants do not believe that the tourists who have visited Northern Cyprus before, knowledgeable about the country's intangible cultural heritage element. but two of them think that the awareness completely depends on the tourist profile. None of the participants think that tourism workers have sufficient knowledge about the intangible cultural heritage of the island. All participants argue that the politicians and administrators in the country do not give due importance to the intangible cultural heritage elements in Northern Cyprus. All participants think that the intangible cultural heritage elements of Northern Cyprus are not used as a brand element in the tourism sector. In addition, all participants argue that these heritage elements must be used in the process of creating a brand, which has an important role in the promotion of the country.

### 5. Limitations and Directions for the Research

A number of research limitations were encountered during the implementation of this research. Since the size of the universe, time and cost calculations were taken into consideration in the survey technique, sample limitation was applied first. However, the most important limitation of this study was that it coincided with the COVID-19 pandemic. The questions were shared with a limited number of participants who agreed to be interviewed. Another limitation of the study is the lack of previous research on the subject. No study has been found that investigates the effect of the intangible cultural heritage of Northern Cyprus on the tourism industry in terms of tourism representatives.

### 6. Discussion

This study explored the rich intangible cultural heritage values of Northern Cyprus. The study particularly focused on the legends and rumors, which seemed to be a significant variety of intangible cultural heritage elements, and which have a very rich list, especially in Northern Cyprus. Therefore, a detailed examination of the legends, which have an important place in the intangible cultural heritage elements in Northern Cyprus, and their effects on the tourism economy, as well as developing proposals to increase these effects, reveal the importance of the study. Also, the fact that the study sheds light on the issues such as city branding and marketing strategies to be developed seems as another significant contribution of the research.

According to results, the representatives of the tourism industry think that legends, rumors, and mythological stories, which can be considered within the scope of intangible cultural heritage elements, are one of the factors affecting the formation of cultural tourism in Northern Cyprus.

All the participants of the study think that the tourists visiting the country do not have enough awareness about the intangible cultural heritage of the North Cyprus. Sector representatives think that tourism professionals in Northern Cyprus have no idea about the country's intangible heritage values. According to representatives of the industry, the politicians and administrators in the country do not give due consideration to the intangible cultural heritage elements in Northern Cyprus. Representatives of the industry think that the legends and rumors, which are a part of the intangible cultural tourism of Northern Cyprus, are not used as a branding element in the tourism industry.

## 7. Conclusion

As a result, the island of Cyprus, which has hosted many civilizations for centuries, has gained a rich variety by blending the cultures living in it from the past to the present. As the yield of centuries, these assets, which have played an important role in the formation of the customs, traditions, folkways, and conventions of the Cypriot people. The rich cultural diversity of Northern Cyprus emerges as one of the factors affecting the formation of cultural tourism. One of these cultural values is the legends, rumors, and mythological stories that are considered within the scope of intangible cultural heritage assets.

The representatives of the tourism industry believe that cultural heritage values do not be conveyed sufficiently to tourists visiting the country. The representatives of the industry think that tourism employees do not adequately convey the cultural heritage of the region to tourists. As Akgöz and Gürsoy stated<sup>41</sup>, employing employees who are not at the desired level in terms of professional knowledge and skills in the tourism sector negatively affects the profitability of enterprises. For this reason, it is very important to employ well-educated, experienced, talented and foreign language-speaking personnel in enterprises in the tourism sector. The steps to be taken in this regard will certainly be beneficial for the cultural heritage tourism in the country to get the value it deserves.

According participants' opinion, the tourism and hospitality sector in Northern Cyprus do not sufficient supported by the government in terms of the management of cultural heritage tourism. In addition, the legends and rumors, which are a part of the intangible cultural tourism of Northern Cyprus, are not used as a branding element in the tourism industry. The tripartite relationship between tourism, identity and heritage; It has been summarized by Gregory J. Ashworth as follows: First, heritage contributes to political identity (politicization); also heritage supports tourism (objectification); and in addition, heritage tourism contributes to individuals' understanding of places and political identity<sup>42</sup>. The results of the research reveal the weakness of the use of intangible cultural heritage items in tourism in Northern Cyprus

## 8. Recommendations

Considering the results of the study, some applicable recommendations were developed. According to these results, the following recommendations can be stated:

The representatives of the industry argue that there are deficiencies in promoting the rich heritage of the region and in raising awareness for presenting this wealth to the larger masses. In this context, the first initiative that is expected to yield results in the shortest term will be raising the awareness of tourism professionals in terms of cultural values like Turkish Republic did in

<sup>41</sup> Erkan Akgöz and Yüksel Gürsoy, "Turizm eğitiminde yabancı dil öğrenme, istek ve kararlılıkları: Selçuk Üniversitesi Beyşehir örneği", *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, C.2, Sayı: 1, 2014, p. 21-29, p.23.

<sup>42</sup> Huong T. Bui and Timothy J. Lee, "Commodification and politicization of heritage: Implications for heritage tourism at the Imperial Citadel of Thang Long, Hanoi (Vietnam). ASEAS", *Austrian Journal of South-East Asian Studies*, 8(2), 2015, p. 187

previous years<sup>43</sup>. The Ministry of Tourism and the Ministry of National Education can hold joint training within the scope of the certificate programs. The training programs provided by the academicians in the field of tourism to the tourism professionals for a certain period will certainly contribute to this awareness-raising process. These certificate programs can be designed not only in general culture but also in all areas of tourism. In the further stage of this process, the prerequisite of completing a certificate program for being recruited in the industry will improve the awareness of the tourism professionals and will contribute to the increase in the number of qualified personnel in the industry.

Integrating local people with tourism can be considered another important step. The local people should be encouraged to take a larger share in the tourism economy by popularizing tourism among the local people. The local people, who will get a sufficient share from this economy, will naturally become more conscious about the cultural heritage and contribute to its promotion and preservation. Encouraging the young people from the locals of Northern Cyprus to receive tourism training and introducing them into the tourism industry will also contribute to the field of tourism, which is one of the largest sectors of the economy in Northern Cyprus. Increasing awareness of cultural heritage and conveying it to tourists will be more effective by introducing young people into tourism.

As a member of the European Union, Southern Cyprus has the status of a recognized country in the international political platforms. Therefore, it can express and promote itself and increase awareness in the international community more easily. Unfortunately, this is not the case for Northern Cyprus. Northern Cyprus has not been recognized as a country on international political platforms; therefore, it faces great challenges in promoting itself and raising awareness on societies. However, although this handicap could be overcome for certain periods with the support of the Republic of Turkey, it was not sufficient. These works must be carried out in a sustainable and planned way together with the Republic of Turkey. The best example of this is the higher education institutions in Northern Cyprus. The liaison offices of these institutions can perform their works through the Council of Higher Education (YOK) in Turkey and offer educational opportunities to students from all over the world. Similarly, more promotion should be made by improving the cooperation with tourism agencies in Turkey. In this way, it should be ensured to achieve a well-deserved place in the world tourism market. Northern Cyprus has many tangible and intangible cultural heritage elements that are considered within the scope of Islamic belief, but they are not promoted adequately. Faith tourism can be developed and brought to the expected level, especially with these promotions to be made for the Anatolian people.

Creating a brand element is an important factor in the marketing strategies of today. In the study, both tourists and representatives of the sector state that Northern Cyprus was not successful in creating a brand element. Creating a brand element requires a long-term strategy and action plans beyond a short-term perspective, developing a logo and slogan<sup>44</sup>. Northern Cyprus has a great source of cultural heritage values; however, a power that is not properly managed means nothing. Creating a brand identity is one of the most important ways of this management approach. Each new government began to prepare a tourism master plan, unfortunately, it could not be implemented due to the changes in the government before it could be completed. Therefore, tourism planning could not be carried out in a sustainable and healthy way. Perhaps, determining the tourism policy as a state policy free from internal politics by establishing a platform in which all stakeholders in the tourism industry will participate should be considered at this point.

<sup>43</sup> Türkiye Cumhuriyeti, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Mesleki Turizm Eğitimi ve Başvurusu, (2014), <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-13202/mesleki-turizm-egitimi-ve-basvurusu.html>, Accessed: 25.03.2021

<sup>44</sup> Remzi Gemci, et. al, "Markalar Ve Markalaşma Şartları", *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt 14, Sayı 1, 2009, p.108

## References

- Ak, Muammer, “Türk Halk Dindarlığı ve Evliya İnanıcı: Sosyolojik Bir Yaklaşım”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırmaları Dergisi*, 2018, sayı:86, p. 95-110.
- Akgöz, Erkan and Gürsoy, Yüksel, “Turizm eğitiminde yabancı dil öğrenme, istek ve kararlılıkları: Selçuk Üniversitesi Beyşehir örneği”, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, C.2, Sayı: 1, 2014, p. 21-29.
- Akpıriç, Esmâ, “Yerel Halkın Kültürel Miras Algısı, Farkındalığı Ve Deneyimi: Şanlıurfa Örneği”, T.C Harran Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Aktan, Can Coşkun and Tutar, Hasan, “Bir Sosyal Sabit Sermaye Olarak Kültür”, *Pazarlama ve İletişim Kültürü Dergisi*, Cilt 6, Sayı 20, 2007.
- Altan, Zekai, “*Gizemli Kıbrıs*”, Okman Printing, 3. Baskı, 2016.
- Bağışkan, Tuncel, “Kıbrıs’ın Geçmişine Yolculuk”, Kıbrıs Türk Yazarlar Birliği Yayını, 2018.
- Bogdan, Robert and Biklen, Sari Knopp, *Qualitative research for education. An introduction to theories and methods*, (5th e.d.) Boston. MA: Pearson Education Inc., 2007.
- Budak, Dursun, “Anadolu’da Yaşamış Aziz ve Azize Hayatlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi”, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri, A.B.D. Dinler Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Bui, Huong T and Lee, Timothy J., “Commodification and politicization of heritage: Implications for heritage tourism at the Imperial Citadel of Thang Long, Hanoi (Vietnam). ASEAS”, *Austrian Journal of South-East Asian Studies*, 8(2), 2015, p. 187-202
- Can, Müşerref, “Çalışma Raporu, Kültürel Miras Ve Müzecilik, 2009”, <https://teftis.ktb.gov.tr/Eklenti/1279,muserrefcanpdf.pdf?0> Accessed: 21.12.2020.
- Can, Şefik, *Klasik Yunan Mitolojisi*, Ötüken yayınları, 19. Basım, 2020.
- Cohen Dora and Crabtree Benjmin, "Qualitative Research Guidelines Project." July 2006. <http://www.qualres.org/HomeSemi-3629.html>
- Çakır, Ayşe, “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’ndeki Yatırlar ve Kutsal Adak Yerleri”, Yakın Doğu Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Lefkoşa 2009.
- Çelik, Hilal, Başer Baykal, Nur and Kılıç Memur, Hale; “Nitel Veri Analizi ve Temel İlkeleri”, *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi – Journal of Qualitative Research in Education*, 8(1), p. 379-406, 2020, doi:10.14689/issn.2148-2624.1.8c.1s.16m
- Çımat Ali and Bahar Ozan, “Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, S.6, 2003, p.1-18.
- Emekli, Gözde, “Kültür Mirasının Turizm Aracılığı ile Değerlendirilmesi: Kültürel Turizm ve İzmir”, *Kültür Turizmi Çalıştayı İzmir Kalkınma Ajansı-Buca Belediyesi Buca İlçesinin Eko turizm ve Kültür Turizmi Sektör Analizi* 8 Şubat 2012-Buca, 2012.
- Fichter, Joseph, *Sosyoloji Nedir?*, (Çev. Nilgün Çelebi) İstanbul: Anı Yayıncılık, 2002.
- Gemci, Remzi; Gamze Gülşen and F. Müge Kabasakal, “Markalar Ve Markalaşma Şartları”, *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt 14, Sayı 1, 2009, 105-114.

- Giorgi, Amedeo, “The Theory, Practice, and Evaluation of The Phenomenological Method As A Qualitative Research Procedure”, *Journal of Phenomenological Psychology*, 28(2), 1997, p. 235–260. doi:10.1163/156916297X00103
- Golafshani, Nahid, “Understanding Reliability and Validity in Qualitative Research. The Qualitative Report”, 8 (4), 2003, s. 597-606. Retrieved from <http://nsuworks.nova.edu/tqr/vol8/iss4/6>
- Gümüüşü, Osman, “Tarihi Coğrafya ve Kültürel Miras”, *Erdem Dergisi*, Sayı: 75, 2018, p. 99-120
- Hampton, Mark. P and Christensen, John. “Competing Industries in Islands a New Tourism Approach”, *Annals of Tourism Research*, 34 (4), 2007, p. 998–1020.
- Kızılduman, Bülent, “Kıbrıs’ta Çözümü Beklerken Kültürel Mirasa Sahip Çıkmak: Kaleburnu Kral Tepesi Kurtarma Kazısı”, *Yenidüzen Gazetesi*, 2017, <https://www.yeniduzen.com/kibrista-cozumu-beklerken-kulturel-mirasa-sahip-cikmak-kaleburnu-kral-tepesi-kurtarma-92436h.htm>, Accessed: 17.06.2021.
- Lytras, Eleni, and Psaltis, Charis, “Formerly Mixed Villages in Cyprus: Representations of the Past, Present and Future”, K&L Lithofit, 2011, Nicosia, Cyprus.
- Madran, Emre, *Taşınmaz Kültürel Mirasın Korunması İlkeler, Mevzuat, Yöntem ve Uygulamalar*. TMMOB (Türkiye Mimarlar Odası Sürekli Gelişim Merkezi) Çizgi Basım Yayın, İstanbul 2007.
- Mayring, Philipp, “Qualitative Content Analysis”, *Forum: Qualitative Social Research Sozialforschung*, Volume 1, No. 2, Art. 20, 2000.
- Mejuyev, Vadim, *Kültür ve Tarih* , Başak Yayınları, Ankara 1987.
- Nesim, Ali, “Templos-Zeytinlik”, *Halk Bilimi Dergisi*, Sayı:51, Halk Sanatları Vakfı Yayını, , Lefkoşa 2003.
- Nesim, Ali and Öznur, Şevket. *Kıbrıs Türk Kültürü ve Kıbrıs Efsaneleri*, Gökada Yayınları, Lefkoşa 2012.
- Nesim, Ali and Öznur, Şevket, *Kıbrıs Efsaneleri*, Tipografart Basım Yayın, Lefkoşa 2017.
- Okray, Zihniye, “Kıbrıs Türk Efsanelerinde Kadın ve Kadın İmgesi”, *Türk Dünyasında Kadın Algısı*, , Cilt:2, Manisa 2016, p.837.
- Oğuz, Öcal, “UNESCO, Kültür ve Türkiye”, *Milli Folklor*, 19 (73), 2007.
- Öngören, Reşad, “Sufi”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 37, 2009, p:471-472, available at: <https://islamansiklopedisi.org.tr/sufi> Accessed:21.03.2021
- Özcan, Can and Kayhan, Selim, “Ada Ülkelerinde Turizm Talebi: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Örneği”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* (31), 2015, p. 109-134.
- Özyürek, Mustafa, Karamanoğlu, Mehmet, Özler, Fikri, Selçuk, Halil, Taş, Rasim, Beratlı, Ulaş and Mercan Girgin Gülay, *Kıbrıs Türk Tarihi*, KKTC Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2014.
- Rose, Pat, Beeby, Jane and Parker, David, “Academic rigour in the lived experience of researchers using phenomenological methods in nursing”, *Journal of Advanced Nursing*. 21(6),1995, p.1123-1129. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2648.1995.21061123.x>
- Parakos, Stass, *Kıbrıs Mitolojisi*, Galeri Kültür Yayınları, 1. Baskı, 2018.



Tekindal, Melike and Uğuz Arsu, Şerife, “Nitel Araştırma Yöntemi Olarak Fenomenolojik Yaklaşımın Kapsamı Ve Sürecine Yönelik Bir Derleme”, *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 20 (1), 2020, p. 153- 182.

*Türkiye Cumhuriyeti, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Mesleki Turizm Eğitimi ve Başvurusu*, (2014), <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-13202/mesleki-turizm-egitimi-ve-basvurusu.html>, Accessed: 25.03.2021.

Unesco, “The General Conference of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization meeting in Paris from 17 October to 21 November 1972”, seventeenth session, 1972, [http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/BPI/pdf/Unesco\\_General\\_en.pdf](http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/BPI/pdf/Unesco_General_en.pdf), Accessed: 15.02.2021

Unesco, Classification of Cultural Heritage, <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/illicit-trafficking-of-cultural-property/unesco-database-of-national-cultural-heritage-laws/frequently-asked-questions/definition-of-the-cultural-heritage>, Accessed: 17.06.2021

Unesco, Diversity of Cultural Experiences

[https://en.unesco.org/creativity/sites/creativity/files/cdis/heritage\\_dimension.pdf](https://en.unesco.org/creativity/sites/creativity/files/cdis/heritage_dimension.pdf), Accessed: 15.02.2021.

Unesco Türkiye Millî Komisyonu, Somut Olmayan Kültürel Miras İhtisas Komitesi <https://www.unesco.org.tr/Pages/52/19/Somut-Olmayan-K%C3%BClt%C3%BCrel-Miras-%C4%B0htisas-Komitesi>, Accessed: 21.12.2020.

Unesco, “Sustainable Development, Policy Document for the Integration of a Sustainable Development Perspective into the Processes of the World Heritage Convention”, 2015, <https://whc.unesco.org/en/sustainabledevelopment/> Accessed: 18.02.2021

Yamak, Nebiye, Tanrıöver, Banu and Güneysu, Filiz, “Turizm – Ekonomik Büyüme İlişkisi: Sektör Bazında Bir İnceleme” *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 26, Sayı: 2, 2012, p. 205-220.

Yıldız, Sevcan and Özerden, Seden “Soyut ve Somut Kültürel Miras: Klazomenai- Anaksagoras – Skopelianos Örneği”, *4th International Congress on Multidisciplinary Studies at: Kyrenia, Cyprus*, 2018, p.272-274.

Yıldız, Sevcan and Özerden, Seden, “KKTC ve Turizm: Salamis Harabelerinin KKTC Turizmi İçindeki Yeri”, *Sosyal ve Liberal Bilimlerde Yeni Yönelimler* 2, 2017, p.652.

Yolga, Candaş, *The Intangible Cultural Heritage of North Cyprus*, Candaş Yolga Basımevi, Lefkoşa 2019.